

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
FACULTY OF HISTORY
DEPARTMENT OF MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY OF FOREIGN COUNTRIES

ISSN 2524-048X

ЄВРОПЕЙСЬКІ
ІСТОРИЧНІ
СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№16 - 2020

EUROPEAN
HISTORICAL
STUDIES

ACADEMIC JOURNAL

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол №12 від 29 травня 2020 р.)

Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 16. – К., 2020. – 182 с.

ISSN 2524-048X

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16>

УДК 94

Тематика згідно з галуззю науки «07.00.00 – Історичні науки» відповідно до чинного переліку галузей наук. Висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Редакційна колегія

Коларж П., д-р габілітований, проф. (Університет м. Констанц, ФРН) (голова редколегії)
Машевський О. П., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Купчик О. Р., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Пількевич В. О., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (відповідальний секретар)
Коваль А. П., к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (технічний редактор)
Банті Р., доктор філософії (Історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Держава Ізраїль)
Біленький С., доктор філософії (Історія), доц. (Університет Торонто, Канада)
Власенко В. М., к.і.н., доц. (Сумський державний університет)
Грубінко А. В., д-р іст. наук, проф. (Тернопільський національний економічний університет)
Городня Н. Д., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Гасимли М., Джафар огли, д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджанська Республіка)
Добронські Ч. А., д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Зихович Д., доктор філософії (історія), доц. (Університет Мічегану, США)
Йокубаускас В., д-р гуманітарних наук (Історія), старший наук. співроб. (Клайпедський університет, Литовська Республіка)
Казакевич О. М., д-р іст. наук, доц. (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф. (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Конта Р. М., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Кожокару Л. Д., д-р іст. наук, доц. (Державний університет Молдови, Республіка Молдова)
Латиш Ю. В., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Мартинов А. Ю., д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ)
Малько В., доктор філософії (Історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)
Миронович Є., д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Мордвінцев В. М., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Патриляк І. К., д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Перга Т. Ю., к.і.н., ст. наук. співроб. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»)
Рахно К. Ю., д-р іст. наук, ст. наук. співроб. (Інститут народознавства НАН України, Інститут керамології)
Руккас А. О., к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Сава-Чайка Е., д-р філософії (Історія) (Вища школа міжнародних відносин і американістики, Варшава, Республіка Польща)
Чолій С. В., к.і.н., доц. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет

Електронний журнал Європейські історичні студії включений до категорії Б Переліку електронних фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 28.12.2019 № 1643 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 грудня 2019 року»).

Рецензенти:

Дьомін О. Б., д-р іст. наук, проф. (Одеський національний університет ім. І. Мечникова)
Потехін О. В. д-р іст. наук, проф. (ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Тел. (044) 239 34 24, 066 360 00 80 e-mail: european_studies@ukr.net , olegmashev@ukr.net
Сайт журналу: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>
Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Періодичність наукового видання – тричі на рік

Recommended by the Academic Council of Faculty of History Taras Shevchenko National University of Kyiv to spread through the Internet (Protocol № 12 of May 29, 2020).

European Historical Studies: Scientific Journal. – № 16. – Kyiv, 2020. – 182 p.

ISSN 2524-048X <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16> UDC 94

Topics under the branch of science "07.00.00 – Historical sciences" according to the current list of sciences. Highlights European integration processes, foreign policy of the European Union, the European integration of Ukraine, European history and international relations.

Editorial Board

Kolarz, P. – Dr. habil. (History), Professor (University of Konstanz, The Federal Republic of Germany) (Chairman of Editorial Board)

Mashevskiy, O. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Kupchyk, O. – Ph. D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Deputy Chairman of Editorial Board)

Pilkevych, V. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Executive Secretary)

Koval, A. – Ph.D. (History), Assistant Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Technical editor)

Banti, R. – Ph.D (History), (Ministry of Education of Israel, Jerusalem, The State of Israel)

Bilenky, S. – Ph.D (History), Associate Professor (University of Toronto, Canada)

Cojocaru, L. – Dr. habil. (History), Associate Professor (State University of Moldova, Moldova)

Choliy, S. – Ph.D. (History), Associate Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)

Dobronski, Ch. – Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)

Gasimli M. Jafar oglu. – Dr. habil. (History), Professor (Baku State University, The Republic of Azerbaijan)

Horodnya, N. – Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Hrubinko, A. – Dr.habil. (History), Professor (Ternopil National Economic University, Ukraine)

Jokubauskas, V. – Ph.D. (History), Senior Research Fellow (Klaipeda University, The Republic of Lithuania)

Kazakevych, O. – Dr. habil. (History), Associate Professor (National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine)

Konta, R. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Kotliar, Yu. – Dr. habil. (History), Professor (Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine)

Latysh, Yu. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Martynov, A. – Dr. habil. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU, Ukraine)

Malko, W. – Ph.D. (History), Associate Professor (University of California, Fresno, United States of America)

Myronovych, E. – Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)

Mordvintsev, V. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Patryliak, I. – Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Perga, T. – Ph.D. (History), Senior Research Fellow (State Institution "Institute of World History of NAS of Ukraine")

Rakhno, K. – Dr. habil. (History), Senior research fellow (the Ethnology Institute of Ukraine NASU, Ukraine).

Rukkas, A. – Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)

Sawa-Czajka, E. – Ph.D. (History), Associate Professor (History), (The Academy of International Relations and American Studies, The Republic of Poland)

Vlasenko, V. – Ph.D. (History), Associate Professor (Sumy State University, Ukraine)

Zychowicz, J. – Ph.D (History), Associate Professor (University of Michigan, United States of America)

Electronic journal «European Historical Studies» is included in the List of qualified periodicals of Ukraine (rank B), in which can be published results of dissertations for degree of doctor and candidate of sciences, speciality «historical science».

(Order of Ministry of Education Ukraine from 28.12.2019 № 1643 "On Approval of decisions concerning the Certifying Board of the Ministry of academic councils of 16 December 2019")

Reviewers:

Diomin, O. B. Dr. habil. (History), Professor (Odessa Mechnikov National University);

Potiekhin O. V. Dr.habil. (History), Professor, Chief Researcher (Institute of World History NASU)

Editorial address:

01601, 60 Volodymyrska Str., City of Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Phone: (044) 239 34 24, 066 360 00 80, e-mail: european_studies@ukr.net , olegmashev@ukr.net

Web-page: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv

Publisher: Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries

Frequency of scientific journal – three times a year

ЗМІСТ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

- Маргарита Лимар, Вікторія Ахєєва.** Європейська оборонна політика і трансатлантичне співробітництво за адміністрацій Б. Обама та Д. Трампа..... 6
- Андрій Мартинов.** Біфуркація в процесі європейської інтеграції під впливом пандемії 19
- Валерій Павленко.** Вступ Великої Британії в Європейське Економічне Співтовариство (60-ті – поч. 70-х рр. ХХ ст.) 30
- Лілія Тимофєєва.** Правові аспекти забезпечення екологічної безпеки України в умовах європейської інтеграції..... 40

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

- Наталія Городня.** Міжнародна ситуація у червні-липні 1914 р. у висвітленні газети «Киевлянинъ»..... 51
- Дмитро Лакішик.** Німецьке питання у зовнішньополітичній стратегії США у другій половині 1940-х – 1980-х рр..... 71
- Олександр Назарчук, Павло Сацький.** Гібридні ознаки протистояння Польщі із УСРР і РСФРР у контексті дипломатичної боротьби під час Генуезької конференції (1922 р.) 91
- Вікторія Пількевич.** ЮНЕСКО у ХХІ ст.: нові виклики 105
- Олексій Присяжнюк.** Перший англійський закон про охорону стародавніх пам'ятників 113
- Олег Разиграєв.** Організація діяльності пенітенціарної системи Польщі у 1918–1939 рр. 124
- Олена Скрипник.** Миротворча діяльність ООН: витоки концепції наглядових операцій 140
- Ігор Срібняк.** Військово-фахова та загальна освіта інтернованого вояцтва армії УНР у таборі Стшалково, Польща (серпень 1921 – 1922 рр.): особливості проведення 153
- Ольга Сухобокова.** «Папа для України»: гуманітарна допомога Ватикану Україні в умовах російської агресії 168

CONTENTS

EUROPEAN INTEGRATION: PAST AND PRESENT

- Marharyta Lymar, Viktoria Ahieieva.** The European Defence Policy and Transatlantic Cooperation in Times of Obama and Trump Administrations 6
- Andrii Martynov.** Bifurcation in the Process of European Integration under the Influence of a Pandemic 19
- Valerii Pavlenko.** The United Kingdom's Entry into the European Economic Community (1960's – early 1970's) 30
- Liliia Timofieieva.** Legal Aspects of Environmental Safety in Ukraine and Their Provisions in European Integration Framework) 40

ACTUAL PROBLEMS OF EUROPEAN HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Nataliia Gorodnia.** Coverage of International Situation in June-July 1914 by the «Kiyevlianin» Newspaper 51
- Dmytro Lakishyk.** German Question in the Foreign Policy Strategy of the USA in the Second Half of the 1940s – 1980s..... 71
- Olexander Nazarchuk, Pavlo Satskyi.** Hybrid Signs of Poland's Confrontation with the Ukrainian SSR and Soviet Russia during the Genoa Conference (1922).....91
- Viktoriia Pilkevych.** UNESCO in the 21st Century: New Challenges..... 105
- Oleksii Prysiashniuk.** The First English Ancient Monuments Protection Act 113
- Oleh Razyhraiev.** Organization of the Activities of the Penitentiary System of Poland in 1918-1939 124
- Olena Skrypnyk.** UN Peacekeeping: the Origins of the Concept of Oversight Operations..... 140
- Ihor Sribniak.** Military Vocational and General Education of the Interned Soldiers of the UNR Army at Camp Strzałkowo in Poland (August 1921 – 1922): Realization Patterns 153
- Olga Sukhobokova.** «Pope for Ukraine»: Humanitarian Aid from Vatican to Ukraine in the Face of Russian Aggression 168

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 327(ЄС+73)

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.1>

Marharyta Lymar

Ph.D. (Political Sciences)

ORCID: 0000-0001-9902-2709

Viktorina Ahieieva

Ph.D. (Philology)

ORCID: 0000-0001-5243-3623

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

THE EUROPEAN DEFENCE POLICY AND TRANSATLANTIC COOPERATION IN TIMES OF OBAMA AND TRUMP ADMINISTRATIONS

Abstract. *The purpose of the study is to analyze the development of the European common security and defense policy during the Obama and Trump administrations by determining the specifics of its formation, trends and causes. It is observed the preconditions and principles for the formation of European CSDP; tendencies of its evolution in the post-bipolar era are considered; the EU CSDP is explored as a part of transatlantic system in the times of Obama administration; the trends and changes in the CSDP are examined in correlation with NATO policy under the Trump administration.*

The research emphasizes a significance of the European defense policy, which has been creating in two following ways: as a united force within NATO and as a unique initiative in parallel to the transatlantic cooperation (mostly, after the destruction of the bipolar system). However, the Euro-Atlantic defense ties never crashes, despite the periodic abatements.

The article notes that Europe has substantially strengthened its positions at the end of the era of bipolarity, demonstrating its intention to create the own security system. It was found that in 2010–2016 there was a tendency weakening of American influence on the European community defense integration.

According to Western European researchers, the EU defence initiatives became a matter of concern to both American presidents. However, during the Obama period, European governments failed in realizing their intentions (despite the desire to create their own army) due to the lack of mutual understanding on the issue and unwillingness to bear the additional costs of implementing the CSDP. However, such an opportunity has arisen during Trump's presidency.

It is stated that the foundation of a new stage of European defence integration was laid in 2016. Since 2017, European countries have taken new steps by creating the European Defense Fund (EDF) and starting the Permanent Structured Cooperation (PESCO).

In addition, the article notes that in 2017–2018 there was an increase in the participation of national contingents in NATO. Moreover, the EU considers its defense system as «autonomous», but not absolutely independent of existing and effective structures. It is concluded that transatlantic relations matter and the further cooperation between European governments and the United States could be enhanced.

Keywords: *Europe, United States, NATO, CSDP, Obama, Trump, defense policy.*

Research Issue and Its Significance. *The recent decades are characterized by dialectical relationship in the international area between the U.S. foreign policy and*

the common policy of the European countries, especially, between members of the European Union. This interdependence could be observed in such key areas as economics, security and defense policy. The lack of clear agreements in the last sphere creates numerous obstacles on the way to successful resolutions towards the local and regional conflicts. For this reason, the latent distrust between power centers is growing. The European–U.S. defense policy includes common Euro-Atlantic initiatives as well as separate approaches of the United States and the European community. It overcomes the complex evolutionary path as it dialectically depends on the state and international factors and is influenced by variability of the contemporary international political environment. The security and defense system of Europe has been established under the impact of the United States. However, the European defense policy is able to develop independently and to gravitate rather to the America's partnership, than to its protection. This trend dates back to the Obama era and is observed under the Trump administration. Moreover, there is a deepening of cooperation, which will be discussed in the study.

Analysis of the Latest Research and Publications. The issues of the European defense policy and transatlantic partnership are reflected in the works of the European, American, and Ukrainian experts in international relations. Among the works of European political researches, dedicated to the exploration of the relationships between the European Union and the United States in the XX–XXI centuries, including the security and defense issues, the studies and political notes of the following experts should be distinguished: Assistant Professor of International Relations and European Studies at the Paul H. Nitze School of Advanced International Studies A. Pannier; Professor of political science and Head of the Center for War Studies, University of Southern Denmark O. Schmitt; Director of the European Program and a fellow at the Carnegie Endowment E. Brattberg; a senior fellow at Carnegie Europe T. Valášek; Director of the Douglas and Sarah Allison Center for Foreign Policy L. Coffey; a senior policy analyst in European Affairs in the Margaret Thatcher Center for Freedom D. Kochis. The Ukrainian international field on European integration studies is enriched by the scientific works of A. Khudolii, D. Lakishyk, M. Myronova, D. Panchenko, M. Ratnikov and others. However, the specificity of this article demands to focus on the conclusions and studies of Western European experts. We review also the documentary base of European security and defense cooperation, NATO reports, and documents that reflect the U.S. foreign policy course, including the 2017 National Security Strategy.

Novelty of Research. The article complements the researches of Ukrainian scientists, focusing on complex analysis on the European defense policy and its

interconnection with the U.S. activity. The core attention is paid to the discussed issue in times of Obama and Trump administrations.

Purpose and Tasks. With regard to the above-mentioned, the article is aimed at disclosing the specifics of the Common Security and Defence Policy (CSDP), taking into account American influence during the last two administrations headed by Barack Obama and Donald Trump. The primary tasks could be defined as the followings: to review the preconditions and principles for the formation of European CSDP; to consider tendencies to its developing in the post-bipolar times; to examine the EU CSDP as a part of the Obama-era transatlantic system; to explore the trends and changes in the CSDP of Europe in correlation with NATO policy under the Trump administration.

Body of Research. In the second half of the XX century, as well as the new era, NATO has remained the only significant force that determines a character of a coherent defense policy of the United States and the European countries, despite the fact that Europe has never refused the idea of creating its own armed forces, which could ensure its «independence» from the Atlantic partner. Moreover, the development of a common defense policy has been a priority of the European leaders. The dynamic preparation for the construction of the united Europe political «pillar» began immediately after the signing of the Treaty that established the European Coal and Steel Community in 1951. It facilitated the signing the European Defense Community (EDC) Treaty in Paris on 27 May, 1952. The Treaty included first six member-states: Belgium, Netherlands, Luxembourg, Germany, Italy and France. At that time the EDC played the role of the military group composed of 40 divisions: 14 French, 12 German, 11 Italian and 3 from the Benelux countries [1, c. 53]. Notwithstanding the foregoing, the EDC Treaty was not ratified by the National Assembly in France in 1954. Thus, the European integration continued fruitful development following the economic vector. However, an embodiment of the common security and defense idea was postponed until better occasion, which occurred after the extinction of the threat posed by the Soviet Union. Shortly before the collapse of the USSR, the Single European Act (1986) recorded general wishes for cooperation in European security and defense field.

Since the previous century, Germany has been an opponent of France in matters of European and world politics. However, in the early 1990s, both countries set out to turn Europe into an economically strong actor, and to create the Franco-German axis contributed to the strengthening and enlargement of the EU.

The need to resume integration processes in the field of security and defense was justified by geopolitical restructuring in the international arena. International

threats have become both «hard» and «soft», exerting a consolidating effect on European states in order to prevent acts of terrorism, to defend energy security of Western European countries, to resolve the ethno-territorial and religious conflicts, etc.

Tendencies to consolidate European military defense sparked discussions about «undermining» NATO's credible and time-tested defense system, reorganizing of the EU from a civilian structure to a new organization that would be uncertain in its role, and forming a «European army» to compete with NATO. However, enthusiasts stressed the opposite effect on transatlantic cooperation. They considered that the European security and defense policy (ESDP) are aimed at creating Eurocorps or multinational structures and national units that would not rival with NATO. The final provisions on building a joint military defense capability were set out at the 2007 Lisbon Summit, when Germany and France defended their common positions and facilitated the ratification of the final agreement that entered into force in December 2009.

In the early 2010s, the leading EU countries paid close attention to promoting initiatives such as the European Security Strategy and the European Defense Agency, which were purposed at ensuring multilevel and multilateral cooperation and independence of Europe in the implementation of the foreign policy actions. In-depth cooperation has led to creation of, first of all, Eurocorps based on the Franco-German Brigade as an analogue of the international military formations; second of all, the Defense and Security Council; and, third of all, the position of EU High Representative to the Common Foreign and Security Policy or CFSP (initiated by the Lisbon Summit). Thanks to France and Germany, two key areas (two initiatives) of the EU international projects were formed within the framework of the European Neighborhood Policy – the German-supported Eastern European Partnership and the Union for the Mediterranean. The French government was active in pursuing its own European policy, while Germany maintained close relations with the United States, demonstrating a position on coordinating EU security action with NATO. At the same time, both countries made a significant contribution to the development of the CSDP.

Nevertheless, it should be mentioned that there were obstacles to intensifying European influence. Actually, in the period of Obama administration, Germany, Great Britain and Eastern European countries preferred bilateral relations, particularly, with the United States. Such a policy weakened credibility to the EU, called into question the effectiveness of its collective influence and readiness of countries to deepen integration for common goals. In addition, some European

governments maintained an outdated conscription system, while the problems of strategic transport aviation and rearmament remained unresolved. For a long time, Europeans were unwilling to bear sufficient financial costs in favor of military modernization.

Since the 2009, the tendency for reducing the joint defense spending began in 2009, and continued till 2016. Regular reports published by the NATO press service evidenced that Europe was not ready to provide its joint security system even contributing the trusted transatlantic cooperation model. Since the early 2000s, there had been a general steady decline in the armed forces of Great Britain, Italy, Germany, Turkey and France, which participated in NATO activities (Table 1) [7; 8; 13].

Table 1
(contingents in thousands of people)

Year Country	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>France</i>	239	234	227	219	213.1	207	204.8	208.1	208.2	208.2
<i>Germany</i>	247	235	205	192	184	178.8	177.2	177.9	179.8	181.5
<i>Italy</i>	197	193	192	189	188.9	183.5	178.4	176.3	174.6	174.1
<i>Turkey</i>	495	495	495	495	426.6	426.6	384.8	359.3	416.7	444.3
<i>Great Britain</i>	195	198	191	184	179.4	168.7	141.4	139.5	156.7	157.1

Considering the above-mentioned, as well as formal calls for increasing defense spending, evidenced the threatening nature of the described situation for NATO in the times of Obama administration [6]. The official data on the national contingents in NATO was renewed (and partly corrected) in March and November of 2019, when it became apparent that the participation of the national armed forces of the European countries in the Alliance activities increased [7].

The analyzed data demonstrated the fact that the U.S. influence on the European countries' policy was weakened in the years of Obama administration. The core reasons for the restarting of the European CSDP restoration were the following: the economic well-being that allowed the European countries to rely on their own, considering their armed forces, which could concentrate the influential potential in the future; NATO's inability to meet the national interests of the European countries; the gradual deepening of the interdependence in Western Europe and the structuring cooperation in the region. In that regard, Great Britain, Germany, and France were considered as the key European countries in terms of the economic power, as well as

© Marharyta Lymar, Vikoria Ahieieva, 2020

the political and military strengths. All of them were members of the EU, and keep membership in NATO and the United Nations today. It should be noted that the Franco-German acute moments were dismissed and the Franco-British defense cooperation was institutionalized. Despite the lack of institutionalization in the German-British relations, there were every reasons to believe that the future agreements could strengthen the bilateral relations between countries and create a sound basis for the further deeper cooperation [17]. According to statistics, in 2014, the defense expenditures in the EU states corresponded to 1,44% of total GDP and € 396 per person; despite the budgetary cuts, at the beginning of the 2010s, the United Kingdom remained the EU biggest defense spender with a budget of € 45,8 billion in 2014, as well as France (€ 43,1 billion) and Germany (€ 32,4 billion) [9, p. 62].

A good reason to reconsider the common defense policy was also connected with decompression of the European security environment after the Cold War that helped switching attention from the global issues to the new regional security threats that had rapidly spread inside the European region due to the instability in the post-communist space [3, c. 100–101]. The Cologne, Helsinki and Nice Summits that resulted in the new solutions approving, the joint programs promoting and the rapid reaction forces forming, reduced reliance on NATO as the sole guarantor of the regional and geopolitical security. However, the events that shook Europe, especially, by the hybrid war in Eastern Ukraine, have confirmed the fact that Europe is not ready to confront own unpredictable regional conflicts, and the armed forces are inferior in significance to the economic leverage. In fact, research on NATO's impact on the formation of the European CSDP has also demonstrated the inability of European nations to go completely beyond the transatlantic partnership [2]. Moreover, some destabilization of the European Union was caused by the process of Great Britain's withdrawal from its structures («Brexit»), which ended in early 2020. Numerous issues related to the settlement of trade relations and the conclusion of new bilateral agreements were frozen for uncertain time due to the COVID-19 pandemic.

The previously mentioned figures on strengthening the participation of national contingents in NATO activities in 2017 and 2018 also support the fact that Europe is not ready to create an autonomous defense system. However, it is significant to note that in the times of Trump presidency, the desire of European states for security consolidation, regardless of participation in NATO, has an impetus.

Since 2017, European countries have taken new steps in the highlighted direction. New initiatives, such as the European Defense Fund (EDF) [11] and the revival of Permanent Structured Cooperation (PESCO) [18], that bring together a

large group of the EU countries are laid at the heart of the negotiation process. PESCO is currently one of the EU initiatives, which essentially intercepts President Clinton's call for the United States in the far 1998: «... working with our allies and friends whenever possible, alone when absolutely necessary» [5, p. 323], and focused on strengthening the strategic autonomy of the EU. National sovereignty remains intact, but the initiative provides an opportunity for member states to synchronize their actions with NATO and the UN in the context of security and defense policy. Obviously, this once again confirms our thesis on the appropriateness of further transatlantic cooperation, given the fact that the obvious slogan that sounded for the United States in the 1990s became a slogan for Europe only 20 years later.

Primary, the reconsidering the CSDP in the second half of 2010s took place due to the expansion of the EU defense ambitions impacted by such factors as the growing instability in Eastern and Southern Europe; uncertainty about Great Britain's membership in the EU after the 2016 referendum; questioning on the U.S. leadership and Europe's further commitment to the NATO under President Trump; increasing demand for deeper European integration and strengthening the defense industry [4].

European experts stress that Europe's persistent progress towards the strategic goal has caused significant concern for President Trump. According to them, only a stronger and more pragmatic transatlantic dialogue could allow to overcome mutual uncertainties and misunderstandings about European defense schemes. It should be noted that the basis for the resumption of negotiations during the Trump administration was laid in 2016. In that regard, a significant event was the publication by EU High Representative for Foreign Affairs Federica Mogherini of the document «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe — A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy» in June 2016 [15, p. 14]. Emphasis has been placed on exploring the interests of EU citizens, which include such priorities as job security, guarantees of equality, safety and a healthy environment for increasing overall well-being. A core point is that Europe's welfare is seen only in relation to the increase in international prosperity that must be ensured by the implementation of the Sustainable Development Goals (SDGs) by all countries.

The new document presented renewed security and defense priorities replacing the outdated European Security Strategy of 2003. Moreover, in November 2016, the European Commission launched a «European Defense Action Plan: Towards a European Defence Fund», which proposed to create the above-mentioned EDF for supporting the joint development of defense technologies and equipment by financial investments, as well as to strengthen the common market for defense purposes [10].

Later, at the NATO summit in Warsaw in July 2016, NATO and EU leaders approved a joint declaration, – supplemented by another declaration in 2018 and seventy-four points on the agenda, – confirming NATO's greater commitment to strengthening the EU's defense role. However, note that the primary document was signed under the Obama administration, which was quite friendly to the EU initiatives. Since 2016, the EU has made several significant policy developments on security cooperation. It included the creation of military planning and conduct capability (MPCC) in the EU military personnel in June 2017, as well as the intensification of the Lisbon Treaty in December 2017. A further impetus was given in December 2017 to the launch of the European Defense Industrial Development Program (EDIDP) as a precursor to the EDF, providing co-financing of € 500 million for the joint industrial development of defense equipment in 2019–2020 [12].

Given the above, it is clear that by the end of Obama-era and during the Trump presidency, European countries have both deepened European cooperation toward a more autonomous defense system and demonstrated attempts to strengthen relations with NATO without daring to completely reconstruct the regional defense space. However, such initiatives are quite coldly received by the United States in the person of President Trump. It may seem surprising given the analysis of the U.S. position in previous years, when Former US Secretary of Defense R. Gates in his 2011 speech has expressed deep concern about the future transformation of NATO into a two-tier alliance with some members bearing the brunt of commitments and others, who simply enjoy the benefits of membership and hold on to the «soft» means of settling issues [14]. In fact, PESCO initiative and the EDF's activities are Europe's «long-awaited» response to the U.S. call to «burden-sharing», given that the EDF provides a financial incentive for European nations to work together. Moreover, the European Commission is ready to fund these efforts with € 13 billion over the long-term program for 2021–2027. PESCO is implemented with the political support of 25 European governments, which aim to implement 34 projects covering all areas of defense cooperation – from maritime to land [19].

The reason for the resumption of cooperation between European countries in creating a common defense system may be caused by the fact that President Trump and some officials in his administration questioned the principles of transatlantic security and economic architecture after World War II [20]. President Trump's criticism of NATO, the EU and policy of the key European countries has given reasons for considerable concern in Europe. Generally, the Trump administration has reaffirmed its commitment to NATO and the continuation of transatlantic cooperation, despite a wide range of regional and global issues that cause political

variances between the EU and the United States. However, the classical rhetoric about close transatlantic ties and priority trade is preserved.

In 2017, the U.S.–European economy, which generated \$ 5 trillion a year from foreign affiliate sales, employed more than 9 million workers on both sides of the Atlantic. Thus, transatlantic cooperation is still seen as a driving force in the liberalization of world trade. In addition, the U.S. participation in Europe also helps to limit Russian, Chinese, and other possible «malignancies» [20]. For this reason, despite President Trump's concerns, cooperation continues both within NATO and outside the Alliance, and the United States cannot fail to recognize Europe's right to its own defense initiatives that can guarantee exactly what the National Security Strategy of the Trump administration emphasizes: «The United States is safer when Europe is prosperous and stable, and can help defend our shared interests and ideals» [16, p. 48]. If the United States wants to have a credible European partner, it must accept the fact that NATO cannot remain the only satisfactory format for achieving common goals. However, 2020 could mark a new milestone in transatlantic relations in the context of overcoming international goals and challenges, including the aftermath of the COVID-19 pandemic.

Conclusion. Finally, it should be emphasized an importance of the European defense policy, which has been created in two ways: as a united force within NATO, and as a unique initiative in parallel to the transatlantic cooperation (mostly, after the destruction of the bipolar system). However, the Euro-Atlantic defense ties never end up, despite the periodic abatements.

The importance of developing European defense policy as an integral part of a unified security system alongside NATO is justified. In cooperating with the United States within NATO, Western European countries have never given up their own security policies, as evidenced by establishing of various European institutions, deepening of the Franco-German defense cooperation, launching of the ESDP, reducing of national military participation in the North Atlantic Alliance and, etc. Calls for the resumption of cooperation within NATO under Obama's presidency have not had the desired effect, indicating a weakening of the U.S. influence on the defense integration of the European community. However, the regional challenges demonstrated the inability of the EU states to withstand the crisis on their own. Therefore, despite the renewal of cooperation to create an independent or «autonomous» defense system in the times of President Trump, European governments work closely with NATO, as evidenced by the growth of national contingents' participation in the Alliance for 2017–2018, and are committed to

further developing of the transatlantic cooperation, which is equally beneficial to the United States.

Sources:

1. Журкин В. Европейская оборона: от мифа к реальности / Виталий Владимирович Журкин // Современная Европа. – 2001. – № 3. – С. 52–65.
2. Лимар М. Формування СПБО ЄС в контексті співпраці з НАТО як інструментом зовнішньополітичного впливу США / Маргарита Юріївна Лимар // Наукові праці: науково-методичний журнал Політологія, Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. – 2015. – Т. 260, Вип. 248. – С. 106–110.
3. Ратніков М. І. Європейська політика США в контексті політичних трансформацій у ЄС: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / М. І. Ратніков ; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – Київ, 2013. – 203 с.
4. Brattberg E. EU Defense cooperation: Progress amid transatlantic concerns [Electronic Resource] / Eric Brattberg, Tomas Valasek // Carnegie Endowment for International Peace. – 2019. – Mode of Access: <https://carnegieendowment.org/2019/11/21/eu-defense-cooperation-progress-amid-transatlantic-concerns-pub-80381> (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
5. Clinton W.J. Public papers of the presidents of the United States: William J. Clinton, 1998 / William J. Clinton. – Best Books on, 1999. – 1193 p.
6. Coffey L. NATO Summit 2016: Alliance members must commit to increased defense spending [Electronic Resource] / Luke Coffey, Daniel Kochis // The Heritage Foundation: The official website. – 2016. – Mode of Access: <https://www.heritage.org/global-politics/report/nato-summit-2016-alliance-members-must-commit-increased-defense-spending> (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
7. Defence expenditure of NATO countries (2011–2018) [Electronic Resource] // Belgique, Bruxelles: NATO Public Diplomacy Division. – 2019. – Mode of Access: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_03/190314-pr2018-34-eng.pdf (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
8. Defence expenditure of NATO countries (2013–2019) [Electronic Resource] // Belgique, Bruxelles: NATO Public Diplomacy Division. – 2019. – Mode of Access: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
9. EUISS yearbook of European security. Paris: European Union Institute for Security Studies, 2015. – 238 p.
10. European Defence Action Plan: Towards a European Defence Fund [Electronic Resource] // Brussels: An official website of the European Union. – 2016. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_4088 (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
11. European Defence Fund [Electronic Resource] // Brussels: An official website of the European Union. – 2019. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/commission/news/european-defence-fund-2019-mar-19_en (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
12. European defence industrial development programme: Information day [Electronic Resource] // Brussels: An official website of the European Union. – 2019. – Mode of Access: https://ec.europa.eu/growth/content/european-defence-industrial-development-programme-information-day_en (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
13. Financial and economic data relating to NATO defence [Electronic Resource] // Belgique, Bruxelles: NATO Public Diplomacy Division. – 2015. – Mode of Access: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150622_PR_CP_2015_093-v2.pdf (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.
14. Gates R. M. The Security and Defense Agenda (future of NATO) [Electronic Resource] // U.S. Department of Defence. – 2011. – Mode of Access: © Marharyta Lyman, Vikoria Ahieieva, 2020

<http://archive.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581> (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.

15. Mogherini F. Shared vision, common action: A stronger Europe. A global strategy for the European Union's foreign and security policy [Electronic Resource] / Federica Mogherini // Brussels: An official website of the European Union. – 2016. – Mode of Access: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.

16. National Security Strategy of the United States of America [Electronic Resource]. Washington DC: The White House, 2017. – Mode of Access: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.

17. Pannier A. Institutionalized cooperation and policy convergence in European defense: Lessons from the relations between France, Germany and the UK [Electronic Resource] / Alice Pannier, Olivier Schmitt // European Security. – 2014. – January. – Mode of Access: <https://warstudiespublications.files.wordpress.com/2014/02/institutionalised-cooperation-and-policy-convergence.pdf> (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.

18. Permanent Structure Cooperation – PESCO. Deepening defence cooperation among EU member states [Electronic Resource] // Brussels: An official website of the European Union. – 2019. – Mode of Access: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/pesco_factsheet_november_2019.pdf (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.

19. Shevin-Coetzee M. Resetting the US–EU defense relationship [Electronic Resource] / Michelle Shevin-Coetzee // Berlin Policy Journal. – 2019. – OCTOBER. – Mode of Access: <https://berlinpolicyjournal.com/resetting-the-us-eu-defense-relationship/> (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.

20. U.S.–European Relations in the 116th Congress [Electronic Resource] // Congressional Research Service. – 2020. – Mode of Access: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11094.pdf> (Last Access: 05.05.2020). – Title from the Screen.

References:

1. ZHurkin V. (2001). Evropeiskaia oborona ot mifa k realnosti. *Sovremennaia Evropa*, 3, 52–65.
2. Lymar, M. (2015). Formuvannia SPBO YeS v konteksti spivpratsi z NATO yak instrumentom zovnishnopolitychnoho vplyvu SShA. *Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyi zhurnal Politolohiia, Mykolaiv*, 248(260), 106–110.
3. Ratnikov, M. I. (2013). *Yevropeiska polityka SShA v konteksti politychnykh transformatsii u YeS* (Unpublished PhD dissertation). Natsionalna Akademiia Nauk Ukrainy, Instytut Svitovoi Ekonomiky i Mizhnarodnykh Vidnosyn, Kyiv.
4. Brattberg, E. & Valasek, T. (2019). EU Defense cooperation: Progress amid transatlantic concerns. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from: <https://carnegieendowment.org/2019/11/21/eu-defense-cooperation-progress-amid-transatlantic-concerns-pub-80381>.
5. Clinton, W. J. (1999). *Public papers of the presidents of the United States: William J. Clinton, 1998*. Best Books on.
6. Coffey, L. & Kochis, D. (2016). NATO Summit 2016: Alliance members must commit to increased defense spending. *The Heritage Foundation*. Retrieved from: <https://www.heritage.org/global-politics/report/nato-summit-2016-alliance-members-must-commit-increased-defense-spending>.
7. *Defence expenditure of NATO countries (2011–2018)*. (2019). Belgique, Bruxelles: NATO Public Diplomacy Division. Retrieved from: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_03/190314-pr2018-34-eng.pdf.pdf.

8. *Defence expenditure of NATO countries (2013–2019)*. (2019). Belgique, Bruxelles: NATO Public Diplomacy Division. Retrieved from: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_11/20191129_pr-2019-123-en.pdf.pdf.
9. *EUISS yearbook of European security*. (2015). Paris: European Union Institute for Security Studies.
10. European Defence Action Plan: Towards a European Defence Fund. (2016). *Brussels: An official website of the European Union*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_4088.
11. European Defence Fund. (2019). *Brussels: An Official Website of the European Union*, Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/news/european-defence-fund-2019-mar-19_en.
12. European defence industrial development programme: Information day. (2019). *Brussels: An official website of the European Union*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/growth/content/european-defence-industrial-development-programme-information-day_en.
13. *Financial and economic data relating to NATO defence*. (2015). Belgique, Bruxelles: NATO Public Diplomacy Division. Retrieved from: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150622_PR_CP_2015_093-v2.pdf.pdf.
14. Gates R. M. (2011). The Security and Defense Agenda (future of NATO). *U.S. Department of Defence*. Retrieved from: <http://archive.defense.gov/speeches/speech.aspx?speechid=1581>.
15. Mogherini, F. (2016). Shared vision, common action: A stronger Europe. A global strategy for the European Union's foreign and security policy. *Brussels: An official website of the European Union*. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_review_web_0.pdf.
16. *National Security Strategy of the United States of America*. (2017). Washington DC: The White House. Retrieved from: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
17. Pannier, A. & Schmitt, O. (2014). Institutionalized cooperation and policy convergence in European defense: Lessons from the relations between France, Germany and the UK. *European Security*, January. Retrieved from: <https://warstudiespublications.files.wordpress.com/2014/02/institutionalised-cooperation-and-policy-convergence.pdf>
18. *Permanent Structure Cooperation – PESCO. Deepening defence cooperation among EU member states*. (2019). Brussels: An official website of the European Union. Retrieved from: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/pesco_factsheet_november_2019.pdf.
19. Shevin-Coetzee, M. (2019). Resetting the US-EU defense relationship. *Berlin Policy Journal*. Retrieved from: <https://berlinpolicyjournal.com/resetting-the-us-eu-defense-relationship/>.
20. Congressional Research Service (CRS). (2020). *U.S.–European Relations in the 116th Congress*. Retrieved from: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11094.pdf>.

Маргарита Лимар, кандидат політичних наук

Вікторія Агеєва, кандидат філологічних наук

Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКА ОБОРОННА ПОЛІТИКА І ТРАНСАТЛАНТИЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЗА АДМІНІСТРАЦІЙ Б. ОБАМИ ТА Д. ТРАМПА

Анотація. Метою статті є аналіз розвитку загальної європейської політики безпеки та оборони за адміністрацій Барака Обами та Дональда Трампа. Серед основних завдань автори визначають такі: розглянути передумови та принципи формування спільної

© Marharyta Lymar, Vikoria Ahieieva, 2020

європейської політики безпеки та оборони (СПБО); вивчити тенденції щодо її еволюції у постбіполярний період; дослідити СПБО ЄС як частину трансатлантичної системи епохи Б. Обама; визначити трансформації СПБО європейських держав за час адміністрації Д. Трампа.

У ході дослідження зазначається важливість європейської оборонної політики, яка постає у вигляді двох концептів: як об'єднана сила – складова НАТО, і як унікальна ініціатива, що вибудовується паралельно трансатлантичному співробітництву. Разом із тим, зазначається, що євроатлантичне військово-оборонне співробітництво ніколи не припинялося, незважаючи на тимчасові періоди послаблення.

У статті зазначається, що Європа значно посилала свої позиції наприкінці епохи біполярності, продемонструвавши намір створити власну систему безпеки та оборони. Визначено, що упродовж 2010–2016 рр. Сполучені Штати не мали вагомого впливу на оборонну інтеграцію європейської спільноти. На думку західноєвропейських дослідників, оборонні ініціативи європейських країн стали причиною занепокоєння як президента Б. Обама, так і Д. Трампа. Однак за адміністрації Б. Обама європейські уряди не змогли реалізувати свої наміри (незважаючи на бажання створити власну армію) через відсутність взаєморозуміння та небажання нести додаткові витрати на реалізацію СПБО. Проте, така можливість оновилася під час президентства Д. Трампа.

Зазначається, що фундамент нового етапу європейської оборонної інтеграції був закладений ще у 2016 році, а з 2017 року європейські країни реалізували ініціативи щодо створення Європейського оборонного фонду (ЄОФ) та започаткування Постійного структурованого співробітництва – ПЕСКО (англ. Permanent Structured Cooperation – PESCO).

У статті також йдеться про те, що у 2017–2018 роках спостерігалось збільшення участі національних контингентів у діяльності НАТО. Окрім того, європейська спільнота розглядає власну потенційну оборонну систему як «автономну», а не як абсолютно незалежну від перевірених військово-оборонних структур. Зроблено висновок щодо важливості трансатлантичних відносин і можливого поглиблення трансатлантичного співробітництва з огляду на сучасні виклики безпеці та стабільності у світі.

Ключові слова: Європа, США, НАТО, СПБО, Обама, Трамп, оборонна політика.

Надійшла до редколегії 17.04.2020

УДК 327(4):(94)

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.2>**Андрій Мартинов**

доктор історичних наук, професор
провідний науковий співробітник відділу
історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України, Київ, Україна

БІФУРКАЦІЯ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ

Анотація. Пандемія коронавірусу стала найбільш серйозним викликом за весь час існування Європейського Союзу. Виклик є комплексним. Мета статті полягає у аналізі впливу пандемії коронавірусу на тенденції розвитку процесу європейської інтеграції на інституційному і функціональному рівнях. Перший удар пандемії по проекту європейської інтеграції було нанесено по чотирьом свободам: руху капіталу, товарів, робочої сили, послуг. Зупинення виробництва під впливом пандемії означатиме як недостатню пропозицію, так і надто низький попит. Карантинні заходи розкололи Спільний ринок на «національні контейнери». Монетарний союз переживає серйозну кризу і до пандемії. Наступний удар по європейській солідарності нанесла криза з нелегальними мігрантами. Гуманітарною кризою скористалися популісти. Привід лівого і правого популізму бродить Європою. Вихід Великої Британії з ЄС створив дефіцит бюджету Євросоюзу. Сучасний політичний дискурс пропонує європейський оптимістичний і європейський песимістичний сценарії розвитку подій. Європейська республіка децентралізована (європейські регіони), пост-національна, парламентсько-демократична і соціальна. Це стосується можливого повороту від проекту «Сполучених Штатів Європи» до «Європейської республіки». Нова Європа вимагає нового політичного мислення без популізму і націоналізму. Ліберальний Євросоюз зіштовхнувся з національно-популістським викликом. Європейська республіка має опинитись у центрі трикутника: лібералізму (свобода), соціалізму (рівність) і націоналізму (братерство).

У висновках статті зазначається, що пандемія поглибила внутрішньополітичні і міждержавні протиріччя між країнами-членами Євросоюзу. Тому вихід процесу європейської інтеграції на якісно новий рівень залежить від спроможності еліт країн-членів ЄС та народів цих держав знайти баланс соціальних інтересів і стимулів економічного зростання на засадах інноваційної економіки та екологічної модернізації виробництва. Досягнення цих цілей є можливим за умов обмеження потенціалу європейського скептицизму та проведення більш активної та ефективної спільної зовнішньої політики Європейського Союзу.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейська республіка, Монетарний союз, Спільний ринок, «Сполучені штати Європи», чотири європейські свободи.

Постановка проблеми. Наука про взаємні переходи порядку в хаос і навпаки в процесі формування нового порядку – синергетика веде мову про поворотні моменти історії біфуркації, коли історичний процес опиняється в стадії «переходу» із одного стану в інший, який визначається взаємодією низки різноманітних факторів. «У фортуни, – писав нідерландський історик Л. ван Міделлаар, – є безліч облич: вона може приходити як війна, дипломатична криза, крах валюти, хвиля біженців, терористична атака, природна

катастрофа» [2, с. 207]. Несподівана пандемія коронавірусу де-факто стала епохальною подією, яка спрямувала всесвітню історію у абсолютно несподіваному напрямку. З точки зору філософії історії це є «транзитний» перехід від модерного індустріального суспільства «дисципліни» до постмодерного інформаційного суспільства «цифрового» контролю. Відкритими залишаються риторичні запитання, наскільки європейські суспільства готові до такого переходу, яким буде його зміст, форми, смисл. Адже досі космополітичний Європейський Союз був політичною системою, але не супердержавою, однак зберегти такий порядок навряд буде можливо.

Поки що зрозуміло одне, що пандемія коронавірусу є найбільш серйозним викликом за весь час існування Європейського Союзу. За наслідками для європейської економіки і політики зазначена криза не може зрівнятись ані з балканськими кризами 1990-х років, ані з наслідками світової економічної кризи 2008 р., ані з борговими кризовими явищами в зоні євро, ані з міграційною кризою 2015 року. Усі згадані процеси були умовно «секторальними», що створювали певні проблеми для діяльності наднаціональних європейських інститутів влади і для національних органів влади, але не мали системного характеру і наслідків. Однак навіть ці кризові процеси доводили, наскільки складно утримувати досягнутий рівень європейської інтеграції та намагались рухатись до загального консенсусу щодо стратегії і тактики подальшого розвитку Європейського Союзу.

Натомість виклик пандемії є комплексним. Перший удар було нанесено по чотирьом європейським свободам: руху капіталу, товарів, робочої сили, послуг. Зупинення виробництва під впливом пандемії у середньо терміновій перспективі провокує як недостатню пропозицію, так і надто низький попит. Наслідком цієї тенденції є ускладнення виведення економіки із рецесії. Внаслідок цього актуалізується роль державного регулювання ринкової економіки. Але на рівні Євросоюзу поки що невизначеними є результати дискусії щодо можливості запровадження «корона-вірусних бондів» з метою кредитування національних економік країн-членів Євросоюзу. Зокрема, Німеччина висловлювала занепокоєння перспективою фінансового розбалансування зони функціонування спільної європейської грошової одиниці. Однак Франція натякає на можливість пом'якшення монетарної політики Європейського центрального банку, що не викликає ентузіазму Німеччини.

Вимушені карантинні заходи де-факто розкололи Спільний ринок Євросоюзу на «національні контейнери». Це створювало дефіцит робочої сили на окремих національних ринках праці (Німеччина відкрила свій ринок праці

для кваліфікованої робочої сили з країн, розташованих поза межами Євросоюзу 1 березня 2020 р., тобто ще до карантинних заходів) та підвищило рівень безробіття на інших національних ринках праці. Показово, що Європейська комісія на чолі з У. фон дер Ляйєн за цих умов відійшла у політичну тінь, віддавши ініціативу дій національним урядам країн-членів Євросоюзу.

Монетарний союз переживав серйозну кризу і до пандемії. Наприклад, з метою протидії негативним тенденціям 29 червня 2012 р. Європейська рада ухвалила Пакт зростання, але застосування його обов'язкових норм було відкладене. Зокрема, не було врегульовано питання фіскальної солідарності та запровадження спільної податкової політики в межах ЄС. Натомість великі компанії домовлялись про розташування своїх штаб-квартир у Люксембургу в обмін на привабливий режим оподаткування, що давало їм змогу не сплачувати більше податків у жодній іншій країні Євросоюзу. У 2015 р. не виключали можливості виходу Греції із зони євро. Країни Південної Європи (особливо Італія, Іспанія) опинились у стані поглиблення економічних проблем. Політичної волі змінити становище до початку 2020 р. не було продемонстровано.

Наступний удар по європейській солідарності нанесли криза з нелегальними мігрантами. Країни Вишеградської четвірки (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина) відмовлялись приймати за квотним принципом нелегалів, мотивуючи це небажанням розплачуватись за наслідки колонізації, до якої вони історично не були причетні. Гуманітарною кризою скористалися популісти, щоб активізувати ксенофобські почуття, і терористичні рухи, щоб надсилати до ЄС своїх убивць. Внаслідок цього приводи лівого і правого популізму блукають Європою.

Реальними є загрози безпеки. За президентства Д.Трампа ЄС більше не може просити свого головного глобального конкурента Сполучені Штати забезпечувати її безпеку так само, як за часів «холодної війни». Так само ЄС не може сподіватися на повагу з боку своїх сусідів, маючи за «зброю» лише свій валовий внутрішній продукт. Тому Євросоюзу потрібно більш ефективно захищати свої кордони, запобігати терористичним загрозам і подолати потаємні спроби дестабілізації ззовні. Вирішення зазначених задач є можливим за умов посилення європейської солідарності, ефективного використання наявного потенціалу національних економік країн Євросоюзу, чіткої взаємодії між національним і наднаціональним рівнями влади в Євросоюзі, дієвої співпраці між владними інститутами Євросоюзу: Європейською Радою, Європейською комісією, Європейським парламентом. Власне «стрес-тест» пандемії дасть чітку

відповідь на здатність ЄС вирішувати ці завдання. Адже неможливим є ефективний європейський економічний союз без не менш ефективного європейського політичного союзу.

Огляд публікацій. Аналіз досліджень, присвячених проблемам європейської інтеграції, дає підстави вважати, що ЄС в головних рисах не був готовим до форс-мажорних обставин на кшталт пандемії. Німецький дослідник В. Вессельс, описуючи політичну систему Євросоюзу, наголошує на орієнтованості цієї системи на саму себе [8, с. 56]. К. Сміт констатувала факт недосконалості політичних, дипломатичних, інституційних, доктринальних і ресурсних потенцій для розробки і реалізації спільної зовнішньої політики Євросоюзу [4, с. 44]. Більшість дослідників процесу європейської інтеграції згодні, що головними викликами розвитку ЄС є міждержавні протиріччя, недосконалість правових і політичних процедур, нечіткість розмежування повноважень національних і наднаціональних органів влади відповідно до принципу субсидіарності, коли проблеми мають вирішуватись на тому рівні, де вони виникли із залученням відповідних ресурсів [4, с. 410]. Л. ван Мідделаар слушно звернув увагу на проблеми Євросоюзу із формуванням спільної ідентичності. Досі ЄС не вистачає спільної мови, культури, релігії, ворога, спільного пережитих випробувань. «Це суттєво обмежує простір для політики пан-європейської ідентичності» [2, с. 345]. Інструментом поетапного формування такої ідентичності є культурне різноманіття. Але не всі держави-члени ЄС рівною мірою отримують зиск від різних аспектів розвитку процесу європейської інтеграції.

Навіть така історична епохальна подія як вихід Великої Британії з Євросоюзу оцінюється з переважно оптимістичної точки зору. Зокрема, Ю. Рюттгерс і Ф. Деккер вбачають після виходу Великої Британії появу нової нагоди для розбудови федеративного Європейського Союзу [3, с. 201]. П. Велфенс також не вважає фатальним приклад виходу Великої Британії з ЄС для дезінтеграції Євросоюзу [8, с. 109]. Австрійський історик європейської інтеграції Ф. Тер детально описав успіх неоліберального проекту, реальним втіленням якого став Європейський Союз [6, с. 211]. Однак після кризи 2015 р. з нелегальними мігрантами Ф. Тер звернув увагу на надмірне напруження інститутів Євросоюзу і національних органів влади під тиском мільйонів біженців [7, с. 241]. Політичні наслідки виходу Великої Британії з Євросоюзу актуалізували дискусії між європейськими оптимістами та скептиками щодо середньо термінових перспектив розвитку проекту європейської інтеграції.

Німецька дослідниця У. Гуєро наголошує, що національні держави спотворюють європейську ідею та працюють проти інтересів громадян. Альтернативою має бути «Європейська республіка» децентралізована (європейські регіони), пост-національна, парламентсько-демократична і соціальна. Це має бути поворот від проекту «Сполучених Штатів Європи» до «Європейської республіки». Поняття республіка спільний ідейно-політичний спадок Європи. Нова Європа вимагає нового політичного мислення без популізму і націоналізму. Ліберальний Євросоюз зіштовхнувся з національно-популістським викликом. Європейська республіка має опинитись у центрі трикутника: лібералізму (свобода), соціалізму (рівність) і націоналізму (братерство) [1, с. 100]. Варіації пропозицій європейських скептиків мають досить широкий діапазон: від ідеї повернення до союзу європейських держав на засадах винятково функціонування зони вільної торгівлі без політичного союзу до «повного розпуску» Євросоюзу і повернення до системи національних держав.

Мета статті полягає у аналізі впливу пандемії коронавірусу на тенденції розвитку процесу європейської інтеграції на інституційному і функціональному рівнях.

Відразу після референдуму 23 червня 2016 р. про вихід Великої Британії з ЄС у інших країнах-членах Євросоюзу були проведені соціологічні опитування, результати яких показали посилення позицій європейських скептиків у Франції, Італії, Австрії, Нідерландах, Німеччині, в грецькій частині Кіпру, Чехії та Угорщині [7, с. 309]. Негативні економічні наслідки карантину могли вплинути на ці настрої у бік посилення європейського скептицизму з усіма негативними наслідками для єдності Євросоюзу. 1 вересня 2018 р. завершився час дії кредитної угоди ЄС, МВФ і США для Греції. Зрештою, тоді грецькі боргові зобов'язання були реструктуралізовані до 2060 року. Грецький приклад максимально загострив питання суттєвої різниці у багатстві між північними і південними країнами-членами Євросоюзу. Важливо посилити не тільки вертикальні, а й горизонтальні якості розвитку процесу європейської інтеграції.

30 січня 2020 р. розпочалася процедура виходу Великої Британії зі складу Євросоюзу. Цей факт став причиною загострення внутрішньополітичної боротьби в ЄС з приводу перерозподілу навантаження в бюджетному плануванні на 2021-2027 роки. Адже внесок Великої Британії до спільного бюджету ЄС не хотіли компенсувати збільшивши власне бюджетне навантаження Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, країни Бенілюксу, а також країни Вишеградської четвірки. Очікуване скорочення бюджетних надходжень

матиме негативний вплив на фінансування спільної сільськогосподарської політики ЄС, спільної зовнішньої політики ЄС, на забезпечення структурних фондів регіональної політики. Це могло посилити європейські скептичні настрої населення не тільки серед середньостатистичних громадян країн-членів ЄС, а й політичних та економічних еліт.

Пандемія стала форс-мажором, подолання наслідків якого вимагає величезних коштів з метою нейтралізації збитків. Першою жертвою став головний принцип Маастрихтської угоди чотирьох європейських свобод: свободи пересування капіталів, товарів, робочої сили, послуг. Пандемія замкнула ці свободи у національних кордонах. Усі рішення щодо охорони здоров'я населення, часу встановлення обмежувальних правил для пересування громадян, товарів приймаються національними урядами країн-членів ЄС. Інститути Євросоюзу лише відлунням підтверджують ці рішення і з великими складнощами намагаються координувати зусилля, спрямовані на боротьбу з коронавірусом.

Фактично пандемія заблокувала функціональний підхід до європейської інтеграції. Критичною була ситуація з інститутами Євросоюзу: Європейський парламент, Європейська комісія, Європейський суд. Наслідками цих процесів стало посилення європейських популістів, так званих європейських скептиків. Причому ми можемо розглядати популістів як представників специфічного способу мислення про політику. Ліві популісти борються за народ проти істеблішменту. Фактично це політика низів і дезорієнтованого середнього класу, які намагаються переслідувати традиційну еліту. Натомість праві популісти звинувачують правлячі еліти у потуранні інтересам іммігрантів чи ісламістів. Соціально-політична криза може максимально розширити соціальну базу підтримки обох відгалужень популізму. Однак варто розуміти, що популістські рухи, як правило, ефективні, перебуваючи в опозиції, але ризикують своїм політичним іміджем, опинившись біля керма влади. Власне успіхи популістських партій є чітким сигналом щодо загострення політичної кризи. Нацьковуючи широкі соціальні прошарки на правлячу еліту, популісти стають каталізатором політичних змін. Успіхи популістів свідчать, що стандартний світогляд зруйновано, а панівна ліберальна ідеологія не працює і потребує принаймні удосконалення. Мета популістської партії полягає у консолідації різних соціальних груп у «народ», об'єднаний спільними вимогами до «еліти». Для південних країн-членів ЄС (Греція, Італія, Іспанія) властиві ліві популістські партії. Праві популісти зміцнюють політичні позиції у північноєвропейських країнах-членах Євросоюзу.

Ядром Європейського Союзу залишаються макро-регіони, які мають нівелювати яскравий розподіл за ознаками «центр-периферія». Євросоюз також залишається спільнотою спільних цінностей як моральних соціокультурних норм, а також правил повсякденного життя. Карантин тільки порушив сприйняття Євросоюзу як досвіду співіснування у спільному життєвому просторі, адже обмеженою стала персональна і колективна мобільність, яка є мотором економічних і соціокультурних змін. Досі у більшості країн-членів Євросоюзу домінантною залишається ідея преференцій національних соціальних гарантій, включно з можливістю гарантованого мінімального соціального доходу, перед наднаціональним спільним простором соціальних гарантій, формально забезпеченим Європейською соціальною хартією. Однак практика соціальної ринкової економіки у ФРН набагато досконаліша, аніж спорадичні спроби формування наднаціональної традиції соціальної політики. Фінансові ресурси усього ЄС ледь дорівнюють одному-двом відсоткам національних доходів країн-членів ЄС. Введення європейського гарантованого соціального мінімуму доходів не просто нагадує історію із роздачею безкоштовного хліба за доби занепаду пізньої Римської імперії, порушує усталені стосунки між національними державами та їхніми громадянами.

Крім внутрішньополітичних негативних наслідків пандемії варто згадати про зовнішньополітичні наслідки для Євросоюзу. Економічні наслідки пандемії, скоріше за все, стануть першою дійсно глобальною економічною кризою. Не спрацьовуватимуть угоди про вільну торгівлю, які нездатні створювати більше робочих місць на локальному рівні, імміграційні заходи не зупиняють приплив нелегальних іммігрантів, не справджуються обіцянки еліт про те, що фінансова дерегуляція не матиме поганих наслідків для добробуту громадян. Внаслідок цього руйнується досі панівний політичний консенсус. Європейські популістські партії не тільки почали відображати лібертаріанські погляди бізнесу, а й прийняли частину соціал-демократичної програми, що стосується соціального забезпечення та урядування на національному суверенному рівні.

Впродовж 2020 р., принаймні до листопада, США залишались у стані президентської виборчої кампанії. Кандидат від Республіканської партії 45-й президент США Д.Трампа наполягав на продовженні ізоляції США від проекту ліберальної глобалізації. Росія активно використовувала як аргумент на користь скасування, запроваджених у липні 2014 р. європейських економічних санкцій за анексію Криму і гібридну війну на Донбасі.

Пандемія коронавірусу продемонструвала тенденцію посилення ролі національних держав на міжнародній арені і національних урядів у внутрішній політиці. Це може стати вибухово-небезпечним фактором посилення державного суверенітету перед наднаціональними органами влади Євросоюзу. Пандемія показала критично важливий фактор стабільності економіки і опору суспільства негативним зовнішнім впливам. Важливою стала якість національного державного управління і суспільна солідарність, а не форма політичного режиму (різні приклади боротьби з пандемією спостерігались у Швеції, Угорщині, Італії, Франції і Німеччині). Криза посилила тенденцію відмови США від кошовної ролі глобального лідерства. Однак ЄС не продемонстрував достатньої ефективності протидії пандемії не в останню чергу внаслідок загострення розбіжностей між державами-членами Євросоюзу. Це наносить удар по амбіціям ЄС мати стратегічну автономію від США. Однак і посилила зацікавленість США у союзі з ЄС, аби консолідувати Захід перед викликами конкуренції з Китаєм та союзною йому Росією. Доба біфуркації, скоріше за все, триватиме впродовж 2020-2025 років.

Висновки. «Стрес-тест» пандемії засвідчив факт добровільної передачі інститутами Євросоюзу функціональних обов'язків на рівень національних урядів. На період карантинних заходів фактом європейської політичної реальності став ідеал Шарля де Голля – «Європа націй». За цих обставин відкритим є питання спроможності інститутів Євросоюзу «після пандемії» швидко повернути тимчасово втрачені функціональні можливості поглиблення наднаціональних аспектів європейської інтеграції. На заваді відновлення ефективності наднаціональних органів влади може стати посилення політичного впливу європейських популістів.

Причини посилення правих популістських рухів полягає у зміцненні наднаціональних інститутів Євросоюзу та функціонування зони євро. Саме ЄС ініціювало домінування неоліберальної політики. Вичікувальна політика виливається у кризу, якої вона хотіла уникнути. Європейський безлад надто небезпечний. Неможливо залишати в зоні євро, відкидаючи умови членства в Монетарному союзі. Скоріше за все, «пост-пандемійна» економічна криза призупинить процес розширення кола країн-учасниць Монетарного союзу. Альтернативною може бути повернення до національних валют, як це було до 2002 року. Німеччині доведеться збільшити внески до спільного бюджету ЄС після виходу Великої Британії. Країни Вишеградської четвірки проти свого пропорційного збільшення внеску до спільного бюджету ЄС. Австрія не згодна з єдиним бюджетом Єврозони.

Неминучим виглядає повернення до нової редакції політики Дж. Кейнса, який вважав, що капіталізм не може існувати без активного втрачання держави в розвиток соціально-економічних процесів. Можливо, задля підтримки попиту за умов стагфляції (стагнація + інфляція) доведеться повернутись до ідеї гарантованого мінімального доходу та збільшення пенсій за віком аби вони не опустилися нижче від межі бідності. Ключовою суперечкою з точки зору інституційно-функціональної ефективності ЄС за умов економічної кризи може бути спроба запровадження спільної податкової політики. Але ці пропозиції викликають гостру критику з боку заможних північноєвропейських країн, включно з Німеччиною. Однак треба мати на увазі, що за даними статистики ЄС, більше половини компаній ЄС перебуває в руках транснаціонального, а не суто європейського капіталу [1, с. 181]. Нагальною проблемою залишається повернення фінансових спекуляцій під демократичний контроль. Інакше європейська інтеграція залишатиметься якимось анонімним процесом, який відбувається у інтересах обмежених елітних груп, підриваючи тим самим його легітимність і соціально-політичну привабливість.

Криза може спровокувати загострення конфліктів на Балканах. Попри миротворчі зусилля ЄС, на межі територіального поділу перебуває Боснія і Герцеговина, напруженими залишаються відносини Косово і Сербії. Інституційно-функціональними слабостями ЄС може скоритись Росія. Кремль намагається підштовхнути розвиток ситуації у бік подальшого послаблення солідарності в ЄС, зокрема, щодо фактичного порушення режиму економічних санкцій, попри офіційне продовження терміну їхньої дії.

Відкритим є питання готовності політичних еліт провідних країн ЄС впроваджувати реформи, необхідні для поглиблення процесу європейської інтеграції у напрямку формування федеративних зв'язків. Альтернативним варіантом розвитку на тривалу історичну перспективу вважається виведення «європейської республіки» за межі формату національних держав-членів Євросоюзу. Цей проект передбачає формування замість суверенних націй держав мережі тісних горизонтальних зв'язків автономних демократичних культурних регіонів, які спираються на багату історичну традицію таких європейських регіонів як Брабант, Богемія, Моравія, Савойя, Бургундія, Сілезія, Басконія, Каталонія, Баварія, Емілія-Романія, Валлонія, Фландрія, Аквітанія, Андалусія, Шотландія тощо. Тобто пропонується своєрідне постмодерне повторення територіально-адміністративного устрою Європи доби до епохи Абсолютизму, але на нових інформаційно-комунікаційних засадах. Тоді в ЄС не буде монопольного «суверена» як і в американській федеративній системі

державного устрою. Предтечею такої «регіоналізації» ЄС можна вважати референдум 19 вересня 2014 р. щодо незалежності Шотландії. Тоді шотландські націоналісти зазнали поразки, але вони сподіваються використати фактор європейської інтеграції проти британського виходу з ЄС. Натомість 10 листопада 2014 р. більшість каталонців проголосувала за незалежність від Іспанії, однак не змогла реалізувати цю ідею на практиці. Пропонується замість 30-32 держав-членів ЄС після приєднання усіх балканських країн утворити низку балканських регіонів як членів Європейської республіки [1, с.163]. Можливим є тренд переходу від Європи держав та інститутів до Європи громадян, об'єднаних республікою (спільною справою). Це може дати нагоду подолати наднаціональні і міжурядові форми інтеграції та довести цей процес до рівня конституювання Європейської республіки як реальності, а не міфу, не тільки правопорядку, а й політичного цілого.

У цьому контексті слабкою ланкою може бути Італія, яка складно пережила режим вимушеного карантину. Чи вийде Іспанія із пандемії без загострення протиріч у Каталонії? До початку пандемії не були врегульовані правові питання подальших відносин ЄС із Великою Британією. Коло проблем політично доповнюється електоральним календарем в провідних країнах ЄС. Німеччина в пост-карантинний період переходить у передвиборчий режим, адже восени 2021 р. мають відбутись вибори бундестагу. Доти треба буде визначитись із спадкоємцем А. Меркель на чолі Християнсько-демократичного партії та ймовірно на посаді бундесканцлера. Навесні 2022 р. на Францію чекають президентські вибори. Власне ці виборчі кампанії дадуть відповідь на питання інституційної і функціональної спроможності Євросоюзу остаточно вийти із «стрес-тесту» пандемії потужнішим. Адже навіть втримати досягнення європейської інтеграції складніше, аніж їх здобути. Зрозуміло, що зберегти ефективний економічний союз та відкрити нові можливості для його розвитку буде дуже складно без функціонального повноцінного політичного союзу. Не завжди для ефективності європейської інтеграції достатньо принципу: ніколи один проти одного, але не завжди спільно у всіх питаннях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Guerot U. Warum Europa eine Republik werden muss! Eine politische Utopie / U. Guerot. – Bonn: Dietz Verlag, 2017. – 304 s.
2. Middelaar L. Vom Kontinent zur Union. Gegenwart und Geschichte des Vereinten Europa / L. Middelaar. – Berlin: Suhrkamp Verlag, 2016. – 610 s.
3. Rüttgers J (Hrsg.). Europas Ende, Europas Anfang. Neue Perspektiven für die Europäische Union / J. Rüttgers, F. Decker. – Frankfurt: Campus Verlag, 2017. – 268 s.
4. Smith K. European Union Foreign Policy in a Changing World / K. Smith. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 300 s.

5. Ther P. Die Außenseiter. Flucht, Flüchtlinge und Integration im modernen Europa / P. Ther. – Berlin: Suhrkamp Verlag, 2017. – 360 s.
6. Ther P. Die neue Ordnung auf dem alten Kontinent. Eine Geschichte des neoliberalen Europa / P. Ther. – Berlin: Suhrkamp Verlag, 2014. – 410 s.
7. Welfens P. BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neuer EU / P. Welfens. - Wiesbaden: Springer, 2017. – 390 s.
8. Wessels W. Das politische System der Europäischen Union / W. Wessels. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaft, 2008. – 360 s.

References:

1. Guerot, U. (2017). *Warum Europa eine Republik werden muss! Eine politische Utopie*. Bonn: Dietz Verlag.
2. Middelaar, L. (2016). *Vom Kontinent zur Union. Gegenwart und Geschichte des Vereinten Europa*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
3. Rüttgers, J & Decker, F. (2017). *Europas Ende, Europas Anfang. Neue Perspektiven für die Europäische Union*. Frankfurt: Campus Verlag.
4. Smith, K. (2003). *European Union Foreign Policy in a Changing World*. Oxford: Oxford University Press.
5. Ther, P. (2017). *Die Außenseiter. Flucht, Flüchtlinge und Integration im modernen Europa*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
6. Ther, P. (2014). *Die neue Ordnung auf dem alten Kontinent. Eine Geschichte des neoliberalen Europa*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
7. Welfens, P. (2017). *BREXIT aus Versehen. Europäische Union zwischen Desintegration und neuer EU*. Wiesbaden: Springer.
8. Wessels, W. (2008). *Das politische System der Europäischen Union*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaft.

Andrii Martynov, Dr. Habil. (History), Professor
Institute of History of Ukraine, NASU, Kyiv, Ukraine

BIFURCATION IN THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION UNDER THE INFLUENCE OF A PANDEMIC

Abstract. *The coronavirus pandemic has become the most serious challenge since the European Union's existence. The challenge is complex. The first blow was struck on four freedoms: movement of capital, goods, labor and services. Discontinuing production under the influence of a pandemic will mean both insufficient supply and too low demand. Quarantine measures have split the Common Market into "national containers". The monetary union is also facing a serious crisis before the pandemic. The next blow to European solidarity was the crisis with illegal migrants. The humanitarian crisis has benefited populists to intensify xenophobic sentiment and terrorist movements to send their killers to the EU. The pretext of left and right populism is wandering Europe. Security threats are real. The UK's exit from the EU has created a deficit in the EU budget. Germany and France should increase their contributions proportionally. The Visegrad bloc countries oppose their greater financial responsibility. Austria does not agree with the single Eurozone budget. Polls in the spring of 2016 showed an increase in the position of European skeptics in France, Italy, Austria, the Netherlands, Germany, the Greek part of Cyprus, the Czech Republic and Hungary. Contemporary political discourse offers European optimistic and European pessimistic scenarios. The European Republic is decentralized (European regions), post-national, parliamentary-democratic and social. This concerns a possible shift from the United States of Europe project to the European Republic. The concept of republic is a common ideological and political heritage of Europe. A New Europe Demands New Political Thinking without Populism and Nationalism. The European Republic should be at the center of the triangle: liberalism (liberty), socialism (equality) and nationalism (brotherhood). The pessimistic scenario focuses on the*

fragmentation of the European Union. The basis of such fragmentation can be the project of European integration of different speeds.

Keywords: *European Union, European Republic, Monetary Union, Common Market, United States of Europe, four European freedoms.*

Надійшла до редколегії 27.04.2020

УДК 94(410):339.923:061.1ЄС]«1960/1970»

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.3>**Валерій Павленко**

кандидат історичних наук, професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

**ВСТУП ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ
СПІВТОВАРИСТВО (60-ТІ – ПОЧ. 70-Х РР. ХХ СТ.)**

Анотація. У статті досліджено історії вступу Великої Британії в Європейське Економічне Співтовариство в 60-х поч. 70-х років 20 століття, а саме проаналізовано історичний досвід трансформації країни із світової імперії у європейську державу. Особлива увага звертається на те, що британська політика щодо західноєвропейської інтеграції з кінця 50-х рр. ХХ ст. зазнала значних змін. Наголошується на тому, що на початку 1960 року починається поступова європеїзація настроїв, як у владних структурах Великої Британії, так і серед населення. Аналізуються основні причини негативного результату першої спроби вступу Британії в ЄЕС. Визначається місце і роль голів урядів країни у розробці та реалізації політики європейської інтеграції. Констатується той факт, що серйозним бар'єром у питанні вступу Великої Британії в Європейське співтовариство була позиція Франції, яка не хотіла бачити британців повноправними членами ЄЕС. У статті наголошується, що значного прогресу у зближенні Великої Британії та ЄЕС вдалося досягти лише на кінець 1969 року, коли було прийнято рішення про розширення цієї інституції. Зазначається, що саме після зустрічі Ж. Помпіду та Е. Хіта була, нарешті, досягнута угода, про умови вступу Великої Британії у Співтовариство. Значну увагу приділено аналізу того, що давало британцям членство в Європейському Співтоваристві. Наголошується про особливу роль кабінету Е. Хіта, під час каденції якого було прийнято рішення розглядати західноєвропейську політику Лондона, як пріоритетну. І, нарешті, визначається, що адаптація Великої Британії, в якості члена ЄЕС, розтягнулася на довгі роки, під час яких виникло багато проблем, які так і не були вирішені.

Ключові слова: Велика Британія, інтеграція, Європейське Економічне Співтовариство, співробітництво, європейська політика.

Ускладнення міжнародних відносин на початку ХХІ ст. та нова роль Європейського Союзу в глобальному співтоваристві викликають підвищений інтерес у дослідників історії взаємовідносин Об'єднаного Королівства з континентальною Європою. Крім того, історичний досвід болісної трансформації Великої Британії з світової імперії у європейську державу є актуальним і для України. Бо саме зараз наша держава перебуває на шляху пошуку нових інструментів для підвищення свого авторитету на світовій арені та намагається увійти у європейську сім'ю.

Велика Британія довгий час дотримувалася політики «divide et impera» (розділяй і володарюй) і їй необхідно було пройти довгий шлях для того, щоб відмовитися від значної частини свого імперського минулого та повернутися до свого європейського майбутнього. Ще у жовтні 1948 р. У. Черчелль, виступаючи на щорічній конференції консервативної партії в Лландідно

проголосив політику «трьох кіл», яка передбачала роль Англії у якості головного партнера США, лідера Співдружності націй і головної західноєвропейської держави [5, с. 37].

На рубежі 50-х – 60-х рр. ХХ ст. британська політика щодо західноєвропейської інтеграції переслідувала обмежену мету – не допустити ізоляції Великої Британії в Західній Європі та зберегти свою роль, як головного союзника США і центру Британської співдружності. Тому і не дивно, в що роки першого терміну правління Г. Макміллана (1957-1959 рр.) Європа займала одне з останніх місць в системі зовнішньополітичних пріоритетів прем'єр-міністра і всього уряду.

На початку 1960 року починається поступова європеїзація настроїв у ключових міністерствах британського уряду. Як зазначала популярна на той час політичний оглядач Нора Беллоф «якщо в 1959 році на прибічників вступу в ЄЕС дивилися як на «з глузду з'їхавших» ексцентриків, то в 1960 р. це вже була досить поширена думка, а в 1961 р. тих, хто був проти вступу Англії в ЄС критикували, як таких, що безнадійно відстали від життя» [8, с. 17].

На засіданні ЗЄС 27 лютого 1961 р. Англія заявила про свою готовність розпочати переговори з ЄЕС, а у травні 1961 р. розпочалася внутрішньополітична боротьба з питання про умови членства у «Спільному Ринку». Але перша спроба Британії вступити в ЄЕС була невдалою. Вирішальним фактором, який визначив цю невдачу були не технічні проблеми на переговорах у Брюсселі, не культурологічні відмінності, не наявність серйозної опозиції в середині країни, а, на наш погляд, відсутність політичної волі на той час урядів двох провідних країн «Спільного Ринку» – Франції та ФРН. Між Лондоном і Парижем, в той час існували докорінні розбіжності бачення будівництва європейської безпеки. Де Голль дуже серйозно критикував «особливі відносини» британців з США та їх глобальні зазіхання. Саме ці причини стали основними у негативному результаті «першої хвилі» [3, с. 12].

Все це призвело до того, що у січні 1963 р. Франція наклала вето на вступ Великої Британії в ЄЕС. Французи серйозно побоювалися того, що після вступу Британії в ЄЕС остання може зайняти місце Франції в якості лідера у цій організації і Париж опиниться в ситуації, коли він не зможе нав'язувати свою думку партнерам по «Спільному Ринку».

Разом з тим, можна констатувати, що європейська політика Г. Макміллана, теж була зовсім не ідеальною. Ми бачимо низку суттєвих прорахунків Форін офісу і особисто прем'єр-міністра, які по суті прирекли на невдачу першу спробу вступу Великої Британії у «Спільний Ринок». Стає зрозумілим те, що

Лондону треба було змінювати підхід у питанні європейської інтеграції. Деякі зміни починають відбуватися після того, як до влади у 1964 році приходять лейбористи на чолі з Г. Вільсоном.

Поступово уряд Великої Британії починає проводити політику по налагодженню співробітництва і встановлення безпосередніх контактів як з головним опонентом членства Британії – Францією, так і з іншими країнами ЄЕС. Але треба наголосити, що основна увага лейбористського кабінету в цей час була присвячена проблемі внутрішнього оздоровлення країни.

Європейська політика Лондона суттєво активізується після впевненої перемоги лейбористів на загальних виборах 1966 року, коли британський уряд починає розглядати перспективи подання нової заявки на вступ в ЄЕС. Вже на початку 1967 р. Вільсон і Браун відвідують країни «шістки» з метою з'ясувати можливості подачі повторної заявки на вступ у «Спільний Ринок». Цікаво, що за підсумками поїздки Вільсон і Браун прийшли до думки, що негативні наслідки відступу в ЄЕС по цілому ряду напрямків будуть не такими руйнівними для Великої Британії, як думалося раніше. І це підштовхнуло англійців вступити в ЄЕС до 1968 р. Велика Британія розраховувала потрапити у Співтовариство до того, як будуть врегульовані основні питання фінансування спільної сільськогосподарської політики ЄЕС. У іншому випадку ціна вступу в цю організацію могла б суттєво зрости [4, с. 117].

Необхідно наголосити на тому, що коли кабінет Вільсона подавав вдруге заявку на вступ у «Спільний Ринок» у 1967 році, то була обрана зовсім інша позиція, ніж та яку обрав уряд Г. Макміллана у 1961 році, коли відбулася перша спроба вступу в ЄЕС. Вільсон не ставив, як це зробив у свій час Макміллан ніяких попередніх умов. На відміну від свого попередника Г. Вільсон зосередився лише на чотирьох проблемах, які він вважав ключовими. В першу чергу прем'єр-міністра турбувала спільна сільськогосподарська політика, де головним питанням було фінансування. Крім того, треба було врегулювати постачання молочної продукції та цукру в рамках Співдружності. Важливим, також, були питання свободи руху капіталів та внески у фонд регіонального розвитку ЄЕС.

На наш погляд, заявку Вільсона можна розглядати, як більш ділову, де акцент був зроблений на політичних вигодах Британії. Така позиція знайшла повну підтримку з боку британських парламентарів і 11 травня 1967 р. офіційна заява уряду її Величності про наміри Об'єднаного Королівства вступити в ЄЕС була передана.

Разом з тим, серйозним бар'єром у питанні вступу Великої Британії в ЄЕС залишалась позиція Франції, президент якої не хотів бачити британців повноправними членами Європейського Економічного співтовариства. В свою чергу Г. Вільсон та його уряд не хотіли йти ні на які компроміси щодо майбутнього членства. Британія прагнула лише до повноправного членства [14]. Про це прямо говорив і Дж. Браун на весні 1967 р. Він сказав – «Ми маємо йти вперед ..., ми маємо враховувати усі наші інтереси і не допустити, щоб наша політика визначалася тим, що думають у Парижі, чи ще в будь-якому місці» [15].

Необхідно звернути увагу на те, що за півроку з того часу, як Велика Британія подала вдруге заявку на вступ до ЄЕС (травень 1967 р.) британцям вдалося досягнути суттєвої підтримки інших європейських країн. Це сталося тому, що малі країни ЄЕС (Бельгія, Люксембург, Нідерланди) мали власні інтереси. Вони підтримували спроби Британії отримати повноправне членство тому, що серйозно побоювалися посилення позицій у Співтоваристві і так на той час міцних Франції та ФРН. А вступ британці в ЄЕС дійсно міг би змінити баланс сил у Європі. Крім того, приєднання Великої Британії розширило б економічні та торговельні перспективи для країн «Спільного Ринку» [7, с. 39].

Легкого оптимізму щодо вступу в ЄЕС британцям додав і той факт, що у вересні 1967 року Комісія Європейського Співтовариства, хоча і з цілою низкою застережень, винесла позитивне заключення на заявку кандидатів на вступ нових членів Співтовариства. Комісія зробила висновок, що «перемовини мають розпочатися у найбільшій відповідності з державами, які подали заявки, для того, щоб побачити чи можливо з ними укласти угоду» [13, с. 299].

Але позиція Франції, а в першу чергу самого Шарля де Голля, залишалася незмінною. На прес-конференції, яку французький лідер дав 27 листопада 1967 року було заявлено, що британська економіка абсолютно не готова до вступу в «Спільний Ринок». Більше того, де Голль заявив, що економіка Великої Британії зовсім не сумісна зі «Спільним Ринком» [2, с. 115]. Де Голль у категоричній формі висловився проти повноправного членства Британії в ЄЕС.

Варто зауважити, що відносини між Великою Британією та Францією в цей час були досить напруженими. Однак, такі відносини не завадили Франції зробити крок назустріч Великій Британії. Сталося це на засіданні Ради Міністрів країн ЄЕС, яке проходило в Парижі 18-19 грудня 1967 року на якому канцлеру ФРН К. Кізінгеру вдалося переконати Ш. де Голля розпочати переговори щодо прийому Великої Британії в ЄЕС.

Але цього було замало для того, щоб Франція кардинально змінила свою позицію у питанні прийому Британії в Європейське співтовариство. П'ять країн (крім Франції) ЄЕС, на чолі з ФРН, продовжують в цей час пошук шляхів компромісного рішення у питанні розширення Співтовариства. Міністру закордонних справ ФРН було доручено розробити умови можливої угоди. В. Брант в свою чергу, у лютому та березні 1968 р. надав свої пропозиції, в яких було запропоновано для вирішення питань про поступове зниження митних зборів провести багатосторонні перемовини по торгівлі промисловими товарами та двосторонні у питаннях торгівлі сільськогосподарською продукцією. Треба зауважити, що «проект Брауна», по-суті, відкривав двері для вступу в ЄЕС не лише Англії, але й іншим країнам-кандидатам. Але «завдяки» французам питання про початок переговорів щодо вступу нових членів залишалося заблокованим до осені 1968 року.

Тільки на кінець 1969 року вдалося досягти значного прогресу у зближенні Великої Британії з ЄЕС, коли у грудні на конференції глав держав-членів Європейського Співтовариства було прийнято рішення про розширення цієї інституції та поглиблення інтеграції. Вже новий президент Франції Ж. Помпиду заявив, що приєднання Британії до «Спільного Ринку» в найкоротші терміни відповідає інтересам Франції [7, с. 88].

Таким чином, можна зробити висновок, що незважаючи на величезний обсяг роботи та зусилля політиків та державних діячів щодо розширення ЄЕС лише зміни політичних фігур у Франції, ФРН та Великій Британії у 1969-1970 рр. дозволили розчистити шлях для першого розширення Європейського Економічного Співтовариства [17, с. 99].

Все це надало можливість на Гаазькій конференції у грудні 1969 року розпочати обговорення «плану Вернера», який передбачав створення економічного та валютного союзу. Цей план передбачав перехід до політичного союзу на принципах федерації. На початковому етапі планувалося створення механізму валютного регулювання з введенням фіксованих курсів валют [12, с. 123].

Головним завданням у зовнішній політиці консервативного кабінету Е. Хіта, що прийшов до влади у червні 1970 року, було забезпечити прийом Британії її «Спільний Ринок». Для цього уряд Хіта переглянув теорію «трьох кіл» та зовнішньополітичних пріоритетів Лондона. Така позиція була закріплена в липневій «Білій книзі» уряду під назвою «Сполучене Королівство і Європейське Співтовариство». Цей документ був представлений главою уряду

на розгляд в парламент для того, щоб обґрунтувати рішення про вступ країни в ЄЕС [3, с. 155].

Необхідно наголосити, що намагання Великої Британії вступити в ЄЕС 60-х рр. ХХ ст. пояснювалося тим, що країна, таким чином, хотіла не тільки укріпити свою європейську політику, але і, разом з тим, суттєво підняти свій економічний, військовий і політичний авторитет у світі. Головним у зовнішньополітичній стратегії Е. Хіта було уявлення про те, що настав час переглянути старі підходи до британської зовнішньої політики, поставити її на службу національних інтересів, а не емоцій або вузькопартійних пристрастей. Саме про це він пише у своїй статті «Реалізм у британській зовнішній політиці», яка була опублікована ще перед парламентськими виборами у 1969 році [11].

Е. Хіт та його уряд розуміли, що після налагодження взаємовідносин з Францією вирішальним для успіху європейської політики Великої Британії стануть відносини з ФРН. Після приходу до влади в Західній Німеччині коаліції соціал-демократів та вільних демократів можна було розраховувати на те, що Бонн буде більш рішуче діяти у питанні розширення Співтовариства.

Треба зазначити, що в уряді В. Бранта прекрасно розуміли, що посилення Західної Німеччини у «Спільному Ринку» нікого не влаштовувало [1, с. 258]. Тому не є дивним той факт, що на зустрічі у Гаазі В. Брант сам запропонував прийняти Велику Британію для того, щоб решта членів Співтовариства перестали боятися зростання економічної сили Західної Німеччини.

Однією з найважливіших подій на шляху вступу Великої Британії в ЄЕС стала зустріч Ж. Помпіду та Е. Хіта у травні 1971 року. Керівники двох країн в ході перемовин мали вирішити вузлові проблеми, які існували на той час. Ще одне «ні» з боку Парижа призвело б до остаточного закриття даного питання. Але, саме у травні 1971 року була, нарешті, досягнута угода про умови прийому Великої Британії у Співтовариство. І хоча погляди Англії та Франції відносно майбутнього конфедеративного шляху розвитку західноєвропейської інтеграції співпадали, одночасно, як писала газета «The Times», у питаннях майбутнього місця та ролі ЄЕС визначалися окремі розбіжності у поглядах, в тому числі, щодо відносин з США [16]. Але, в цілому, було досягнуто суттєвого прориву в питаннях конкретних умов британського членства у Європейському Економічному Співтовариство.

Завдяки домовленостям, які були досягнуті на переговорах у травні, вже на кінець червня були врегульовані всі найбільш важливі питання, в тому числі була розв'язана проблема фінансового внеску британців в бюджет ЄЕС. Саме це

та сприятливі зовнішні зміни, які відбулися у Європі і стали головними складовими успіху першого розширення Європейського Співтовариства [9, с. 341-345].

Якщо розглядати вступ Британії в ЄЕС у політичному плані, то за Лондоном закріплювалася система представництва в органах Співтовариства, яка надавала їй рівні права поряд з Францією, ФРН та Італією. Таким чином, Велика Британія отримала можливості претендувати на головні ролі у Співтоваристві.

Членство Британії в ЄЕС та перспектива її участі в роботі комітету політичного співтовариства набували особливого значення для Об'єднаного Королівства. Ставши повноправним членом Співтовариства британці могли впливати на вироблення єдиної зовнішньополітичної позиції ЄЕС. Це було важливим, враховуючи те, що на початок 70-х рр. ХХ ст. Велика Британія мала цілу низку проблем. Ця країна самотужки вже не могла вести багатовекторну зовнішню політику. Її торгівля з «білими» домініонами постійно зменшувалася. Лондон вже не міг гарантувати, як це було раніше, безпеку та процвітання Співтовариства. Країні вкрай були необхідні іноземні інвестиції, також, не вистачало зовнішніх ринків. Порівняно з ЄЕС Британія, як імпортер-експортер значно поступалася. Вступ у Європейське Співтовариство мав вирішити проблему дисбалансу між весь час зростаючими зобов'язаннями та обмеженими вже на той час можливостями.

Питання вступу Великої Британії в ЄЕС було настільки актуальним і, разом з тим, настільки болючим, що воно викликало жваві дискусії по всій країні. Треба сказати, що до літа 1971 року основні політичні сили Британії ще не визначалися щодо європейської політики. Але після того, як Біла книга «Об'єднане Королівство та Європейські Співтовариства» була винесена на розсуд парламента на початок осені 1971 року сталися суттєві зміни у розстановці політичних сил в державі. Влітку 1971 р. відбулося засідання національного виконавчого комітету лейбористської партії, який проголосував проти умов Білої книги уряду Е. Хіта [10].

Дебати про європейську політику Великої Британії в країні досягнули свого апогею в кінці 1971 – першій половині 1972 рр. Суспільство, за словами Гарольда Вільсона, розділилося на тих, хто був чітко «за», тих, хто був чітко «проти» і тих, хто був «за» у випадку задоволення інтересів Британії та Співтовариства [4, с. 183].

Головними у вирішенні питання вступу Великої Британії в Європейське Економічне Співтовариство стали парламентські дебати, які пройшли у палаті

громад з 21 по 28 жовтня 1971 року. Топ-темою стало обговорення самого принципу вступу Британії у Європейське Співтовариство [4, с. 183].

28 жовтня 1971 року відбулося відкрите голосування, на якому «за» проголосувало 282 депутати, а «проти» 244. Результати голосування показали високий ступень розколу в партіях. У консерваторів «проти» голосували 42 депутати, а у лейбористів, навпаки, «за» проголосували 89 депутатів. Такого Англія ще не знала. Уряд Е. Хіта, таким чином, отримав мандат на вступ країни в ЄЕС [6, с. 24]. Голосування показало, що в суспільстві існували розбіжності, як у політичних, так і у соціальних питаннях. Вони були найбільш серйозними за всю післявоєнну історію країни.

Аналізуючи ситуацію, яка склалася під час роботи кабінета Е. Хіта, можна зробити висновок, що чим більше зовнішньополітичні питання торкалися національних ресурсів та суспільних відносин, тим більше ці питання інтегрувалися у внутрішню політику. В таких умовах досягнути консенсусу завжди дуже складно.

22 січня 1972 року завершився процес вступу Великої Британії в ЄЕС. Договір про вступ Британії, Данії, Ірландії був підписаний. Цей документ передбачав прийняття на себе Британією та іншими двома країнами прав та обов'язків члена «Спільного Ринку» з 1 січня 1973 року.

Історія вступу Великої Британії в ЄЕС показала, що ця країна не відразу прийшла до розуміння необхідності інтеграції з Європейським Економічним Співтовариством. Лише на початку 60-х рр. ХХ століття британська правляча еліта починає поступово змінювати зовнішньополітичний курс країни. Знадобилося три раунди переговорів про вступ в ЄЕС. Відбулися зміни у розумінні необхідності перегляду зовнішньополітичних пріоритетів. Велика Британія починає відмовлятися від багатьох традиційних напрямків своєї європейської політики. На такі зміни країні знадобилося чимало часу. Поступово Об'єднане Королівство відкидає значну частину свого імперського минулого і повертається обличчям до свого європейського майбутнього.

Найбільше в цьому напрямку, на нашу думку, було зроблено Е. Хітом та його кабінетом. Саме під час його каденції було прийнято рішення розглядати західноєвропейську політику, як пріоритетну, незважаючи на те, що такий крок негативно вплинув на фінансові зв'язки з країнами Співдружності та на «особливі відносини» зі Сполученими Штатами Америки.

Разом з тим, треба визнати, що адаптація Великої Британії в якості члена ЄЕС розтягнулася на довгі роки. Виникли проблеми, які так і не були вирішені. Все це, врешті-решт, і призвело до того, що рівно через 38 років британці

залишили, вже реформований Європейський Союз. Тут варто наголосити, що вихід Британії з ЄС був не менш болісним та складним, ніж вступ. Політики і суспільство країни знову розділилися у поглядах на цю проблему.

Список використаних джерел та літератури:

1. Брандт В. Воспоминания / Вилли Брандт ; [пер. с нем.]. – Москва : Новости, 1991. – 528 с.
2. Колосков И. А. Внешняя политика Пятой республики : эволюция основных направлений и тенденций, 1958–1972 / И. А. Колосков ; АН СССР, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – Москва : Наука, 1976. – 303 с.
3. Лебедев А. А. Вопрос об участии Англии в общем рынке в англо-французских отношениях (1961–1976 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : (07.00.05) / Лебедев Александр Александрович ; АН СССР, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – Москва, 1976. – 18 с.
4. Липкин М. А. Британия в поисках Европы = Britain in search of Europe : долгий путь в ЕЭС, 1957–1974 гг. / М. А. Липкин ; Рос. акад. наук, Ин-т всеобщ. истории. – Москва : Алетейя, 2009. – 237 с.
5. Маклейн Д. Внешняя политика Англии после Суэца / Дж. Маклейн ; [пер. с англ. М. М. Кобринина] ; ред. Б. Н. Антонович. – Москва : Прогресс, 1972. – 461 с.
6. Перегудов С. П. Тэтчер и тэтчеризм / С. П. Перегудов ; Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – Москва : Наука, 1996. – 298 с.
7. Стрежнева М. В. Великобритания и Западная Европа: политические аспекты / М. В. Стрежнева ; отв. ред. Н. С. Кишилов ; АН СССР, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – Москва : Наука, 1988. – 188 с.
8. Beloff N. Transit of Britain : a report on Britain's changing role in the post-war world / Nora Beloff ; HarperCollins Publishers. – London : Collins, 1973. – 287 p.
9. Britain's entry into the European Community : report by Sir Con O'Neill on the negotiations of 1970–1972 / ed. by Sir David Hannay. – London : Routledge, 2000. – 496 p.
10. Financial Times. – London, 1971. – 29 July.
11. Heath E. Realism in British foreign policy / Edward Heath // Foreign Affairs. – London, 1969. – Vol. 48, № 1. – P. 39–50.
12. Mahan E. R. Kennedy, de Gaulle, and Western Europe / Erin R Mahan. – London ; Gordonsville : Polgrave Macmillan, 2003. – 229 p.
13. Text of the Communiqué issued by the Council of Ministers of EEC // The Second try : labour and the E.E.C. / Uwe W Kitzinger. – Oxford : Oxford University Press, 1968. – 367 p.
14. The Guardian. – Manchester, 1967. – 1 Feb.
15. The Times. – London, 1967. – 21 March.
16. The Times. – London, 1971. – 21 May.
17. Young J. Britain and European Unity, 1945–1992 / John W Young. – Basingstoke : Palgrave Macmillan Limited Basingstoke : Macmillan Distribution Limited [distributor] June 2007. – 213 p.

References:

1. Brandt, V. (1991). *Vospomynanyya*. Moskva : Novosty [In Russian].
2. Koloskov, Y. (1976). *Vneshnyaya polityka Pyatoy respublyky : evolyutsyya osnovnykh napravleniy y tendencyj, 1958–1972*. Moskva : Nauka [In Russian].
3. Lebedev, A. (1976). *Vopros ob uchastyu Anhlyy v obshhem rynke v anhlo-francuzskyykh otnoshenyyakh (1961–1976 hh.)*. avtoref. dys. ... kand. yst. nauk , Yn-t myrovoj ekonomyky y mezhdunar. otnosheniy. Moskva [In Russian].
4. Липкин, М. (2009). *Brytanyya v poyskax Evropy = Britain in search of Europe : dolhyj put" v EЭС, 1957–1974 hh*. Moskva: Aletejya. [In Russian].

5. Maklejn, D. (1972). *Vneshnyaya polytyka Anhlyy posle Suэса*. Moskva : Prohress. [In Russian].
6. Perehudov, S. (1996). *Tэтcher y tэтcheryzm*. Moskva : Nauka. [In Russian].
7. Strezhneva, M. (1988). *Velykobrytanyya y Zapadnaya Evropa: polytycheskye aspekty*. Moskva : Nauka. [In Russian]
8. Beloff, N. (1973). *Transit of Britain: a report on Britain's changing role in the post-war world*. London: Collins.
9. Hannay, D. (Ed.). (2000). *Britain's entry into the European Community: report by Sir Con O'Neill on the negotiations of 1970–1972*. London: Routledge.
10. *Financial Times*. (1971, July 29).
11. Heath, E. (1969). Realism in British foreign policy. *Foreign Affairs*, 48 (1), 19-50.
12. Mahan, E. R. *Kennedy, de Gaulle, and Western Europe*. London; Gordonsville: Palgrave Macmillan.
13. Kitzinger, U. W. (1968). Text of the Communiqué issued by the Council of Ministers of EEC. In U. W. Kitzinger, *The Second try : labour and the E.E.C*. Oxford: Oxford University Press.
14. *The Guardian*. (1967, February 1).
15. *The Times*. (1967, March 21).
16. *The Times*. (1971, May 21).
17. Young, J. (2007). *Britain and European Unity, 1945–1992*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Valerii Pavlenko, PhD in History, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

THE UNITED KINGDOM'S ENTRY INTO THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY (1960's – EARLY 1970's)

Abstract. *The author of the article examines the history of the United Kingdom's entry into the European Economic Community in the 1960's and early 1970's, namely, he analyses the historical experience of the country's transformation from a world Empire to a European power. The article is primarily focused on the fact that the United Kingdom's policy on Western European integration has evolved considerably since the late 1950's. It is noted that at the beginning of the 1960's, the Europeanization of attitudes was gradually developing both in the UK's power structures and among the population. The key reasons for the negative outcome of the UK's first attempt to join the EEC are considered. Position and role of the country's government executives in the development and implementation of the European integration policy are determined. It is stated that a major barrier to the United Kingdom's entry into the European community was the position of France, which did not want the British to become full-fledged EEC member. It is pointed out that significant progress in the rapprochement of the UK and the EEC was achieved only at the end of 1969, with the decision to expand this organization. It is noted that it was after the meeting of Georges Pompidou and Edward Heath that an agreement on the terms of UK's entry into the European Economic Community was finally reached. The article also focuses on the analysis of benefits of membership in the European Community for the British people. The special role of the Edward Heath's ministry, during whose term of office it was decided to consider London's Western European policy as a priority, is pointed out. And finally, it is determined that the adaptation of the United Kingdom as a member of the EEC has lasted many years, during which many issues arising have not been resolved.*

Key words: *the United Kingdom, integration, European Economic Community, cooperation, European policy.*

Надійшла до редколегії 22.03.2020

УДК: 341.4: (349.6)

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.4>

Лілія Тімофєєва

адвокат, медіатор, кандидат юридичних наук
викладач кафедри кримінального права
науковий співробітник науково-дослідної частини
Національного університету «Одеська юридична академія», Одеса, Україна

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто питання забезпечення екологічної безпеки в умовах євроінтеграції. Наголошено, що екологічні проблеми не знають кордонів та набувають глобального та геополітичного характеру.

Не дотримання умов щодо забезпечення екологічної безпеки може призвести до тяжких наслідків, в тому числі тих, які відомі історії. Зокрема проблеми сталого розвитку, пов'язані з подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи 1986 р.

Проблематика екологічної безпеки, взаємозв'язки між економікою, господарською діяльністю та екологією, а також питання заходів впливу на екологічні злочини та правопорушення з різних ракурсів розглянуто в літературі. Разом з тим, питання екологічної безпеки в умовах євроінтеграції, та зокрема в сучасних умовах надзвичайної ситуації потребує подальшого дослідження.

Наголошено, що проблемою є зокрема взаємодія суспільства, держави та людини з навколишнім середовищем та забезпечення безпеки та гармонії у такій взаємодії в умовах євроінтеграції.

Метою роботи є оптимізація законодавства в частині заходів впливу на правопорушення проти навколишнього природного середовища.

Людина має піклуватися не тільки про себе, а також про інших людей та навколишнє середовище. Обґрунтовано, що піклування про навколишнє середовище, не має бути забезпечено ціною життя та здоров'я людини. Бізнес та фінансові вигоди, влада не можуть бути важливішими за життя та здоров'я людини. Адже така діяльність часто призводить до забруднення навколишнього середовища.

За сучасних умов важливо, щоб права людини не суперечили ідеї соціального натуралізму (О.М. Костенко). Адже часто сучасні права людини порушують екологічну безпеку. Встановлено, що у забезпеченні прав людини важливо додержувати балансу між людиною, суспільством, державою та навколишнім середовищем.

Крім того, зроблено висновок про те, що у реагуванні на екологічні правопорушення важливе поєднання екологічної, адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності, а також застосування медіаційних та інших альтернативних практик, спрямованих на врегулювання конфліктів.

Ключові слова: навколишнє середовище, євроінтеграційні процеси, безпека та права людини, відповідальність, практика Європейського суду з прав людини.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека є «такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [8].

Разом з тим, у такому визначенні йдеться лише про попередження та не йдеться про профілактику, а також усунення негативних наслідків, які вже настали.

Не дотримання умов щодо забезпечення екологічної безпеки може призвести до тяжких наслідків, в тому числі тих, які відомі історії. Зокрема проблеми сталого розвитку, пов'язані з подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи 1986 р.

Крім того, слід зазначити, що цілі та завдання сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй на період до 2030 р. вимагають у держав-членів суттєвих соціально-економічних, екологічних, безпекових, а також правових перетворень. 30 вересня 2019 р. було видано Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» № 722/2019, в якому постановлено забезпечувати дотримання цих Цілей, п'ять з яких стосуються забезпечення екологічної безпеки, зокрема «забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів» [9]. Що підкреслює глобальний характер забезпечення безпеки навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Акцент на елементах проблеми, які невирішені раніше і підлягають вирішенню. Проблематика екологічної безпеки, взаємозв'язки між економікою, господарською діяльністю та екологією, а також питання заходів впливу на екологічні злочини та правопорушення з різних ракурсів розглянута в літературі. Зокрема, Є.К. Бабець, В.С. Білецький, І.Є. Мельнікова, М.І. Сокур, В.М. Шмандій у своїй монографії показують взаємозв'язки між екологічною безпекою та економікою, а також способах удосконалення такої взаємодії (м. Кременчук, 2020 р.). В.М. Шмандій у своїй дисертації досліджує теоретичні та практичні аспекти управління екологічною безпекою на регіональному рівні (Харків, 2003), З.В. Герасимчук розглядає еколого-економічні основи формування та реалізації регіональної політики сталого розвитку (Львів, 2002), І.І. Каракаш досліджує питання юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, а також у своїй докторській дисертації дослідив теоретичні проблеми права власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні (Одеса, 2018 р.), С.Б. Гавриш у своїй монографії розглядає питання кримінально-правової охорони довкілля в Україні (Харків, 2002 р.), А. Бабіч розглядав забезпечення екологічних прав громадян в контексті практики Європейського суду з прав людини (2019 р.), Ю.І. Стадницький дослідив економічні основи управління оздоровленням

навколишнього середовища (Львів, 2001), В.О. Сучкова визначила види екологічних прав.

Проблематику європейської інтеграції досліджували: О. Заремба, О. Звездова, К.О. Трихліб, В.О. Туляков, С. Шергін, В. Якуба та ін. Вчені та науковці солідарні в необхідності євроінтеграційного курсу України, з чим можна цілком погодитись за умови збереження національної української ідентичності. У роботах розглядаються різні, в тому числі галузеві проблеми щодо такого курсу. Зокрема, В.О. Туляков розглядає питання апроксимації у кримінальному законодавстві [11], К.О. Трихліб розглядає питання гармонізації законодавства України і законодавства ЄС в контексті наближення загальноправової термінології [10].

Слід зазначити, що екологічні проблеми не знають кордонів та набувають геополітичного характеру. Питання екологічної безпеки в умовах євроінтеграції, зокрема в сучасних умовах потребує подальшого дослідження, що обумовлює актуальність теми.

Визначення проблеми. Проблемою є зокрема взаємодія суспільства, держави та людини з навколишнім середовищем та забезпечення безпеки та гармонії у такій взаємодії в умовах євроінтеграції.

Метою роботи є оптимізація законодавства в частині заходів впливу на правопорушення проти навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу. В Угоді про асоціацію закладено декілька важливих напрямів, які мають гуманістичний зміст, безпосередньо пов'язані з кримінально-правовою політикою та які Україна прагне реалізовувати та наблизитись таким чином до законодавства ЄС [14]. Серед них наступні: протидія незаконній міграції та торгівлі людьми, організованій злочинності, тероризму, охорона навколишнього середовища, зміцнення міжлюдських контактів.

У Директиві Європейського Парламенту та Ради щодо кримінально-правової охорони навколишнього середовища № 2008/99 / ЄС від 19 листопада 2008 р. (Директива) зазначено, що спільнота стурбована зростанням екологічних злочинів та їх наслідками, які все частіше поширюються за межі держави, в якій злочин вчиняється. Подібні злочини завдають шкоди навколишньому середовищу і вимагають жорсткої реакції у відповідь на них. Досвід показав, що існуючі системи покарань не ефективні для досягнення повного виконання законодавства про захист навколишнього середовища. Така відповідність може і повинна бути досягнута за допомогою введення кримінального покарання, яке демонструє соціальний осуд принципово іншого

характеру, ніж адміністративні стягнення або механізм компенсацій за цивільним правом. Відповідно до ст. 3 Директиви Держави-члени повинні забезпечити, щоб певні діяння визнавалися кримінальними правопорушеннями, якщо вони є протиправними, вчинені виновно і спричинили серйозні негативні наслідки. Також в Директиві йдеться про покарання за такі порушення. Відповідно до ст. 5 Директиви Держави-члени мають забезпечити караність діянь, передбачених ст. 3 та 4, ефективними, пропорційними заходами кримінальної відповідальності. Відповідно до ст. 6, 7 Директиви передбачені особливості відповідальності юридичних осіб, а також санкцій для юридичних осіб [3].

У ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачені заходи щодо забезпечення екологічної безпеки [8, ст. 50-59 закону], а також «відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» [8, ст. 68]. КК України передбачає відповідальність за злочини проти довкілля (ст. 236-254 КК).

Ратифікувавши міжнародні договори, зокрема Конвенцію про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування у Європі 1979 р., Віденську конвенцію про охорону озонового шару 1985 р., Конвенцію про ядерну безпеку 2004 р., Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля 1998 р. (Орхуська Конвенція), держава взяла на себе зобов'язання щодо закріплення в нормативно-правових актах гарантій щодо дотримання екологічних прав громадян, засобів ефективного захисту довкілля та запобігання його забрудненню, встановлення відповідальності за порушення екологічного законодавства тощо.

Слід також звернути увагу на практику ЄСПЛ в даному контексті, зокрема рішення ЄСПЛ у справі «Гримковська проти України» від 21 липня 2011 р. Скаржниця стверджувала, що її житло, приватне та сімейне життя зазнали значної шкоди через функціонування магістральної дороги, яка була побудована дуже близько від її будинку. Це мало наслідки у вигляді значного забруднення повітря вихлопними газами, вугільним пилом, що виник внаслідок залатування вибоїн на дорозі дешевим матеріалом з вугільних шахт. Таким чином, заявниця вказувала на те, що будинок став майже непридатним для життя у ньому. Крім того, дане забруднення призвело до виникнення хронічних хвороб дихальної системи у членів її сім'ї [2]. Тобто висновок про порушення ст. 8 залежить від конкретних обставин, а поняття «рівень, що призводить до значного погіршення» є оціночним і може визначатися ступенем шкідливого

впливу та спричиненими наслідками, зокрема «призводить до значного погіршення здатності заявника користуватись своїм житлом, мати приватне та сімейне життя» [1]. Проте, дуже часто на практиці важко довести, що саме це забруднення викликало наслідки у вигляді погіршення здоров'я. Детально дослідивши всі обставини, суд все ж таки визнав порушення ст. 8 Конвенції.

Схожа аргументація була наведена судом у рішенні по справі «Дубецька та інші проти України» від 10 лютого 2011 р. Заявниця та її односельчани подали скаргу у зв'язку із забрудненням води, просіданням ґрунтів та частим затопленням території села, в якому вони проживають, внаслідок промислової діяльності фабрики та вугільнодобувної шахти. Основне питання, що досліджувалося судом, полягало у співвідношенні приватних та публічних інтересів. На думку суду, органи державної влади здійснюючи політику, промислову діяльність, повинні встановити справедливий баланс між конкуруючими інтересами осіб, права яких було істотно порушено, та суспільства в цілому (економічне благополуччя всього населення) [4]. У результаті суд дійшов висновку, що державні органи України не змогли забезпечити такий баланс, внаслідок чого були істотно порушені права громадян, гарантовані ст. 8 Конвенції.

Крім того, слід згадати справи «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» [12], «Морено Гомез проти Іспанії» [6], які стосувалися перевищення граничних норм шуму та ін. рішення.

У доктрині також є проблеми щодо виокремлення екологічних прав. Зокрема, в Конвенції немає окремої статті, яка б захищала право на сприятливе навколишнє середовище.

Екологічна безпека для населення, яка ще більше загострилася після Чорнобильської катастрофи, у перший ряд поставила питання про необхідність її адекватного відображення при розробці проєктів будівництва нових виробничих об'єктів. Основою модернізації виробництва територіальної організації повинна стати постійна просторова динамічна інформація про характер та стан навколишнього природного середовища, про процеси, які у ній здійснюються, про рівень господарської діяльності [5, с. 111].

Тому влада в даному контексті має проводити максимум заходів, спрямованих на попередження та профілактику таких подій.

Але корпорації знаходять способи зловживання заради того щоб виконати умови внутрішнього та міжнародного законодавства в контексті захисту екології, але порушуючи інші не менш важливі права та зобов'язання.

Відповідно до ст. 3 Директиви серед діянь, які Держави-члени повинні визнати кримінальними правопорушеннями, виокремлено d) експлуатацію заводу, який здійснює небезпечні види діяльності, або використовує або зберігає речовини, які за межами заводу завдають, або створюють загрозу заподіяння смерті або серйозної шкоди будь-якій особі або істотного збитку станом повітря, станом ґрунту, станом води, збереження тваринного і рослинного світу.

Зокрема, у Чехії знаходиться нікелевий завод. Для того, щоб не завдавати шкоду навколишньому природному середовищу та попередити конфлікти з боку громадян Чехії, ворота заводу закривають. При цьому люди, які на ньому працюють вимушені дихати надзвичайно шкідливими парами нікелю. На цьому заводі працюють переважно заробітчани з України. У них є робоча Віза, разом з тим контракт з фірмою досить загальний та не передбачає роботу на такому заводі. При укладанні домовленостей щодо роботи в Чехії також обговорюються дещо інші умови праці та інші місця працевлаштування. Відповідно людина залишається незахищеною і вимушена або працювати далі в таких умовах за копійки та без гарантій щодо забезпечення безпеки життя та здоров'я або йти без грошей.

Схожа ситуація описується у кінофільмі «Цивільний позов» 1998 р. по книзі Джонатана Харра. І книга, і фільм, засновані на реальних подіях по справі «Андерсен проти Струвас». Описується ситуація в адвокатській практиці, пов'язана з проблемою утилізації техногенних відходів від діяльності великої фірми та їх впливу на екологію невеликого міста Уоберне (Массачусетс), де в сім'ях городян з незрозумілої причини вмирають діти. Адвокат знаходить серйозну екологічну проблему, пов'язану із забрудненням ґрунтових вод, і місцеві шкіряні заводи можуть бути відповідальні за кілька смертельних випадків лейкемії. Адвокат виступає проти двох гігантських корпорацій, які володіють шкіряними заводами – Beatrice Foods і W. R. Grace and Company, представляє постраждалі сім'ї та вимагає відшкодування шкоди і очищення забруднених територій. У корпорацій більше коштів для залучення більшої кількості юристів і впливу на суд. Після тривалого судового розгляду, справа припинена на користь Beatrice Foods. Агентство з охорони навколишнього середовища США, ґрунтуючись на результатах роботи адвоката у цій справі, пізніше подала свій власний судовий позов проти Beatrice Foods і W. R. Grace and Company, змусивши їх заплатити мільйони, щоб очистити землю і ґрунтові води.

На території України також є достатньо велика кількість промислових, металургійних та хімічних заводів, шахт, які забруднюють навколишнє природне середовище без дотримання достатніх норм, які б забезпечували безпеку життю та здоров'ю людини. Зокрема хімічний завод «СТИРОЛ» в Горлівці Донецької області розміщений в кілометрі від населеного пункту в центрі міста. Люди вимушені дихати повітрям, яке забруднене надзвичайно шкідливим аміаком. Крім того, через те що з нього зняли «шкідливість» працівники позбавлені додаткових надбавок до зарплати, а також засобів для відновлення здоров'я (зокрема молоко за певної періодичності, путівки до лікувальних закладів та ін).

Також слід зазначити, що всі злочини міжнародного характеру взаємопов'язані між собою. Одне порушення породжує інші. Зокрема, у випадку з роботою за кордоном, як правило порушуються правила міграції, умови законного працевлаштування, сплати податків, набуття особою законного трудового стажу та пенсійних відрахувань. Зловживання посадових осіб, як правило пов'язані з корупційними схемами. Як видається, у влади є всі можливості для того, щоб знати про умови праці на шкідливому для навколишнього середовища і небезпечного для життя та здоров'я людей заводу, а також застосовувати певні заходи впливу.

Крім того, труднощі протидії екологічним правопорушенням та їх наслідкам пов'язані з іншими сторонами євроінтеграції. Безвізовий режим у країнах ЄС безперечно має переваги та спрощує подорожування світом та працевлаштування. Разом з тим, безвізовий режим в країнах ЄС також призводить до негативних наслідків. Вільний обіг товарів породжує контрабандні перевезення та збут товарів.

Вільне пересування людей ускладнює контроль їх місцезнаходження та підвищує криміногенні ризики. Зокрема, це стало дуже яскраво видно у ситуації з Коронавірусом, коли люди, які знаходились в Китаї масово перемістились по всьому світові та поширили хворобу. За даними Прикордонної служби є непоодинокі випадки порушення режиму самоізоляції осіб, які приїхали з-за кордону. Законодавство передбачає обмеження щодо пересування. Однак люди все одно пересуваються, порушують карантин та продовжують займатись бізнесом. Звісно, що подібні пересування можливі з використанням корупційних схем.

Папа Римський Франциск II виступив перед юристами 15 листопада 2019 р. на XX Конгресі Міжнародної асоціації кримінального права у Ватикані та зазначив, що світовий фінансовий капітал є джерелом тяжких злочинів не лише

проти власності, але й проти людей та навколишнього середовища. Кримінальне законодавство не повинно залишатися не пов'язаним з поведінкою, якою, користуючись перевагою асиметричних ситуацій домінуюче положення експлуатується на шкоду колективного добробуту. Папа Римський Франциск II зазначив, що Церква думає про «екоцид»¹ як про гріх проти екології, екологічний гріх проти спільного дому. Це гріх проти майбутніх поколінь і виявляється в діях і звичках забруднення та руйнування гармонії навколишнього середовища, при переступах проти принципів взаємозалежності та розриву солідарності між істотами [13].

М.П. Орзіх в своїй статті «Конституційне положення людини в державі та суспільстві України» говорив про те, що: «... центр навколо якого «обертається» вся теоретична і прикладна проблематика прав людини, – соціальний зв'язок «громадянське суспільство – держава – людина» [7, с. 60]. Ця залежність, як видається, – це ідеальна гармонія розвитку держави і суспільства. Разом з тим, до цього ланцюжку доцільно було б додати навколишнє середовище. Досягти подібного можливо шляхом зміни вектора в розумінні кожної ланки цих питань. Важливо досягати балансу у цих зв'язках.

Висновки. Євроінтеграційний курс України безперечно важливий, однак він має як позитивні, так і негативні сторони. По-перше, в такому напрямку важливо враховувати національні традиції, та зберігати особливості національної української ідентичності. По-друге вільний рух людей, грошей та капіталів може призводити до певних наслідків не тільки для України, а також всього світу. Ці наслідки зокрема можуть стосуватись екологічної безпеки.

Правове визначення екологічної безпеки, яке передбачено Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» має певні вади. У такому визначенні йдеться тільки про забезпечення попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Разом з тим, не йдеться про профілактику, а також усунення негативних наслідків, які вже настали. Профілактичні заходи, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки є надзвичайно важливими. Як видається, такий напрямок також необхідно відобразити у визначенні.

Історичні приклади, зокрема проблеми сталого розвитку, пов'язані з подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи 1986 р., показують наскільки

---

¹ Можна вважати «екоцидом»: масове забруднення повітря, землі та води ресурси, масштабне знищення флори та фауни та будь-які дії, на які це можливо створення екологічної катастрофи або руйнування екосистеми. «Екоцид» слід розуміти як втрату, шкоду або знищення екосистем даної території, так що її використання жителями був або може сприйматися як серйозно порушений. Це п'ята категорія злочинів проти миру, який повинен бути визнаний таким міжнародним співтовариством [13].
© Liliia Timofeieva, 2020

важливо дотримуватись правил безпеки. Не дотримання умов щодо забезпечення екологічної безпеки може призвести до тяжких наслідків, в тому числі тих, які відомі історії, та які можуть бути відомі.

Вищезазначені проблеми не можуть бути вирішені тільки шляхом внесення змін до законодавства. Це більше питання свідомості людини сучасного світу. Наскільки вона здатна піклуватися не тільки про себе, а також про інших людей та навколишнє середовище. Тож необхідні трансформації також в культурі побудови гуманістичного мислення, відповідального та свідомого споживання, необхідності підтримки екологічного підприємництва, ініціатив щодо сортування сміття та його подальшої переробки тощо.

Піклування про навколишнє середовище, не має бути забезпечено ціною життя та здоров'я людини. Бізнес та фінансові вигоди, влада не можуть бути важливішими за життя та здоров'я людини.

За сучасних умов важливо, щоб права людини не суперечили ідеї соціального натуралізму (О.М. Костенко). Адже часто сучасні права людини порушують екологічну безпеку. У забезпеченні прав людини важливо додержувати балансу між людиною, суспільством, державою та навколишнім середовищем. Людина, суспільство та держава також відносяться до навколишнього середовища. Разом з тим, йдеться про природу та необхідність піклуватися про неї як про «спільний дім».

Крім того, у реагуванні на екологічні правопорушення важливе поєднання екологічної, адміністративної, кримінальної та дисциплінарної відповідальності, а також застосування медіаційних та інших альтернативних практик, спрямованих на врегулювання конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Бабіч А. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення екологічних прав громадян. / А. Бабіч // Підприємство, господарство і право. – 2019. – № 11. – С. 161–165.
2. Гримковська проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 21 липня 2011 р., заява № 38182/03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729 (Дата звернення: 14.04.2020).
3. Директива 2008/99 / ЄС 19 листопада 2008 р. Європейського Парламенту та Ради щодо кримінально-правової охорони навколишнього середовища [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a63. (Дата звернення: 14.04.2020).
4. Дубецька та інші проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2011 р., заява № 30499/03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689. (Дата звернення: 14.04.2020).
5. Екологічна безпека та економіка: монографія / М.І. Сокур, В.М. Шмандій, Є.К. Бабець, В.С. Білецький, І.Є. Мельнікова, О.В. Харламова, Л.С. Шелудченко. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2020. – 240 с.

6. Морено Гомез проти Іспанії : рішення Європейського суду з прав людини від 16 грудня 2004 р., заява № 4143/02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_232. (Дата звернення: 14.04.2020).
7. Орзих М.Ф. Конституционное положение человека в государстве и обществе Украины. / М.Ф. Орзих // Юридический вестник: научно-публицистический журнал. – 1997. – № 2. – С. 60–62.
8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р., № 1264-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>. (Дата звернення: 14.04.2020).
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>. (Дата звернення: 14.04.2020).
10. Трихліб К.О. Гармонізація законодавства України і законодавства ЄС: наближення загальноправової термінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. –Харків, 2014. – 20 с.
11. Туляков В.О. Апроксимація у кримінальному законодавстві. / В.О. Туляков // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 47. – С. 7–11.
12. Хаттон та інші проти Сполученого Королівства : рішення Європейського суду з прав людини від 08 липня 2003 р., заява № 36022/97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_105. (Дата звернення: 14.04.2020).
13. Address of his holiness Pope Francis to participants at the World Congress of the International Association of Penal Law [Electronic Resource]. – Mode of Access: <http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2019/11/ADDRESS-OF-HIS-HOLINESS-POPE-FRANCIS.pdf>. – Bulletin of the Holy See Press Office. Sala Regia, 15 November 2019 (Last Access: 14.04.2020).
14. Timofeyeva L.Yu. European integration Criminal Law policy and achievement freedom and security: collective monograph // Implementation of law policy in the sphere of state border security / N. Orlovska, A. Mota, R. Liashuk, L. Timofeyeva, L. Litvin, O. Hanba, O. Basarab. – Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. – P. 50-67.

References:

1. Babich, A. (2019). Praktyka Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny u sferi zabezpechennya ekolohichnykh prav hromadyan. *Pidpryyemstvo, gospodarstvo i pravo*. 11, 161–165 [In Ukrainian].
2. Hrymkovska proty Ukrayiny (2011): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny, 21 lystopada 2011, zayava 38182/03. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729 [In Ukrainian].
3. Dyrektyva Yevropeyskoho Parlamentu ta Rady shchodo kryminalno-pravovoyi okhorony navkolyshn'oho seredovyscha (2008) 2008/99 / YEC 19 lystopada 2008. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a63 [In Ukrainian].
4. Dubetska ta inshi proty Ukrayiny (2011): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny, 10 lyutoho 2011, zayava 30499/03. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689 [In Ukrainian].
5. *Ekolohichna bezpeka ta ekonomika* (2020): monohrafiya / M.I. Sokur, V.M. Shmandiy, YE.K. Babets, V.S. Biletskyy, I.YE. Melnikova, O.V. Kharlamova, L.S. Sheludchenko. Kremenichuk: PP Shcherbatykh O.V. [In Ukrainian].
6. Moreno Homez proty Ispaniyi (2004): rishennya Yevropeyskoho sudu z prav lyudyny, 16 hrudnya 2004. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_232 [In Ukrainian].
7. Orzykh, M.F (1997). Konstytutsyonnoe polozhenye cheloveka v hosudarstve y obshchestve Ukrayny. *Yurydycheskyy vestnyk: nauchno-publytsystycheskyy zhurnal*. 2, 60–62 [In Russian].
8. Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrayiny 1264-XII, 25 chervnya 1991, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> [In Ukrainian].

9. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrayiny na period do 2030 roku (2019): Ukaz Prezydenta Ukrayiny 722/2019, 30 veresnya 2019. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [In Ukrainian].

10. Trykhlіb, K.O. (2014). Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy i zakonodavstva YeS: nablyzhennia zahalnopravovoi terminolohii. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: NLU. Y. the Wise [In Ukrainian].

11. Tulyakov, V.O. (2009). Aproksymatsiya u kryminalnomu zakonodavstvi. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 47, 7–11 [In Ukrainian].

12. Khatton ta inshi proty Spoluchenoho Korolivstva (2003): rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny, 08 lypnya 2003. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_105 [In Ukrainian].

13. Address of his holiness Pope Francis to participants at the World Congress of the International Assotiation of Penal Law. (2019). Sala Regia, 15 November, Retrieved from <http://www.siracusainstitute.org/app/wp-content/uploads/2019/11/ADDRESS-OF-HIS-HOLINESS-POPE-FRANCIS.pdf>.

14. Timofeyeva, L.Yu. (2019). European integration Criminal Law policy and achievement freedom and security: collective monograph. // *Law and Border: Implementation of law policy in the sphere of state border security*. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 50-67.

Liliia Timofeieva, Ph.D. (Law), Assistant Professor of Criminal Law Department of the National University «Odesa Law Academy»
Odesa, Ukraine

LEGAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL SAFETY OF UKRAINE AND ITS PROVISION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. *The article deals with the issues of environmental safety and its provision in the context of European integration. It is emphasized that environmental problems do not know borders and are geopolitical in nature.*

Failure to comply with environmental safety conditions can have grave consequences, including those that are known to history. Specifically, sustainable development issues related to overcoming the consequences of the 1986 Chernobyl disaster.

The issues of environmental safety, the relationship between the economy, business and the environment, as well as the issue of measures to influence environmental crimes and offenses from various angles have been addressed in the literature. However, the issue of environmental safety in the context of European integration, and in particular in the current conditions of emergency, needs further researching.

It is emphasized that the problem is in particular the interaction of society, the state and human with the environment and ensuring security and harmony in such interaction in the context of European integration.

The purpose of the work is to optimize the legislation in terms of measures to influence offenses against the environment.

A person should take care not only of himself, but also of other people and the environment. It is justified that environmental care should not be guaranteed by the cost of living and human health. Business and financial benefits, power cannot be more important than human life and health, because such activities often lead to environmental pollution.

In today's context, it is important that human rights do not contradict the idea of social naturalism (O.M. Kostenko). Often, modern human rights violate environmental security. It has been found that it is important to strike a balance between human beings, society, the state and the environment in ensuring human rights.

In addition, it is concluded that a combination of environmental, administrative, criminal and disciplinary responsibility, as well as the application of mediation and other alternative practices aimed at conflict resolve, is important in responding to environmental offenses.

Keywords: *environment, European integration processes, safety and human rights, responsibility, European Court of Human Rights practice.*

Надійшла до редколегії 10.04.2020

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94:327 «1914»

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.5>

Наталія Городня

*доктор історичних наук, професор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна*

МІЖНАРОДНА СИТУАЦІЯ У ЧЕРВНІ-ЛИПНІ 1914 р. У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТИ «КИЄВЛЯНИНЬ»

***Анотація.** Метою цього дослідження є поглиблення розуміння міжнародної ситуації напередодні Першої світової війни шляхом аналізу публікацій газети «Киевлянинь» у період між вбивством наступника Габсбургського престолу ерцгерцога Франца-Фердинанда і оголошенням Австро-Угорщиною ультиматуму Сербії. Автор вважає тогочасну пресу цінним історичним джерелом, оскільки вона подає інформацію про події в процесі їхнього розвитку, коли ще невідомо, до чого вони призведуть. Академічні інтерпретації тогочасних подій можуть суттєво відрізнятися від їхнього розуміння сучасниками, багато важливих деталей з часом виявляються втраченими. Контент-аналіз тогочасної преси дозволяє їх відновити. Найбільше автора цікавили основні теми міжнародних відносин, які висвітлювала газета «Киевлянинь» між 28 червня і 23 липня 1914 р., місце серед них австрійсько-сербського конфлікту, а також оцінки тогочасної балканської політики Росії.*

Дослідження показало, що австрійсько-сербський конфлікт був лише одним з численних конфліктів, що існували тоді на Балканах. Потенціал конфліктності суттєво посилювався після Балканських війн 1912-1913 рр., які суттєво змінили регіональну ситуацію. Існувало розуміння, що будь-які подальші зміни можуть спричинити нову Балканську війну. Рушійними силами австрійсько-сербського конфлікту були великосербська ідея, позиціонування Сербії як «П'ємонт» південних слов'ян (за рахунок земель Австро-Угорщини) і політика Росії, яку уособлював посланець у Белграді Н. Гартвіг. Підтримка Сербії обумовлювалася геополітичними цілями Росії, що мали антиавстрійський характер. Австрійський ультиматум Сербії був спричинений тривогою стосовно несприятливої для Австро-Угорщини зміни регіональної ситуації і масштабного переозброєння Росії, у той час як підтримка Росії була основним чинником відмови Белграда задовольнити його вимоги, що призвело до ескалації конфлікту і війни.

***Ключові слова:** Липнева криза 1914 р., Балкани, Австро-Угорщина, Сербія, австрійсько-сербський конфлікт, політика Росії на Балканах*

Події кінця червня – липня 1914 р. увійшли в історію як Липнева криза, наслідком якої стала «велика війна» 1 серпня 1914 – 11 листопада 1918 рр. Однієї з держав-учасниць цієї війни була Росія, відповідальність якої за її розв'язання залишається не достатньо акцентованою. Агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася під гаслами захисту її російськомовних громадян і «русского міра», спонукає нас до проведення

аналогій з експансіоністською політикою царської Росії, одним з проявів якої були претензії на покровительство над слов'янами і православними Балканського півострова.

Незважаючи на те, що конфлікту між Австро-Угорщиною і Сербією та Липневій кризі напередодні «великої війни» присвячено велику історіографію, інтерес науковців до цієї проблематики не вщухає. Про це свідчать численні наукові розвідки, опубліковані з нагоди 100-річчя Першої світової війни, які вмішують нові інтерпретації тогочасних подій і поглиблюють розуміння передумов і причин Першої світової війни [39-44].

Інтерпретації подій науковцями часто відрізняються від їх розуміння сучасниками. Вважаємо важливим історичним джерелом пресу, яка висвітлює події в режимі реального часу, коли ще невідомо, до чого вони призведуть, а також надає важливі деталі, які з часом виявляються втраченими.

Метою цього дослідження є поглиблення розуміння міжнародної ситуації напередодні Першої світової війни шляхом вивчення її висвітлення газетою «Киевлянинь» у період між вбивством наступника Габсбургського престолу ерцгерцога Франца-Фердинанда і оголошенням Австро-Угорщиною ультиматуму Сербії 1914 р. Ця стаття продовжує наші попередні розвідки цієї проблематики [5]. Найбільше нас цікавили основні теми тогочасних міжнародних відносин, які висвітлювала ця газета, і місце серед них австрійсько-сербського конфлікту, а також оцінки тогочасної балканської політики Росії. Висвітлення газетою «Киевлянинь» завершального етапу Липневої кризи і тогочасних відносин між великими державами є предметом окремого дослідження.

Газета «Киевлянинь» видавалася в Києві в 1864-1919 рр. родиною її засновника Віталія Яковича Шульгина, професора Київського університету імені святого Володимира. Увесь цей час вона зберігала проросійський консервативний характер. Під керівництвом В. В. Шульгина, сина засновника газети, вона стала головним органом Всеросійського національного союзу і його Київського клубу (Київського клубу руських націоналістів, ККРН), а з 1913 р. – виразником ідей націоналіста-прогресиста Анатолія Івановича Савенко і «Київського клубу прогресивних руських націоналістів». За деякими оцінками, ця «нова лінія призвела до розриву авторитетної патріотичної газети з монархічним рухом», і вона перетворилася «в пособника ворогів Самодержавства» [15]. Аналіз матеріалів цієї газети у червні-липні 1914 р. не дає підстав погодитися з такою характеристикою, хоч визнаємо, що певну критику тогочасних російських порядків вона допускала.

Інформація з міжнародної проблематики подавалася в газеті у різній формі: коротких інформаційних повідомлень і коментарів до них, моніторингу російської і зарубіжної преси, аналітичних статей. Багато публікацій не мали імені автора або ж вказували лише його ініціали. Автором аналітичних статей з міжнародної проблематики був переважно А. І. Савенко.

Перше повідомлення про вбивство в Сараєво наступника Габсбургського престолу ерцгерцога Франца-Фердинанда і його дружини Софії Гогенберг було опубліковане газетою «Киевлянинъ» наступного дня після цієї трагічної події, що сталася 28 (15 за ст. ст.) червня. Як зазначалося, ця «катастрофа» була несподіваною через відсутність будь-яких ознак, що, як правило, передують подібним подіям. Так, в Австрії за останній час не було будь-яких помітних політичних рухів чи революційних виступів. Було невідомо, що спричинило цей «звірський акт вбивства», який не міг не викликати «найбільшого обурення і огиди... в усіх культурних країнах» [8].

Газета вміщувала фото Франца-Фердинанда і коротку розповідь про обставини його вбивства під час візиту до Сараєво після великих військових маневрів в горах Боснії за участю 26 тис. солдат під командуванням генерала Потіорека. Робилися два припущення щодо мотивів вбивства – помста за анексію Боснії і Герцеговини або ж справа «безумців анархістів».

Кожного дня з'являлися нові деталі злочину, називалися імена двох злочинців – гімназиста Гаврила Принципа, який смертельно поранив ерцгерцога і його дружину, і типографа Неделько Хабриновича, який того ж дня кинув бомбу в автомобіль ерцгерцога, але той відбив її рукою. Вони обидва були австрійськими підданими, жителями Боснії і Герцеговини, проте деякий час навчалися в Сербії.

Місце злочину, високе становище Франца-Фердинанда як наступника престолу, особистість і національність вбивці вказували на його політичні мотиви. Проте висловлювалася думка, що вбивство не було результатом загострення національно-політичних питань серед австрійських слов'ян. Одним з аргументів була популярність Франца-Фердинанда серед населення. Так, жителі Сараєво оваціями вітали його з дружиною після невдалого першого замаху, народ допоміг поліції затримати злодіїв, а після смерті ерцгерцога в Боснії і Герцеговині був щирий траур [19].

У першій публікації про вбивство наступника Габсбургського престолу його характеризували як представника «войовничої австрійської партії», що в інтерпретації автора означало здійснення ним низки заходів для посилення боєздатності збройних сил Австро-Угорщини. У цьому напрямку він діяв

«досить рішуче і авторитетно, не зупиняючись перед корінними реорганізаціями в армії, якщо цього вимагали інтереси справи» [8].

Усього за два тижні до вбивства Франц-Фердинанд приймав імператора Німеччини Вільгельма II в замку Конопіште, де між ними відбулися переговори за участю глав німецького і австрійсько-угорського флотів. Після зустрічі він говорив, що нарешті йому вдасться здійснити широку реорганізацію армії і флоту. Тож тепер Австрії більше не доведеться йти на поступки і боятися Росії [11; 19; 30]. Повідомлялося про зближення Франца-Фердинанда з Вільгельмом, до якого він дослухався.

Натомість про Росію ерцгерцог до останнього говорив «з роздратуванням» [11]. Його «крайня підозрілість чи навіть ненависть» до Росії найбільшою мірою виявилось під час останньої балканської кризи (Балканських війн 1912-1913 рр.) [26].

У переважній більшості публікацій Франца-Фердинанда характеризували як «мілітариста» у тому сенсі, що він відкрито підтримував «крайній реакційний напрямок в клерикалізмі», завжди «відстоював політику мілітаризму й імперіалістичних починань», стояв за анексією Боснії і Герцеговини [19].

Мілітаризму Франца-Фердинанда протиставляли мирні наміри імператора Австро-Угорщини Франца Йосифа. Так, під час останньої балканської кризи під впливом Франца-Фердинанда відбулася мобілізація австрійсько-угорської армії, яка продовж багатьох місяців стояла на її південному і східному кордонах, з Сербією і Росією. Він здійснював тиск на імператора, спонукаючи його «схрестити зброю з Росією і одним ударом вирішити усі наболілі питання. Проте той залишився непохитним і мир було збережено [26].

Кращим доказом того, що імператор Франц Йосиф «щиро прагнув збереження миру» вважали негайний розпуск ним військово-похідної канцелярії вбитого ерцгерцога. Це пояснювалося стурбованістю імператора, що через неї «в той тривожний час» могли виникнути нові ускладнення [14]. Зазначалося також, що він «заслужив безмежну повагу і глибокі симпатії в усіх кутках Європи» [7].

Мілітаризму Франца-Фердинанда протиставлялася також стриманість імператора Німеччини Вільгельма II, який давав йому зрозуміти, що усі останні успіхи Австро-Угорщини були досягнуті лише завдяки «прикриттю німецьким мечем». Так, основний трофей політики Франца-Фердинанда – анексія Боснії і Герцеговини – закінчилася вдало лише після виступу німецького посла графа Пурталеса у Петербурзі в березні 1909 р. Другий успіх австрійської політики –

утворення Албанії – був пов'язаний з таким же виступом князя Ліхновського в Лондоні в березні 1913 р. Імператор Вільгельм вважав, що цих двох успіхів було достатньо і попереджав свого союзника «не надто зловживати бряцанням німецькою зброєю» [14].

Автор однієї з перших публікацій про вбивство Франца-Фердинанда вважав, що учасників змови проти нього об'єднало бажання помститися за анексовану Австро-Угорщиною Боснію і Герцеговину. Адже на ці області Османської імперії в Сербії дивилися як на «свій законний спадок, невід'ємну складову частину майбутньої «великої Сербії» [26]. Після того як інформація про анексію дійшла до Белграда, наступник сербського престолу за сприяння військового міністра почав «нестримно озброювати і постачати сербську армію для великої боротьби з Австро-Угорщиною», а також «кинувся ... до Петербурга шукати підтримку слов'янської справи з боку Росії». Тоді Сербії довелося змиритися з «поглинанням Австрією сербської області», проте «рана не зажила, вона сочиться досі, не зважаючи на останні військові трофеї» [26], тобто великі територіальні надбання Сербії унаслідок Балканських війн 1912-1913 рр.

Водночас у одній зі статей зазначалося, що в Боснії і Герцеговині православні серби складали 44%, тобто менше половини населення [27], у іншій – що місто Сараєво, адміністративний центр провінції Боснія і Герцеговина, мало 106 мечетей, чотири костели і лише дві православні церкви [8]. Тож можна зробити висновок, що великосербські настрої, якщо й були поширені, не мали підтримки більшості населення Боснії і Герцеговини.

Австрійські і німецькі газети з самого початку вказували на причетність до вбивства наступника Габсбургського престолу Сербії, яка здійснювала націоналістичну агітацію і пропаганду в південнослов'янських землях Австрійсько-Угорської монархії. Як зізнався на допиті Н. Хабринович, незадовго до вбивства він був у Белграді, де отримав бомбу для замаху на ерцгерцога. Г. Принцип також визнав, що був противником «австрійського імперіалізму» і з часу повернення з Белграда вирішив застрелити будь-яку високу особу, щоб помститися за пригнічення сербської нації [13].

Австрійська газета «Reichspost», орган покійного наступника престолу, вказувала також на Росію. За коментарем «вищого офіцера», Росія зосередила усі свої військові приготування на літо 1914 р., неначе там знали, що відбудеться подія, яка може «навіть довготерпеливій Австро-Угорщині втиснути зброю в руку». За його словами, вбивство наступника престолу для австрійської армії було свідченням того, що «пробив останній час» [14].

Британська преса (Times, Daily Mail і Daily Telegraph) приписувала «кривавий злочин» роздратуванню сербських шовіністів проти покійного ерцгерцога, який відіграв помітну роль під час анексії Боснії і Герцеговини і мав плани перетворити Австро-Угорщину з двоєдиної на триєдину монархію за рахунок південних слов'ян. Проте він надавав покровительство слов'янам-католикам, що викликало обурення слов'ян-православних. Урядова британська газета «Westminster Gazette» називала невдоволення слов'ян «ахілесовою п'ятою Троїстого союзу», адже це могло викликати проблеми з Росією і робило Австрійсько-Угорську монархію менш бажаним союзником [13].

Вбивство ерцгерцога Франца-Фердинанда, якого багато хто вже бачив на престолі, було однією з провідних міжнародних тем, які висвітлювала газета до його поховання. При цьому вона не займала перших сторінок газети, а розміщувалася здебільшого на с.2-5. Лише одного разу, 23 червня (5 липня за н. ст.) стаття з цієї проблематики була опублікована на першій-другій сторінках [7]. У ній зазначалося, що австрійська преса висунула огульне звинувачення проти значної частини православного слов'янства, Сербії і Росії, «в яку ніхто не упускає можливості кинути грудкою багна». Австрійські газети писали, що Росія систематично готувала «загибель і розпад» Габсбургської монархії, розпалювала в Сербії ворожнечу до неї. Наступник престолу з його твердою рішучістю надати нових сил Австро-Угорщині стояв на перешкоді тим, хто очікував її розпаду і тому його потрібно було ліквідувати. Представники адміністрації у своїх оцінках дотримувалися аналогічної позиції. По усій Австрії відбулися погроми проти православних сербів. У загребському сеймі Сербію звинуватили у причетності до вбивства. У Відні на очах уряду представнику Сербії погрозували смертю, на вулицях звучали крики «Геть Петра», «Геть Олександра», «Геть убивць». Сербський прапор було урочисто спалено під звуки патріотичних пісень. Радикально налаштована молодь рвалася також до російського посольства, проте поліція не допустила цього. Як зазначалося, в австрійській пресі не було жодного слова осуду цим діям. Вона продовжувала покладати відповідальність за вбивство на Сербію і «роздмухувала кожен найменший інцидент, щоб кинути тінь на Росію і слов'янство» [7].

У Сербії офіційно засудили злочин і були стурбовані тим, що він призведе до погіршення відносин з Австро-Угорщиною, «для покращення яких сербський уряд застосовував усі можливі заходи» [16]. Водночас зазначалося, що він не потерпить звинувачення усього сербського народу у злочині в Сараєво з боку австрійської преси.

Важливу для роздумів інформацію надає стаття, опублікована 16 червня, у тому ж номері «Киевлянина», що й перша інформація про вбивство Франца-Фердинанда. Серед найбільших тогочасних міжнародних проблем у ній називалися грецько-турецький конфлікт і ситуація в Сербії. Остання була обумовлена від'їздом короля Петра на лікування, чутками про його зречення і призначенням регентом принца Олександра. В Сербії вже давно відбувалася боротьба між цивільними і військовими елементами за переважаючий вплив на зовнішню і внутрішню політику країни. Наслідний принц Олександр симпатизував військовій партії. Тож його призначення регентом, коли скупщина була розпущена і очікувалися нові вибори, надавало можливість впливати на хід виборчої кампанії у напрямку, бажаному для сербських «гарячих голів». Передбачалося, що їхня перемога на виборах призведе до нових ускладнень на Балканах, де існували «невичерпні джерела чвар», передусім через ситуацію в Албанії. Висловлювалося сподівання, що «здоровий глузд візьме гору над необмеженим польотом фантазії сербської військової партії і утримає їх в межах досяжного і можливого» [8].

За аналізом А. Савенка, в Сербії панувала великосербська ідея, згідно з якою вона мала виконати роль італійського П'ємонту і об'єднати навколо себе усі частини сербського народу. Проте до складу Сербського королівства входило менше чверті цього народу, загальною чисельністю 10 млн. осіб. Поки його більша частина перебувала у складі Османської імперії, в міцність якої вже ніхто не вірив, великосербській ідеї нічого не загрозувало. Проте анексія Австро-Угорщиною Боснії і Герцеговини «нанесла великосербській справі страшний удар». Більша частина сербів (понад 5 млн. осіб) опинилася під владою Габсбургів, сербський національний центр перемістився в межі Австро-Угорщини і Сербське королівство втратило роль «П'ємонту» сербського народу. Серед інтелігенції Сербії почалося стрімке зростання сербського австрославізму, а разом з ним – русофобства, оскільки Росія не змогла зашкодити анексії [32].

Ще однією впливовою ідеологією серед південних слов'ян був австрославізм. У цій ідеології А. Савенко виділяв два напрямки – «чистий» і «тактичний». Прибічники «чистого» австрославізму пов'язували свою долю з домом Габсбургів і вірили в перетворення Австро-Угорщини на велику слов'янську державу, що було обумовлено її переважно слов'янським населенням і поступовим розвитком у ній політичного демократизму через загальне виборче право, парламентське міністерство, широку автономію окремих областей тощо.

«Тактичний» австрославізм передбачав тимчасове об'єднання усіх південних слов'ян під владою Габсбургів, що дозволило б їм отримати конституційні права і свободи, а також широку автономію державного типу у складі Австро-Угорщини. У майбутньому, після її розпаду, з неї мала виділитися незалежна «велика Сербія». Така думка панувала в Сербії влітку 1911 р. після анексії Австро-Угорщиною Боснії і Герцеговини. Більшість сербської інтелігенції була охоплена відчаєм і вважала, що ця анексія вирішила долю сербського народу. Єдиний вихід вона бачила в прийнятті «тактичного» австрославізму як засобу досягнення національних цілей [32].

Противниками австрославізму в Сербії залишалися ліві партії, младорадикали, а головне, старорадикали на чолі з Н. Пашичем, які зберегли колишні ідеали, енергійно вдосконалювали озброєння і покладалися на підтримку Росії, щоб рано чи пізно домогтися поставлених цілей. Така політика дала «блискучі результати». Після переможної війни з Османською імперією Сербське королівство і «сербська Чорногорія» удвічі збільшилися в розмірах, Сербія була охоплена небаченим національним підйомом. Відзначалася величезна заслуга в цьому російського посланця Н. Г. Гартвіга. За оцінкою А. Савенка, тепер настав час тривоги для Австро-Угорщини», для якої «утворення сильної і сп'янілої перемогами» над Туреччиною і Болгарією Сербії було «великим ударом і небезпекою» [32].

Якраз в такій атмосфері відбулося вбивство Франца-Фердинанда в Боснії і Герцеговині, що мало символічне значення. Воно позбавляло Габсбургський престол сильного наступника, що, у свою чергу, послаблювало Австро-Угорщину і прискорювало її розпад. Крім того, після двох переможних війн 1912-1913 рр. радикальні сили в Сербії були готові до наступної війни за національне об'єднання, цього разу вже з Австро-Угорщиною.

Однією з міжнародних тем, які газета «Киевлянинь» висвітлювала паралельно з вбивством Франца-Фердинанда, були плани об'єднання Сербії і Чорногорії. Зазначалося, що тривалий час Габсбургська монархія намагалася не допустити цього. З цією метою вона з 1878 р. до 1908 р. окупувала Новопазарський санджак – територію Османської імперії, що розділяла Сербію і Чорногорію. Проте під час першої Балканської війни 1912-1913 рр. вони захопили Санджак і поділили його між собою. Між ними утворився спільний кордон. Це уможливило їхнє об'єднання, у разі досягнення домовленості [36]. У іншій статті на цю тему зазначалося, що австрійська політика, спрямована на підживлення ворожнечі і взаємної підозри між Сербією і Чорногорією, зазнала поразки [7]. Офіційна румунська газета «Vutorul» писала,

що об'єднання двох держав планується у найближчому майбутньому: спочатку на умовах конфедерації, а в подальшому – повного злиття [29].

У Відні були серйозно стурбовані такою перспективою, оскільки існувало переконання, що утворення сильної слов'янської держави на південних кордонах Австро-Угорщини загрожувало самому її існуванню. Щоб не допустити цього вона анексувала Боснію і Герцеговину та створила Албанію – «джерело анархії на Балканах». Тепер вона зіштовхнулася з новою проблемою. За оцінкою одного з віденських політичних діячів, після балканської війни Австро-Угорщина ще не мала більш складного завдання [7; 36].

Румунська газета «Vutorul» писала, що після першої Балканської війни Австро-Угорщина підтримала створення незалежної Албанії, щоб не допустити Сербію до моря. У здійсненні цього проекту вона отримала перемогу над представником Росії на Лондонській конференції. Російська дипломатія натомість намагалася взяти реванш через об'єднання Сербії і Чорногорії, спочатку проти цього плану виступив король Чорногорії Ніколай, але врешті він поступився, тож реванш над Австрією майже здійснився [29].

Перспектива об'єднання Сербії і Чорногорії турбувала не лише Австро-Угорщину. Колишній болгарський міністр, ім'я якого не називалося, заявляв, що Болгарія вимагатиме територіальної компенсації за свою згоду на це або «з мечем в руках виступить проти об'єднання», якщо буде зроблено спробу не рахуватися з нею. За коментарем газети «Vutorul», це призведе до нової балканської війни, у якій Румунія, не зважаючи на дружбу з Сербією, залишиться суворо нейтральною, оскільки Болгарія розпочне війну заради збереження положень Бухарестського мирного договору. Румунія не допустить перегляду цього договору без її згоди. Якщо виявиться необхідним, вона не зупиниться перед новою балканською війною [29].

Тим часом італійська преса звинувачувала Австро-Угорщину, що вона хоче використати об'єднання Сербії і Чорногорії як привід, щоб відібрати у останньої місто Ловчен, чого Італія не допустить [18]. Прогнозувалося, що Австро-Угорщина могла погодитися на унію Сербії і Чорногорії лише в обмін на встановлення «негласного протекторату над Албанією». В російському МЗС така комбінація не знаходила підтримки. Проти цього могла виступити також Італія, союзник Австро-Угорщини по Троїстому союзу [25].

Тож об'єднання Сербії і Чорногорії ставало новим чинником дестабілізації ситуації на Балканах. Воно було наступним кроком в реалізації «великосербської ідеї», яка, проте, могла бути реалізована лише шляхом відокремлення від Австрійсько-Угорської монархії територій, населених

південними слов'янами. Тому вбитий в Сараєво Франц-Фердинанд підтримував ідеї перетворення дуалістичної Австро-Угорської монархії на федерацію або ж триалістичну монархію за рахунок південних слов'ян. Реалізація цих планів призвела б до поразки «великосербського проекту», підтримуваного сербськими військовими і наступником сербського престолу регентом Олександром, а також Росією.

28 червня (10 липня за н. ст.) повідомлялося про поховання Франца-Фердинанда і його дружини, яке було вирішено провести на тиждень раніше, а також за відсутності представників монархічних родин інших держав. Німецький кайзер Вільгельм II планував все-таки приїхати. Його відсутність на похованні було розцінено як ознаку ослаблення Троїстого союзу і невдоволення Берліна позицією Відня щодо Белграда. Газета «Frankf. Stg.» відзначала, що імператор рекомендував Відню більшу стриманість щодо Сербії [24].

Із номера в номер серед інших повідомлень з міжнародної проблематики газета «Киевлянинь» вміщувала коротку інформацію про слідство у справі вбивства Франца-Фердинанда. Її важливість не акцентувалася. Деяка важлива з точки зору наступних подій інформація публікувалася зі значною затримкою. Тож лише її уважне співставлення з іншою, вміщеною в попередніх випусках, надає можливість сформувати певну картину розгортання подій.

Так, лише 28 червня (10 липня за н. ст.) було повідомлено про засідання ради міністрів під головуванням імператора Франца Йосифа, що відбулося у Відні 24 червня (6 липня за н. ст.). Спільний міністр фінансів зробив на ньому докладну доповідь про результати слідства стосовно вбивства в Сараєво. Згідно з віденськими газетами, ні про які дипломатичні кроки проти Сербії під час засідання не йшлося. Лише передбачалося встановити суворий нагляд за великосербською агітацією і пропагандою, особливо в школах, посилити прикордонну службу, щоб припинити доступ з-за кордону небажаних елементів, збільшити чисельність дунайської флотилії для посилення прикордонного спостереження. Проте віденський кореспондент «Tagl Rundschau» стверджував, що на цьому засіданні обговорювалося також питання про можливість здійснення певних кроків у Белграді – «дружнього характеру», оснований на «добрій волі» белградського уряду і «дотриманні Сербією свого добросусідського обов'язку» [28].

Співставлення цієї інформації з іншою (про скасування Вільгельмом II свого приїзду на поховання Франца-Фердинанда, з яким він мав гарні особисті відносини) дозволяють зробити припущення, що на цьому засіданні були прийняті рішення, які Вільгельм II не підтримував.

28 червня було повідомлено про поширення в Белграді чуток, що сербський уряд погодився на здійснення слідства стосовно вбивства наступника престолу австрійськими владою на сербській території [2]. Як зазначалося, було важко повірити, що Сербія погодиться на це, тим більше, в умовах загального обурення проти сербських погромів в Австро-Угорщині. Тим часом австрійські офіційні джерела повідомляли про передачу злочинцям бомби для вбивства наступника престолу комітаджем Циганевичем і участь у змові сербського майора Прібичевича.

Наступного дня, 29 червня, газета писала, що розслідування у зв'язку з вбивством Франца-Фердинанда ще не було завершено. Тож усі повідомлення про майбутні дипломатичні виступи позбавлені будь-яких підстав [9]. Насправді, рішення вже було прийнято. У тому ж номері на с. 6 читаємо про прибуття 27 червня в Белград австрійсько-угорського посланця барона Гісля [37], а на сторінці 5 – про раптову смерть того ж дня російського посланця у Сербії Ніколая Гартвіга «від розриву серця» о 9 годині вечора в робочому кабінеті барона Гісля в австрійсько-угорській місії [17]. Прибуття туди російського посланця в такий пізній час для ділової зустрічі могло бути викликане лише надзвичайними обставинами.

В іноземній пресі це пояснювалося тим, що барон Гісль, який щойно повернувся з Відня, отримав там інструкції стосовно наступних дій на Балканах. Російський посланець вирішив, очевидно, взяти на себе посередництво між Віднем і Белградом з метою як скоріше розв'язати конфлікт [12]. Перед цим він обідав в російському посольстві разом з регентом Олександром, який, як зазначалося, проводив там багато часу [10].

Віденські і будапештські газети констатували, що вплив Н. Гартвіга на Сербію був «безмежним», а наслідки його смерті такими, що не можуть бути спрогнозованими. Його називали найбільш небезпечним противником Австро-Угорщини і душею панславістського руху, який призвів до повної зміни карти Балканського півострова і обіцяв ще більші зміни [17; 12].

Про значення Н. Гартвіга для Сербії свідчить, між іншим, його пишне поховання за державний кошт цієї держави і виділення коштів на спорудження йому пам'ятника. Як повідомлялося, таких пишних заходів Белград не бачив з часу коронації короля Петра [23; 21].

У публікаціях про Н. Гартвіга відзначалися його видатні здібності, енергійне відстоювання ним інтересів Сербії, але передусім – інтересів Росії на Балканах. А. Савенко пов'язував з його діяльністю «нову еру» в російській політиці на Балканах [34]. Визнавалося, що він був «невблаганним ворогом»

Австро-Угорщини, дивився далеко вперед і мав перед собою широкий тверезо розроблений план. Він створив Балканський союз, поставив на порядок денний питання про створення великої Сербії, примусив російську дипломатію відмовитися від «шкідливого болгарофільства» і «вступити на шлях реальної політики» – «політики служіння національним інтересам». Петербург завжди побоювався його «неспокійності», яка могла втягти Росію в нову війну на Балканах, проте врешті погоджувався і поступався йому.

У розмовах з А. Савенко у 1911 р. Н. Гартвіг переконував його, що з точки зору національних інтересів Росії посилення Болгарії не могло дати їй нічого, крім ускладнень. Адже сильна Болгарія неминуче стане антагоністом Росії – прагнучим оволодіти Константинополем і Протоками, спираючись при цьому на союз з Австро-Угорщиною, яку він вважав природним противником Росії. Адже їх непримиренно розділяли галицько-руське, «українське», польське й інші питання. Боротьба з Австро-Угорщиною, на його думку, була неминуча і Росія мала готуватися до неї, щоб вирішити віковічні питання національної політики, такі як завершення «збирання Русі» і оволодіння Протоками. За словами Н. Гартвіга, питання про Константинополь і Босфор могло бути вирішено «лише на руїнах Австрії» [34].

Натомість Сербію Н. Гартвіг вважав природним союзником Росії, адже їхні інтереси ніде не перетиналися і, навпаки, співпадали. Австрія стояла на перешкоді великосербської ідеї. Допмагаючи в її реалізації, Росія викувувала «силу, непримиренно-ворожу Австрії». «Сильна Сербія – ніж гострий для Австрії». Передбачалося, що при зіткненні Росії з Австрією, коли б воно не відбулося, Сербія негайно кинеться на Австрію з тилу. Це означатиме відтягнення з австрійсько-російського фронту стільки корпусів, скільки їх матиме Сербія.

За коментарем А. Савенка, з того часу ситуація на Балканах змінилася до невпізнанності. Трудами Гартвіга в тилу Австрії було створено сильну Сербію з шістьма корпусами. Поставлено питання про об'єднання Сербії і Чорногорії. Престиж Росії піднявся в Сербії на небувалу висоту: серби зрозуміли, що усе, чого вони досягли, відбулося під прикриттям Росії і все, чого вони можуть досягти в майбутньому, буде зроблено за сприяння Росії [34].

Тема австрійсько-сербського конфлікту в газеті «Киевлянин» не виділялася з-поміж інших міжнародних проблем, значна частина яких стосувалася Балкан – «безладдя» в Албанії, візит албанського прем'єр-міністра Турхан-паші до Петербурга, грецько-турецький конфлікт, погіршення

болгарсько-турецьких відносин, болгарська позиція (у Німеччини, без участі Росії) тощо.

1 (14) липня було повідомлено, що слідство щодо вбивства Франца-Фердинанда успішно завершилося. Було виявлено десять безпосередніх учасників змови. Держави Троїстої згоди при посередництві своїх посланців мали намір здійснити «дружні кроки», щоб вказати сербському уряду на необхідність здійснити заходи щодо анархістських елементів, а також надати їй «дружню пораду» своїми заходами сприяти заспокоєнню Австрії. У Відні мала ще раз зібратися Рада міністрів з метою обговорити результати слідства і кроки, які доведеться застосувати у Белграді [6].

Інформація про міжнародну ситуацію, опублікована 7 (20) липня, свідчила про посилення міжнародного напруження. Представник Сербії в Константинополі Георгієв зробив заяву, що в разі висунення Австрією Белграду ноти з вимогами розпуску сербських союзів, вона отримає безумовну відмову. Сербська конституція гарантувала свободу союзів, тож сербська суспільна думка не потерпить, щоб уряд допустив порушення цих народних свобод, особливо якщо воно буде нав'язане ззовні. «Сербія миролюбна, але якщо Австрія шукає сварки, вона знайде у нас спротив. Якщо вона зосереджує свої військові сили, то і ми зосереджуємо свої» [35]. З'явилися новини про мобілізацію і концентрацію сербських військ, які Сербське прес-бюро відкидало. Тим часом Болгарське телеграфне агентство повідомляло про напад збройних румунських солдат на болгарський пост, під час якого були вбиті і поранені [4]. У статті під назвою «Тривожне становище на Балканах» йшлося про конфлікт між Османською імперією і Грецією. За оцінкою грецької місії в Стамбулі, найменша випадковість могла «викликати грозу» [38].

Якраз 7 липня до Росії з офіційним візитом прибули президент і прем'єр-міністр Франції Р. Пуанкаре і Р. Вівіані. Коментуючи цей візит, французька газета «Figaro» писала, що мир, який нарешті встановився на Балканах, хиткий і вимагає нагляду. Тож албанське питання, грецько-турецькі проблеми, австрійсько-сербські ускладнення – усі вони будуть предметом розмов у Царському селі. Жюль Гадеманн в «Matin» відзначав величезний прогрес в Росії в усіх сферах, включаючи військову. Росія ставала найсильнішою воєнною державою, яку колись бачив світ. Як і Франція, Росія не хотіла війни, проте не мала наміру «більше допускати деяких дій Німеччини, подібних... відправленню місії фон Сандерса в Константинополь, арешту чесних російських громадян під приводом шпигунства чи різкості представників

німецької преси». Зазначалося, що в останні місяці російська дипломатія говорить у новому тоні. «Тепер її нерішучість змінилася твердістю» [31].

9 липня «Киевлянинъ» проінформував, що австрійська нота Сербії вже вироблена, повідомлена державам і була предметом обміну думками. Вона мала характер ультиматуму з дуже коротким терміном на відповідь. Віденська і будапештська преса з великим хвилюванням обговорювала питання про можливість війни. Висловлювалися сподівання, що Росія залишить Сербію без підтримки, тож її буде локалізовано. На біржі курси впали нижче, ніж під час Балканської війни й анексії Боснії і Герцеговини; втрати від цього сягнули кількох сотень мільйонів. Натомість в посольських колах тривожний настрій в столиці відкидали. Зазначалося, що побоювання війни ні на чому не ґрунтуються і підтримуються унаслідок відсутності офіційного спростування. Газетні повідомлення про зміст ноти називали «цілковитими вигадками» [20].

11 липня газета «Киевлянинъ» нарешті повідомила, що новини, отримані продовж останніх днів у Петербурзі, свідчили, що австрійсько-сербські суперечності набувають небезпечного характеру. Помилково вказувалося, що австрійська нота відносно сараєвських подій ще не вручена сербському уряду, проте прогнозувалося, що це може мати дуже серйозні наслідки. Кампанія віденської преси проти Сербії, включаючи офіційну, прийняла загрозливий характер і, очевидно, готувала суспільну думку до необхідності тиску на Сербію, а імператора Франца Йосифа – до необхідності рахуватися з нею [3].

Лише 12 (24) липня повідомлення «надзвичайної важливості» про австрійську ноту Сербії і її зміст потрапило на першу сторінку газети, хоч насправді австрійсько-угорський посланець у Белграді передав її сербському уряду ще 10 липня о 6 год. вечора. За коментарем, вона вміщувала вимоги, «які не мали прикладів у відносинах однієї держави з іншою, яка не перебуває у підпорядкованому відношенні до першої. Австрія заговорила з Сербією тоном, неприпустимим навіть у тому випадку, якби у пред'явлених нею Сербії звинуваченнях вміщувалася навіть частка правди, бо Сербія – самостійна держава, а сербський король – не австрійський чиновник, від якого можна вимагати підпорядкування австрійським вимогам. Визнати австрійський ультиматум значило б для Сербії відкрито перед усім світом зізнатися у своєму безсиллі, заявити про втрату державної самостійності...» [22] (пізніше ця оцінка перемістилася до радянських і багатьох пострадянських праць). Тож, писала газета «Киевлянинъ», «з огляду на такі грізні ознаки наближення бурі, Росія має бути готова до усього і в усеозброєнні зустріти те, що має статися» [22]. Детальний зміст цієї ноти був опублікований на с.5 цього і

наступного номерів «Киевлянина» [1]. Також повідомлялося, що сербська відповідь була визнана у Відні незадовільною.

Австрійська нота включала непопулярні положення, проте, на нашу думку, жодне з них не було неприйнятним. Лише через розрахунки на підтримку Росії Сербія не прийняти усі вимоги Австро-Угорщини. Оскільки вони були сформульовані у формі ультиматуму, за цим послідувала подальша ескалація конфлікту і оголошення Австро-Угорщиною війни Сербії 28 (15 за ст. ст.) липня. До такого рішення керівництво держави, включаючи миролюбного імператора Франца Йосифа, спонукало спостереження за розвитком ситуації на Балканах, яка для Австро-Угорщини за останні три роки суттєво погіршилася, а також розуміння, що за відсутності змін у політиці Сербії з часом вона лише погіршуватиметься.

Після Балканських війн 1912-1913 рр. реалізація великосербської ідеї вийшла на новий етап і врешті могла бути реалізована лише за рахунок Австро-Угорщини. Габсбургський дім й імператор Франц Йосиф вже мали аналогічний досвід під час війн з П'ємонтом і Королівством Італія у 1840-1860-х рр. Унаслідок цього Австрійська імперія втратила території і пережила важку кризу, унаслідок якої у 1867 р. була трансформована в дуалістичну Австрійсько-Угорську монархію. Тепер Сербія оголосила себе «П'ємонтом південних слов'ян». Були усі підстави прогнозувати, що нової такої кризи багатонаціональна Австро-Угорська монархія не переживе, тим більше, що її імператору Францу Йосифу було вже 83 роки.

Позиція Росії у австрійсько-сербському конфлікті на стадії оголошення їй ультиматуму була висвітлена в статті А. Савенка «Мир і національні інтереси» [33]. За його коментарем змісту переговорів між керівниками Росії і Франції 7-10 (20-23 за н. ст.) липня, якщо раніше в основі російсько-французького союзу були цілі «збереження миру», то тепер ця формула змінилася. Було проголошено ще одну важливу мету цього союзу – охорону інтересів обох держав. Це означало, що Росія і Франція служитимуть справі миру, але не будуть поступатися при цьому своїми національними інтересами. Автор інтерпретував це як початок нової ери у зовнішній політиці Росії, яку коротко охарактеризував як «кінець поступкам».

Коментуючи такий поворот А.Савенко писав: «...Слава Богу! Не всякий мир є благом... якщо ми хочемо почесного благословенного миру, потрібно бути готовим до усього... Росія не має наміру більше поступатися. На цьому поставлено крапку». У Німеччині й Австро-Угорщині знали про велику програму переозброєння Росії, яка мала завершитися в 1917 р. На той час

мирний склад російської армії мав перевищити з'єднані сили Троїстого союзу, тож жодних поступок з боку Росії більше не передбачалося. «Будучи впевнені в тому, що їм загрожує з боку Росії смертельна небезпека», вони були зацікавлені в тому, щоб вирішити проблему зараз, доки цього не відбулося. Як зазначалося, з Сербією Росію пов'язували величезні національно-державні інтереси. «Цими інтересами ми не поступимося. Ми будемо охороняти їх» [33]. Тож готовність Росії захищати свої національні інтереси на Балканах через підтримку Сербії призвела до швидкої ескалації австрійсько-сербського конфлікту, а невдовзі й до початку «великої війни».

Таким чином, аналіз висвітлення міжнародної ситуації газетою «Киевлянинъ» засвідчив, що австрійсько-сербський конфлікт був лише одним з численних конфліктів, що існували тоді на Балканах. Потенціал конфліктності суттєво посилювався після Балканських війн 1912-1913 рр., тож існувало розуміння, що незначна зміна ситуації могла спричинити нову війну. Рушійними силами австрійсько-сербського конфлікту були великосербська ідея, позиціонування Сербії як «П'ємонту» південних слов'ян (за рахунок Австро-Угорщини) і політика Росії, яку уособлював посланець у Белграді Н. Гартвіг. Підтримка Сербії обумовлювалася геополітичними цілями Росії, що мали антиавстрійський характер. Австрійський ультиматум Сербії був спричинений тривогою стосовно несприятливої для Австро-Угорщини зміни регіональної ситуації і масштабного переозброєння Росії, у той час як підтримка Росії була основним чинником відмови Белграда задовольнити його вимоги, що призвело до ескалації конфлікту і війни.

Логічним продовженням цього дослідження є вивчення висвітлення газетою «Киевлянинъ» завершального етапу Липневої кризи (від австрійського ультиматуму до оголошення Німеччиною війни Росії), а також розвитку відносин між великими державами у червні-липні 1914 р.

Список використаних джерел та літератури:

1. Австрийская нота Сербии // Киевлянинъ. – 1914, 12 июля. – №190. – С. 5; 1914, 13 июля. – №191. – С. 5.
2. Австро-сербская вражда // Киевлянинъ. – 1914, 28 июня. – №176. – С. 3.
3. Австро-сербский конфликт // Киевлянинъ. – 1914, 11 июля. – №189. – С. 3.
4. Балканские дела // Киевлянинъ. – 1914, 7 июля. – №185. – С. 4.
5. Городня Н. Д. Обставини розв'язання Першої світової війни очима сучасників / Н. Д. Городня // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2005. – Вип.77–79. – С.4-7.
6. Дипломатические шаги в Белграде // Киевлянинъ. – 1914, 1 июля. – №179. – С. 4.
7. Иностранное обозрение // Киевлянинъ. – 1914, 23 июня. – №171. – С. 1–2.
8. Иностранное обозрение // Киевлянинъ. – 1914, 16 июня. – №164. – С. 1–2.
9. Информация из Вены // Киевлянинъ. – 1914, 29 июня. – №177. – С. 4.

10. К кончине Гартвига // Киевлянинъ. – 1914, 4 июля. – №182. – С. 2.
11. К кончине эрцгерцога Франца-Фердинанда // Киевлянинъ. – 1914, 20 июня. – №168. – С. 2–3.
12. К кончине русского посланника Гартвига // Киевлянинъ. – 1914, 1 июля. – №179. – С. 4.
13. К убийству эрцгерцога Франца-Фердинанда // Киевлянинъ. – 1914, 18 июня. – №166. – С. 4–5.
14. К убийству эрцгерцога Франца-Фердинанда // Киевлянинъ. – 1914, 22 июня. – №170. – С. 3.
15. Кальченко Т. Киевлянин // Хронос. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hrono.ru/organ/rossiya/kienvlyanin.html>
16. Катастрофа в Сараево // Киевлянинъ. – 1914, 24 июня. – №172. – С. 3.
17. Кончина в Белграде русского посланника Н. Г. Гартвига // Киевлянинъ. – 1914, 29 июня. – №177. – С. 5.
18. Ловчен // Киевлянинъ. – 1914, 27 июня. – №175. – С. 3.
19. Националисты или анархисты? // Киевлянинъ. – 1914, 17 июня. – №165. – С. 2.
20. Отголоски злодеяния в Сараево // Киевлянинъ. – 1914, 9 июля. – №187. – С. 2.
21. Памятник Гартвигу в Сербии // Киевлянин. – 1914, 7 июля. – №185. – С.4.
22. Петербургское телеграфное агентство сообщает ... // Киевлянинъ. – 1914, 12 июля. – №190. – С.1–2.
23. Погребение Гартвига // Киевлянинъ. – 1914, 4 июля. – №182. – С. 3.
24. Погребение эрцгерцога // Киевлянинъ. – 1914, 28 июня. – №176. – С. 3.
25. Поездка князя Гогенлоэ // Киевлянинъ. – 1914, 28 июня. – №176. – С. 2.
26. Покушение в Сараево с политической точки зрения // Киевлянинъ. – 1914, 17 июня. – №165. – С.2.
27. Положение дел в Боснии // Киевлянинъ. – 1914, 27 июня. – №175. – С. 3.
28. Последствия покушения в Сараево // Киевлянинъ. – 1914, 28 июня. – №176. – С.3.
29. Предстоящее объединение Сербии и Черногории // Киевлянинъ. – 1914, 24 июня. – №172. – С. 3.
30. Пуже Ф. К трагедии в Сараево // Киевлянинъ. – 1914, 18 июня. – №166. – С. 2.
31. Путешествие президента Пуанкаре в Россию // Киевлянинъ. – 1914, 8 июля. – №186. – С. 3
32. Савенко А. Драма сербского народа // Киевлянинъ. – 1914, 19 июня. – №167. – С. 2–3.
33. Савенко А. Мир и национальные интересы // Киевлянинъ. – 1914, 13 июля. – № 191. – С. 2.
34. Савенко А. Новая эра в нашей балканской политике (памяти Н. Г. Гартвига) // Киевлянинъ. – 1914, 3 июля. – №181. – С. 1.
35. Следствие по делу об убийстве эрцгерцога // Киевлянинъ. – 1914, 7 июля. – №185. – С. 2.
36. Слияние Сербии и Черногории // Киевлянинъ. – 1914, 22 июня. – №170. – С. 3.
37. Телеграммы. От наших корреспондентов и С.-Петербургского телеграфного агентства // Киевлянинъ. – 1914, 29 июня. – №177. – С. 6.
38. Тревожное положение на Балканах // Киевлянинъ. – 1914, 7 июля. – №185. – С. 2.
39. Gumz, Jonathan. The Habsburg Empire, Serbia, and 1914: The Significance of a Sideshow [Electronic resource] / Jonathan Gumz // 1914. Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I. Ed. Günter Bischof, Ferdinand Karlhofer and Samuel R. Williamson. University of New Orleans Press, 2014.– P. 127–144. – Mode of access: <http://www.jstor.com/stable/j.ctt1n2txft.9>
40. Kronenbitter, Günther. Amnesia and Remembrance – Count Berchtold on 1914 [Electronic resource] / Günther Kronenbitter // 1914. Austria-Hungary, the Origins, and the

First Year of World War I. University of New Orleans Press, 2014. – P.77–92. – Mode of access: <http://www.jstor.com/stable/j.ctt1n2txft.7>

41. MacMillan, Margaret. The War that Ended Peace; The Road to War / Margaret MacMillan. – New York: Random House, 2013. – 784 p.

42. Neiberg, Michael. The Crisis of 1914 and the Road to War [Electronic resource] / Michael Neiberg // *Ler História*. – 2014. – Is. 66. – P. 11–27. – Mode of access: <https://journals.openedition.org/lerhistoria/656>

43. Snyder, Jack. Better Now Than Later: The Paradox of 1914 as Everyone's Favored Year for War [Electronic resource] / Jack Snyder // *International Security*. – 2014. – Vol. 39, No. 1. – P. 71–94. – Mode of access: <https://www.jstor.org/stable/24480545>

44. Williamson, Samuel R. Austria and the Origins of the Great War: A Selective Historiographical Survey [Electronic resource] / Samuel R. Williamson // 1914 Book Subtitle: Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I. – University of New Orleans Press, 2014. – P. 21–33. – Mode of access: <http://www.jstor.com/stable/j.ctt1n2txft.4>

References:

1. (1914, July 12-13). Avstriyskaya nota Serbii. *Kiyevlianin*, 190–191, 5 A.
2. (1914, June 28). Avstro-serbskay vrazda. *Kiyevlianin*, 176, 3 A.
3. (1914, July 11). Avstro-serbskiy conflict. *Kiyevlianin*, 189, 3 A.
4. (1914, July 7). Balkanskiye dela. *Kiyevlianin*, 185, A 4.
5. Gorodnia N. (2005). Obstavyny rozviazannia Pershoyi svitovoyi viyny ochyma suchasnykiv. *Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytety imeni Tarasa Shevchenka. Istoriya*, 77–79, 4–7.
6. (1914, July 1). Diplomaticheskiye shagi v Belgrade. *Kiyevlianin*, 179, 4A.
7. (1914, June 23). Inostrannoye obozreniye. *Kiyevlianin*, 171, 1A, 2A.
8. (1914, June 16). Inostrannoye obozreniye. *Kiyevlianin*, 164, 1A, 2A.
9. (1914, June 29). Informatsia iz Vieny. *Kiyevlianin*, 177, 4A.
10. (1914, July 4). K koncine Gartviga. *Kiyevlianin*, 182, 2A.
11. (1914, June 20). K konchine ertsgertsoga Frantsa-Ferdinanda. *Kiyevlianin*, 168, 2A, 3A.
12. (1914, July 1). K konchine russkogo poslannika Gartviga. *Kiyevlianin*, 179, 4A.
13. (1914, June 18). K ubiystvy ertsgertsoga Frantsa-Ferdinanda. *Kiyevlianin*, 166, 4A, 5A.
14. (1914, June 22). K ubiystvy ertsgertsoga Frantsa-Ferdinanda. *Kiyevlianin*, 170, 3A.
15. Kalchenko T. *Kiyevlianin*. *Khronos*. <http://www.hrono.ru/organ/rossiya/kiyvlyanin.html>
16. (1914, June 24). Katastrofa v Sarayevo. *Kiyevlianin*, 172, 3A.
17. (1914, June 29). Konchina v Belgrade russkogo poslannika N. G. Gartviga. *Kiyevlianin*, 177, 5A.
18. (1914, June 27). Lovchen. *Kiyevlianin*, 175, 3A.
19. (1914, June 17). Natsionalisty ili anarhisty? *Kiyevlianin*, 165, 2A.
20. (1914, July 9). Otgoloski zlodeyaniya v Sarayevo. *Kiyevlianin*, 187, 2A.
21. (1914, July 7). Pamiatnik Gartvivy v Serbii. *Kiyevlianin*, 185, 4A.
22. (1914, July 12). Peterburgskoye telegrafnoye agentstvo soobshchajet... *Kiyevlianin*, 190, 1A, 2A.
23. (1914, July 4). Pogrebeniye Gartviga. *Kiyevlianin*, 182, 3A.
24. (1914, June 28). Pogrebeniye ertsgertsoga. *Kiyevlianin*, 176, 3A.
25. (1914, June 28). Poyezdka kniazia Gogenloe. *Kiyevlianin*, 176, 2A.
26. (1914, June 17). Pokusheniye v Sarayevo s politicheskoy tochki zreniya. *Kiyevlianin*. №165, 2A.
27. (1914, June 27). Polozeniye del v Bosnii. *Kiyevlianin*, 175, 3A.
28. (1914, June 28). Posledstviya pokusheniy v Sarayevo. *Kiyevlianin*, 176, 3A.
29. (1914, June 24). Predstoyashcheye objedineniye Serbii i Chernogoriyi. *Kiyevlianin*, 172, 3A.
30. Puze F. (1914, June 18). K tragedii v Sarayevo. *Kiyevlianin*, 166, 2A.

31. (1914, July 8). Puteshestviye presidenta Puankare v Rossiyu. *Kiyevlianin*, 186, 3A.
32. Savenko A. (1914, June 19). Drama serbskogo naroda. *Kiyevlianin*, 167, 2A, 3A.
33. Savenko A. (1914, July 13). Mir i natsionalnyje interesy. *Kiyevlianin*, 191, 2A.
34. Savenko A. (1914, July 3). Novaya era v nashey balkanskoy politiki (pamiaty N. G. Gartviga). *Kiyevlianin*, 181, 1A.
35. (1914, July 7). Sledstviye po dely ob ubiystvie ertsgerstsova. *Kiyevlianin*, 185, 2A.
36. (1914, June 22). Sliyanije Serbii i Chernogoriji. *Kiyevlianin*, 170, 3A.
37. (1914, June 29). Telegrammy. Ot nashih korrespondentov i Peterburgskogo telegrafnogo agentstva. *Kiyevlianin*, 177, 6A.
38. (1914, July 7). Trevozhnoye polozeniye na Balkanah. *Kiyevlianin*, 185, 2A.
39. Gumz, Jonathan (2014). The Habsburg Empire, Serbia, and 1914: The Significance of a Sideshow. In Günter Bischof, Ferdinand Karlhofer and Samuel R. Williamson (Eds.), *1914. Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I* (pp. 127–144). University of New Orleans Press. <http://www.jstor.com/stable/j.ctt1n2txft.9>
40. Kronenbitter, Günther (2014). Amnesia and Remembrance – Count Berchtold on 1914. In Günter Bischof, Ferdinand Karlhofer and Samuel R. Williamson (Eds.), *1914. Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I* (pp. 77–92). University of New Orleans Press. <http://www.jstor.com/stable/j.ctt1n2txft.7>
41. MacMillan, Margaret (2013). *The War that Ended Peace; The Road to War*. New York: Random House.
42. Neiberg, Michael (2014). The Crisis of 1914 and the Road to War. *Ler História*, 66, 11–27. <https://journals.openedition.org/lerhistoria/656>
43. Snyder, Jack (2014). Better Now Than Later: The Paradox of 1914 as Everyone's Favored Year for War. *International Security*, 39 (1), 71–94. <https://www.jstor.org/stable/24480545>
44. Williamson, Samuel R. Austria and the Origins of the Great War: A Selective Historiographical Survey. In Günter Bischof, Ferdinand Karlhofer and Samuel R. Williamson (Eds.), *1914. Austria-Hungary, the Origins, and the First Year of World War I* (pp. 21–33). University of New Orleans Press. <http://www.jstor.com/stable/j.ctt1n2txft.4>

*Nataliia Gorodnia, Dr. habil (History), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine*

COVERAGE OF INTERNATIONAL SITUATION IN JUNE-JULY 1914 BY THE «KIYEVLIANIN» NEWSPAPER

Abstract. *The paper studies the ways in which international situation in June-July 1914 was covered by «Kiyevlianin», a daily influential newspaper published in Kyiv, then Russian Empire. This research focuses on the main international themes covered by the «Kiyevlianin» newspaper after assassination of Habsburg heir Archduke Franz Ferdinand, and until the Austro-Hungarian Note to Serbia was reported. The major focus of the study is international situation in the Balkans, especially the conflict between Austria-Hungary and Serbia, and Russian Empire's Balkan policy. The author considers those days' newspapers a valuable source for a historical research as they provided information while the events were ongoing, and their direction and outcomes were not known yet. The understanding of those days' events by contemporaries may differ from later academic interpretations. For this reason, the study of these newspapers deepens our understanding of international situation before the Great War.*

The research has revealed that the Austro-Serbian conflict was only one of the numerous conflicts in the Balkans. The international situation on the peninsula dramatically changed after the Balkan wars of 1912-1913 in favor of Serbia, and the potential of further conflicts essentially increased. The reporters understood that any minor changes in the situation could trigger a new Balkan war. The major driving forces behind the Austro-Serbian conflict were "Great Serbian"

idea, Serbia's positioning as the "Piedmont" of Southern Slavs (at the expense of Austro-Hungary), and Russia's Balkan policy. The latter was represented by the Russian envoy to Belgrade Nikolay Gartvig. According to him, backing of Serbia was caused by Russia's geopolitical interests of anti-Austrian character. Russia's backing in July 1914 prompted the Serbian regent Alexander not to comply with the Austro-Hungarian Note and to escalate the conflict. Thus, Russia's pro-Serbian and anti-Austrian policy was the major factor which caused the war.

Key words: *July crisis of 1914, the Balkans, Austro-Hungary, Serbia, Austro-Serbian conflict, Russian policy in the Balkans.*

Надійшла до редколегії 17.04.2020

УДК 94:327(73+430)“194/198”
<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.6>

Dmytro Lakishyk

*Ph.D. (History), Senior Research Fellow
State Institution “Institute of World History of NAS of Ukraine”
Kyiv, Ukraine*

GERMAN QUESTION IN THE FOREIGN POLICY STRATEGY OF THE USA IN THE SECOND HALF OF THE 1940s – 1980s

Abstract. *The article examines US policy towards West Germany after World War II, covering a historical span from the second half of the 1940s to the 1980s. It was US policy in Europe, and in West Germany in particular, that determined the dynamics and nature of US-German relations that arose on a long-term basis after the formation of Germany in September 1949.*

One of the peculiarities of US-German relations was the fact that both partners found themselves embroiled in a rapidly escalating international situation after 1945. The Cold War, which broke out after the seemingly inviolable Potsdam Accords, forced the United States and Germany to be on one side of the conflict. Despite the fact that both states were yesterday's opponents and came out of the war with completely different, at that time, incomparable, statuses.

A characteristic feature of US policy on the German question in the postwar years was its controversial evolution. The American leadership had neither a conceptual plan for development, nor a clear idea of Germany's place in the world, nor an idea of how to plan the country's future. However, the deterioration of relations between the USA and the USSR and the birth of the two blocs forced the US government to resort to economic revival (the Marshall Plan) and military-political consolidation of Western Europe and Germany (NATO creation).

US policy toward Germany has been at the heart of its wider European policy. The United States favored a strong and united Western Europe over American hegemony, trying to prevent the spread of Soviet influence.

Joint participation in the suppression of communism, however, could not prevent the periodic exacerbation of relations between the United States and Germany, and at the same time did not lead to an unconditional follow-up of the West Germans in the fairway of American foreign policy.

Keywords: *USA, USSR, FRG, German question, Berlin crisis, cold war.*

One of the most prominent features of the Cold War is the German question. It is no accident that its completion is associated with the fall of the Berlin Wall (on the night of November 9 to November 10, 1989), an event that paved the way for German unification. The settlement of the German question in the postwar period became a kind of indicator of relations between the Western powers (USA, Great Britain and France) and the USSR. The relevance of the study of the origins of the German question and its place in post-war international relations is also conditioned by the need to objectively study the historical experience of crisis management in the conditions of the existence of the Cold War bipolar system of the world.

The Second World War set the United States, the USSR, and Great Britain exclusively in size and importance tasks for the post-war world order. The large-scale aggression carried out by Nazi Germany prompted the ruling circles of the anti-Hitler

coalition to seek a model of international relations in which Germany would not be able to carry out new aggression. At the same time, this goal was compounded by the fact that serious differences emerged during the planning of the postwar future of Germany, in the Allied camp, during the Second World War, which gave rise to the so-called “German problem”. This, in turn, led to the emergence of post-war international conflicts, which developed into powerful regional crises. One of them was the Berlin Crisis of 1948-1949, the basis for which emerged during the discussion by the Allies the plans of Germany’s post-war system.

This topic and other related problems in historical science are relevant and are systematically researched by Western and national experts. American historiography is represented by a considerable amount of research on the problems of international relations, in particular the European policy of the USA. American literature is constantly updated and has long become one of the leading sections of US historiography.

Analysis of the works of such American and European researchers as W. Hanrieder, J. Heideking, D. Marsh, W. Miscamble, F. Ninkovich, T. Schwartz, F. Stern, G. Treverton argues that after World War II, West Germany first became the object of influence of various foreign political forces, and then gradually became an important subject of international life. In both cases, its importance and then its role in world affairs and especially in European affairs were very important.

In Ukrainian historiography, European policy of the United States, in particular American-German relations and related issues have attracted the attention of many researchers (E. Kaminsky, I. Koval, S. Kondratyuk, R. Kryvonos, A. Kudryachenko, A. Martynov, I. Pogorska, O. Potekhin, M. Ryzhkov, S. Tolstov). The work of these researchers analyzes the European direction of the United States, including American policy toward Germany.

The purpose of the article is to analyze the US foreign policy in the German issue in the context of the bipolar split of the European continent in the second half of the twentieth century.

During the war, the three leading powers – the United States, the USSR, and Great Britain, which fought against Germany – began to look after its post-Nazi future. The question of Germany consisted of three interrelated problems: occupation, reparation and division of Germany. For the first time, the destiny of Germany was discussed by the leaders of the three countries during a conference in Tehran (November 1943). US President Franklin Roosevelt, in the working hypothesis, favored the division of Germany. He put forward a proposal to form five autonomous states in Germany: Prussia; Hannover and the northwestern regions of Germany;

Saxony and the district of Leipzig; Hessen province, Darmstadt, Kassel and districts are located south of the Rhine, as well as the old cities of Westphalia; Bavaria, Baden, Württemberg [14, p. 94].

However, the prospect of future Soviet Union hegemony in Eastern Europe, which increasingly concerned American politicians, helped to forge closer relations with the Germans. But among the US foreign policy establishment there were supporters of “punitive peace”. For example, US Treasury Secretary Henry Morgenthau regarded Germany as an aggressive country by nature and believed that Versailles did nothing to overcome the German threat. H. Morgenthau called for the destruction of heavy industry in Germany, the flooding of coal mines and its transformation into an agricultural country. “If Ruhr, he argued, would be deprived of his machinery, the mines would be flooded, blown up and destroyed – It would make the Germans unable to wage future wars” [19, p. 581].

At the Yalta Conference in February 1945, France, as the fourth controlling country, was included in the Big Three, giving it its own occupation zone. The leaders of the three countries agreed to liquidate the independent state existence of Germany, but refused to dismember the Reich territory [14, p. 186-187]. The United States and the United Kingdom also spoke in favor of maintaining viable Germany under a tough occupation regime. However, this was not caused by the desire for reparations, but by the fact that since the fall of 1944 F. Roosevelt had been striving for a stable Central Europe within the framework of the global equilibrium system. Germany’s economic stability was essential to this plan, i.e. the Morgenthau Plan was finally rejected [21, p. 111-133].

After the liberation of the countries of Central and Eastern Europe, Joseph Stalin began to carry out a massive “Sovietization” of this region, with its further transformation into a buffer zone. The consequence of such a policy of the Soviet Union was the aggravation of contradictions between the Allies at the Potsdam Conference (July-August 1945). Instead of a harmonious European peace, Potsdam has fixed a new dividing line between future adversaries. “It seemed that the Potsdam Conference intended to keep Germany united, but in fact laid the groundwork for its division ... In Potsdam, the seeming unity among the Big Three was destroyed by the so-called responsibility principle, which was incorporated at American insistence” [35, p. 22, 23].

Political instability, economic chaos, and even mass famine in Germany have required the US government to take effective action to prevent a possible catastrophe. US officials have recognized that their national interests require the economic revival of Germany in a European context. The problem was that the Allied Control Council

“did not rule” Germany and did not allow the country to govern itself. That is why the United States sought the “maximum possible” economic union, which will allow Germany to achieve an independent economic revival. For example, Secretary of State James Byrnes, in his speech in Stuttgart in September 1946, announced changes in US policy: “If full unification cannot be achieved, we must do everything in our power to ensure the maximum possible unification ... The US Government believes that the German people in all of Germany, under proper control, must be given some responsibility for their conduct their own affairs” [17, p. 94-96].

Thus, the inability to reach the political unification of the four occupation zones forced the economic unification – the creation of Bizone or Bizonia (since August 1948 – Trizone) as the only western economic region. Economic unity was considered necessary not only to make Germany independent, but also to help to revive Europe, which required a fully-fledged German economy. While Germany remained divided into occupation zones without a single economic policy, the economic revival of other Western European countries was in question. Only the integration of German resources into the European economy could have averted the threat of an economic crisis in Western Europe.

The extremely dire situation of post-war Europe required the US government to provide financial assistance for its economic revival. Important in this sense was the “Marshall Plan”. On June 5, 1947, US Secretary of State George Marshall in his Harvard speech offered American assistance to those European countries willing to coordinate their efforts for economic recovery. Former politician Paul Nitze, in his memoirs, stated: “It was his (Marshall. – D.L.) idea that our initiatives would not be directed against any country. Rather, they will be open to all countries of Europe, East and West alike, and aimed at eliminating the major problems of hunger, poverty and disease... Our goal was to revive Europe economically and spiritually, to make it prosperous again” [29, p. 53].

The reaction of the USSR and all communist parties in Eastern Europe to the Marshall plan, which they voluntarily rejected, was extremely negative and harsh. Marshall’s plan, in their interpretation, was a manifestation of American imperialism aimed at establishing an economic and political dictate in Europe [3, p. 438].

Following the failure of the Last Chance Conference held in London in November-December 1947 with the participation of four foreign ministers, and the failure to create a common economic zone, it became clear that no agreement with the USSR would be possible in the near future. In January 1948 the issue of convening a conference of three Western powers to consider the German question

(the creation of a West German government) was resolved. The conference opened in London on February 23, despite protests from the Soviet Union [8, p. 7].

However, after the London talks, the Soviet government took a number of measures against the policies of the Western powers, which in fact indicated a refusal to jointly solve the German problem. J. Stalin used the introduction of the German mark in the West, during the monetary reform on June 20, 1948, as an excuse for the blockade of West Berlin in order to annex it to the Soviet occupation zone. On the night of June 23-24, 1948, any land connection between the western zones and West Berlin was blocked and lasted for almost a whole year. The TASS statement on the situation in Berlin explained the actions of the USSR as follows: “This circumstance (conducting monetary reform. – D.L.) forced the Soviet command in Germany to take measures to restrict transport links between Berlin and the western occupation zones of Germany in order to protect the interests of the German population and the economy of the Soviet area from its disorganization” [13, p. 50].

US officials believed that the decision to adopt “rules of the game” imposed by the USSR would have negative consequences not only for the city’s residents, but also would cast doubt on America’s intention to remain in Europe. “If we want to keep Europe from communism, we should not give in to a whit”, emphasized the military governor of the US zone in Germany Lucius Clay. “I am convinced that the future of democracy requires us to remain here until we are displaced” [28, p. 65].

The Americans decided to organize an “air bridge”, which in technical terms was a complete success and was able to fully secure the supply of West Berlin. The heroic behavior of the Berliners under these circumstances changed the image of the Germans in the eyes of the Americans, whose determination to resist Soviet actions provoked universal admiration.

During the Berlin crisis, US officials put forward a proposal to resolve the German issue. In the summer of 1948, the director of Policy Planning in the Department State led by George Kennan proposed a last-ditch effort to achieve German unification. G. Kennan, who headed the National Security Council’s subcommittee responsible for examining Germany’s future relations with its European neighbors, suggested that “four states give up control of Germany, gradually withdraw troops from all over the country and hold nationwide elections. A limited garrison of four states will remain there (in Germany. – D.L.) only to guarantee the demilitarization of Germany” [26, p. 258].

However, US government officials opposed Kennan’s idea. They stressed that it would be extremely dangerous to agree to Germany’s reunification under the G. Kennan program until Western Europe becomes stronger economically and

militarily. However, a large number of foreign policy representatives, as well as Secretary of State G. Marshall, were interested in Kennan's proposal and insisted on its further elaboration. G. Kennan and his policy planning staff have set up a working group to develop a plan called "Plan A". In parallel, "Plan B" was developed, which did not provide for the withdrawal of military forces from Germany, but did imply restrictions on unilateral control by each occupying power in its zones [29, p. 71].

Due to strong opposition in the US Department of Defense, Kennan's plan was not implemented, but US leaders continued to implement the London agreements to establish a West German government. On May 8, 1949, the constituent assembly (Parliamentary Council) together with the Commander-in-Chief adopted the constitution – the Basic Law of Germany, and on August 14, elections were held in Germany. On September 12, Theodor Heuss was elected President of the Federal Republic of Germany, and Konrad Adenauer became Chancellor. Thus, in late 1949, West Germany emerged as an independent political force. In this regard, the Soviet researcher Yu. Melnykov noted that "with the creation of Federal Republic of Germany, the existence of Germany as a single state was not terminated in fact, but also legally" [6, p. 114].

Having formed a West German government, the American leaders suggested that they take the next step - to take Germany to Western security organizations, thereby further orienting Germany to the United States. The idea of rearming Germany, at least to counterbalance the strong police regime of the GDR, was extremely unpopular in neighboring France, but it was in the United States that it received approval.

The Korean War was an impetus for the US government to formally appeal to the Atlantic Council for rearmament of Germany, citing a "military vacuum" in Europe. At the same time, the Korean War forced Western statesmen to acknowledge their military vulnerability. That is why proposals have been put forward among American politicians not only to exploit Germany's enormous human and industrial potential, but also to rearm it. "Without the German contribution, it would be difficult to imagine that NATO would ever be able to create effective defense", remembers P. Nitze [29, p. 121-122].

Unable to counter the rearmament of Germany, France proposed a so-called "Pleven plan". On October 24, 1950, the Prime Minister of France, René Pleven, proposed a plan to create a European Defense Community (EDC) with a single command and a European army made up of mixed contingents, which would include German forces. The Pleven plan envisaged re-equipping the Germans without rearming Germany, thus satisfying the American demand and opposition from the

French National Assembly. The proposal of the French was welcomed by the Americans. For example, US Secretary of State Dean Acheson, in conversation with President Harry Truman, agreed that “rearming Germany was impossible without the creation of a European Defense Force” [16, p. 42].

Konrad Adenauer was very supportive of this idea and characterized the EDC as a step towards the unification of the whole of Europe, which would serve as a tool not only for the reunification of Germany but also for the creation of European unity. As early as 1949, he proposed at the party congress of the CDU that human resources of West Germany should be included in the European strike forces against the USSR. In 1950, K. Adenauer “began to press on the Allies to create hundreds of thousands of police at the level that already existed in the GDR”. But at the time of specific negotiations, he realized that “rearmament belongs to the sphere of fantasies” [18, p. 269].

At the London meeting in February 1952, progress was made in the creation of the EDC, but major decisions were made shortly at the NATO meeting in Lisbon. As the success of the London and Lisbon negotiations was the way to the immediate creation of the EDC and, therefore, the re-equipping of Germany, the Soviet Union began to accuse the Allies of violating the decisions of the Potsdam Conference on the demilitarization of Germany. In order to solve the problem, the Ministry of Foreign Affairs of the USSR on March 10, 1952 proposed an important political initiative in the so-called “Stalin’s note”. The project included a commitment that the future German state would not join coalitions and military alliances against any state that participated in the war against fascism. The territory of Germany was determined by the borders established by the Potsdam Conference. No restrictions were imposed on the development of the world economy, trade, shipping, or access to world markets. In addition, the state could have the necessary national defense forces for defense [34, p. 1-2].

In proposing unification on the basis of free elections, J. Stalin seemed to suggest that he was willing to sacrifice the East German communist regime. Even if the Communists won the East German election that the Americans feared, the German population would be far more likely to secure a decisive victory for the pro-Western democratic parties. “The essence of Stalin’s diplomatic offensive was at least to find out what the Soviet Union would be able to gain if it threw the East German communist regime overboard”, said former US Secretary of State Henry Kissinger. “Stalin never perceived this regime as a fully-fledged sovereign state and gave it a status different from that of all other Eastern European satellites,

precisely in order to keep East Germany in stock in case of an agreement when German unification would be seriously discussed” [4, p. 450].

However, K. Adenauer was adamant. His distrust of Moscow was so deep that he did not want to make any compromises because of the vague promises of a possible unification of the country at the cost of its neutrality. Contrary to K. Adenauer’s position, the Social Democrats, led by Kurt Schumacher, actively advocated the unification of Germany, despite the country’s future neutrality. For example, the adviser to US President John McCloy in Acheson’s telegram of March 12, 1952 emphasized: “Fortunately, for us, most Germans have little illusions about Russia and Bolshevism. Most Germans who have considered the Soviet proposals treat them with skepticism ... The Soviet conditions (“Stalin’s note”. – D.L.) are generally very exaggerated to be plausible’ [34, p. 125].

However, Stalin’s note failed to halt the process of German rearmament within the EDC. The coming to power of the Democratic administration of Eisenhower gave a new impetus to the EDC. The Edgar Faure government, and subsequently the Antoine Pinay government in France, together with European allies, accelerated the preparation of the EDC treaty. After long negotiations, the treaty was signed on May 27, 1952 in Paris [2, p. 205-262]. The day before, in Bonn, representatives of the three Western occupying powers signed a treaty that gave Germany equal rights with other countries. But its implementation depended on the entry into force of the Paris Treaty. The question of ratification of the treaty in Paris has therefore become a major issue in German and American policy.

However, the French did not want to see Germany fully rearmed and did not want to sacrifice their national defense capabilities for the sake of an integrated West defense system that included Germany. Because it would entrust the defense of their country to those who had ravaged France decades ago and thereby restricted its ability to wage colonial wars. That is why plans for the creation of the EDC were raised against France’s resistance. “The EDC, in fact, the original French idea, quickly became the object of growing anti-American sentiment in France”, states T. Schwartz [33, p. 233]. At the meeting of the National Assembly on August 30, 1952, virtually without prior discussion, the EDC ratification was rejected by a procedural majority – 319 against 264.

The defeat of the EDC was a blow to US European policy. The vacuum that arose from the US-French stalemate, British Prime Minister Anthony Eden suggested filling the expansion of the Atlantic Alliance at the expense of Germany. At the London Conference in late September 1954, it was agreed that Germany should join

---

NATO and the Brussels Covenant, which became the Western European Union (WEU). In May 1955, West Germany became a full member of NATO.

The hopes of American politicians have come true, and Germany's political success has been closely linked to Western European prosperity. The failure of the EDC was a barrier to military integration, but served as an impetus for economic unity, the basis of which was the European Coal and Steel Community (ECSC), proposed by French Foreign Minister Robert Schuman ("Schuman Plan") in May 1950. Consequently, favorable conditions have emerged for a "new European uplift". In March 1957, the Ministers of Foreign Affairs of the six countries of the ECSC signed the so-called Treaties of Rome establishing the Common Market and The European Atomic Energy Community (EAEC or Euratom). These proposals were met with enthusiasm in the US and sharply criticized in the USSR. For example, K. Adenauer and D. Eisenhower, in a joint statement on May 28, 1957 in Washington, emphasized: "... the treaties establishing the Euratom and the European Common Market are a further step of historical significance in the progress towards European unity. Their realization will be useful not only to the peoples of Europe, but to the whole world" [24, p. 26].

The second half of the 1950s was marked by a significant deterioration of relations between the US and the USSR, which was explained by a number of reasons, one of which was the Berlin crisis of 1958-1961. West Berlin was a capitalist center in the heart of the GDR, which resulted in a constant demonstration of the contrast between the high standard of living of free economies and poverty in communist countries. "The loss of labor through Berlin has threatened the survival of the GDR as such. If no urgent measures are taken, East German Communists claimed, the state would die in a few years. It would be a crushing blow to the Soviet sphere of influence, which Khrushchev sought to unite", stated H. Kissinger [4, p. 515].

On November 10, 1958, during his visit to Poland, Nikita Khrushchev emphasized that "it was time for the signatories to the Potsdam Treaty to abandon the remnants of the occupation regime in Berlin and thereby to create a normal atmosphere in the GDR capital. The Soviet Union, for its part, will hand over those functions in Berlin that are still held by the Soviet authorities to the sovereign German Democratic Republic" [12]. Since then, the US, UK and France should negotiate directly with the GDR. But the Western powers did not recognize the GDR. If, however, the Allies refuse to enter into negotiations with representatives of East Germany and forcefully enter Berlin, "we will regard this as a statement against the Soviet Union, against all the countries that are part of the Warsaw Pact" [12]. The

Soviet note of November 27 specified Moscow's new position. "The Soviet government will, at the appropriate time, begin negotiations with the GDR government on the transfer to the German Democratic Republic of functions that were temporarily performed by the Soviet authorities". In conclusion, the note warned – and this circumstance gave the crisis a threatening character – "if the term (six months. – D.L.) is not used to reach an agreement, then the Soviet Union will implement the planned measures with the GDR" [9].

The Western powers, particularly the United States, the United Kingdom, France and West Germany, have taken this crisis very seriously. But the approaches to solving the crisis in these countries have been divided into two diametrically opposite strategies of behavior. The Government of the United Kingdom considered it possible to make a number of small concessions that would have softened Khrushchev's ultimatum. Gen. Charles de Gaulle and Chancellor Konrad Adenauer, on the contrary, believed that any compromise on West Berlin should be abandoned. The United States, whose role was crucial, ranged between a soft British approach and a tough Franco-German. D. Eisenhower argued that the United States "should not look upon it (the Soviet ultimatum. – D.L.) as a Berlin crisis, but as part of a long war of nerves that will last for decades. We are ready to live with several parts of Berlin for the next forty years" [20, p. 351].

Since the United States was facing the threat of nuclear war, this problem also arose before the USSR. If the United States remains in its steadfast positions, then is the USSR ready to go to war to achieve the ultimatum requirements. Fortunately, the limited political views of N. Khrushchev, the erroneous assessment of his military might, and perhaps the split among the Soviet leadership together gave the Soviet plan a surprising incompleteness. Khrushchev's inability to defend his demands saved NATO from the existential crisis.

Khrushchev's visit to the United States in September 1959 contributed to a significant improvement in the political atmosphere and the emergence of the so-called "Camp David spirit". N. Khrushchev and D. Eisenhower agreed to organize the conference in 1960, but the incident with the downed US reconnaissance aircraft U-2 disrupted it. "It is possible that the history of the U-2 was just a convenient occasion. Believing at a meeting in Camp David that the Americans would make some concessions, Khrushchev later realized that nothing like this would happen. In such circumstances, the conference in his eyes lost any meaning", said F. Ninkovich [28, p. 127].

During a summit in Vienna on June 3-4, 1961, N. Khrushchev informed the new US President, John Kennedy, of his intention to conclude a separate peace treaty with

the GDR [10, p. 136]. On August 13, 1961, the US government, despite various hints by the secret services, was captured by the unexpected construction of the Berlin Wall, initiated by the GDR government, “to block the path of subversive activity in West Berlin against the GDR and other socialist countries ...” [7, p. 284].

With the “solution” to the Berlin crisis, the Kennedy administration, despite a famous speech in June 1963 near the wall in which the president declared that “Ich bin ein Berliner”, acknowledged that the issue of unification should be removed from diplomatic order daytime. In November 1961, J. Kennedy publicly stated: “We recognize that today the Soviet Union does not intend to allow unification and how long the USSR will pursue such a policy as long as Germany is not united” [23, p. 802].

The Berlin crisis was the beginning of the deterioration of Bonn-Washington relations. Establishing closer Franco-German relations was a sign that US-German relations had entered a new era. Germany’s temporary departure from the United States was offset by the ‘summer of French friendship’. By signing the Elysée Treaty in January 1963, K. Adenauer and C. de Gaulle gave special importance to German-French friendship. Washington’s reaction was ambiguous: there were speculations about Bonn’s intentions to negotiate with Moscow to settle the German issue. “In response to US pressure, the Bundestag has “softened” the preamble agreement, which emphasized the need for Atlantic co-operation,” said J. Heideking. “Kennedy’s visit to Germany in June 1963, first and foremost, aimed to deny the German population the “wrong direction” of the German-French alliance against the United States” [15, p. 472]. Kennedy’s calculation turned out to be correct. The memory of the Germans in shock after the construction of the wall remained an updated guarantee of protection for West Berlin.

Relations between the two countries were in a transitional stage in the 1960s. The coming to power in 1963 of new leaders – in the United States Lyndon Johnson and in Germany Ludwig Erhard – did not contribute to improving relations. The policy of “double deterrence” proclaimed in the 1950s testified that the German question and the confrontation with the USSR were interrelated and, therefore, should be addressed at the same time. “Although in the 1960s, the US government pursued a policy of discharge against the USSR without mentioning the German problem, restoration of German-American harmony and further progress in the German issue required that the policy of “double restraint” be replaced by a policy of “double discharge””, said the American researcher S. Szabo [35, p. 7]. It is obvious that the Germans still adhered to the old stereotypes and did not adapt to the new realities of life.

This was partly due to the fact that the domestic policy in the Federal Republic was in a transitional stage. Trends in international change began to be felt in the fall of 1966, after the so-called “Grand Coalition” of two major parties came to power: the Christian Democratic Union with Kurt Georg Kiesinger as Chancellor and Social Democrat leader Willy Brandt as Foreign Minister [5, p. 9-18].

The Government of the Grand Coalition has adopted a more flexible policy towards the countries of Eastern Europe. Not formally abandoning the “Hallstein Doctrine”, which meant breaking diplomatic relations with any state recognized by the GDR government, K. Kiesinger built his policy on the harsh realities of bipolar confrontation in Central Europe and around the world. The establishment of German trade missions in Bucharest, Budapest, Sofia and Prague was considered a promising start. Thus, K. Kiesinger, during his visit to Washington in August 1967, emphasized: “With respect to Eastern Europe, I reached out to these countries for reconciliation, and we began to move towards mutual understanding. We have established diplomatic relations with Romania, concluded a trade agreement with Czechoslovakia, and we seek friendly and good-neighborly relations with Poland and the USSR” [28, p. 83].

In part, these shifts in relations between West Germany and the countries of Eastern Europe were explained by changes in the relationship between the US and the USSR. In 1966, L. Johnson made it clear to K. Kiesinger that the problem of German unity was not on the agenda for the United States. “If you want to live in peace with Europe, you have to look for an alternative”, the president stated [32, p. 416]. Thus, it became clear that Germany’s unity cannot be a means of expression for the East-West discharge, but can only come as a result of a long-lasting process of peaceful social change.

The German elections in October 1969 initiated a radical change in Germany’s foreign policy. Although the CDU/CSU bloc defeated the SPD in the election, W. Brandt was able to form a governing coalition with the Free Democrats, largely on the basis of their shared desire for a new direction in Eastern politics. “We in Germany know that the painful partition of our country can be stopped if the split of Europe is resolved”, W. Brandt emphasized. “We must proceed from the existing situation, that is, from reality, to reach more normal relations with our eastern neighbors” [31, p. 92-93].

The German government’s renewed desire to improve relations with the communist bloc has coincided with a parallel process in the United States. In 1969, Republican President Richard Nixon came to power with the intention of launching a “negotiation era” that would ease the tensions in the Cold War. Thus, W. Brandt

---

wrote in his memoirs: “During our conversation on April 10, 1970 (in Washington. – D.L.), Richard Nixon stated that he trusted our policies and knew that we were not going to put our map to the test for years friendship. However, we must bear in mind that some uncertainty may arise in France and England, and in some places in the United States... It is important that we agree to maintain close contact on all issues relating to East-West relations” [1, p. 55-56].

Although the new style of American politics was favorable to the pursuit of a new eastern policy, this did not mean that there were no opponents to it in the US government. Thus, Nixon’s national security adviser, H. Kissinger, was initially quite skeptical of Brandt’s intentions. He feared that “Brandt’s new Oriental policy, which for many seemed to be a progressive search policy, could in less conscientious hands be transformed into a new form of classical German nationalism” [27, p. 408-409]. H. Kissinger fundamentally disagreed with W. Brandt on the possible outcome of Eastern policy, believing that it would rather consolidate the division of Germany than lead to its liquidation.

The late 1970’s - early 1980’s was marked by a significant deterioration in relations between the US and the USSR. During this period, the Soviet Union began deploying medium-range SS-20 ballistic missiles in Eastern Europe. In response, German Chancellor Helmut Schmidt contributed to NATO’s decision to deploy US ballistic missile Pershing II to the West German territory. But internal controversy over this decision contributed to the start of the anti-nuclear movement in Germany. Mass anti-missile movement against the deployment of nuclear forces created a real threat to the “neutrality” of Germany, which is constantly opposed by Americans. Former politician P. Nitze wrote in his memoirs: “The decision to deploy missiles has had an ambiguous impact on European public opinion, especially in West Germany. Any decision threatened to destroy the fragile consensus on defense that the development and preservation of which West German political parties had fought for two or more decades” [29, p. 368].

The center-right coalition, led by Christian Democrat Helmut Kohl, came to power with a clear focus on the US and NATO. The fact that the leader of the Free Democrats, Hans-Dietrich Genscher, remained the foreign minister in the new coalition, testified that the previous course in Bonn’s foreign policy aimed at expanding contacts between the two Germans had continued. The tactically active Eastern policy has helped to weaken internal critics who have opposed the deployment of short-range US nuclear forces.

The Republican administration, led by Ronald Reagan, has departed from the political course of its predecessors. Thus, in November 1981, R. Reagan proposed the

so-called “zero count”. “I decided to come up with a double-zero proposal ... I told the Russians if they liquidated their SS-20 and SS-5 missiles aimed at Western Europe, then we would abandon the Pershing II deployment plan and cruise missiles”, the president recalls in his memoirs [11, p. 297]. The Soviet leadership would agree to some reduction, but not a zero option. The leadership of the USSR was not interested in continuing the negotiations, as it believed that the incited European public would not allow missiles to be deployed. But Soviet tactics did not work, and in 1983 deployment began. R. Reagan decided to place the first missiles in Germany. Despite mass protests by the Movement for Peace Proponents, part of the SDP and the Greens, in November 1983 the German Bundestag approved a decision to deploy medium-range missiles. Back in November 1982, in a joint statement, R. Reagan and H. Kohl stated that “the decision to deploy systems in Europe is based on the unanimous belief of the members of the Atlantic Alliance that the deployment of SS-20 missiles threatens the security of Western Europe as well as the entire Alliance” [25, p. 174].

The proclamation of “perestroika” and “glasnost”, that is, the new political course of the USSR, Mikhail Gorbachev, elected Secretary General of the CPSU in March 1985, helped resume arms control talks and revitalize East-West relations. After years of top-level negotiations, first in Geneva, then in Reykjavik and Washington, R. Reagan and M. Gorbachev signed the Medium-Range Nuclear Weapons Treaty in 1987. Finally, despite the constant skepticism about what the consent of the two superpowers might mean for Europe, the reduction in arms has taken a real shape. “It was the first ever case in which countries agreed not only to cease production of nuclear missiles but also to destroy them”, states R. Reagan [11, p. 708].

The improvement of the geopolitical situation in Europe was intrinsically linked to the internal and external transformations of M. Gorbachev. The liberalization of Soviet Union relations with members of the Economic Assistance Council and the Warsaw Pact led to the beginning of democratic reforms and the further fall of communist regimes in Eastern Europe in the late 1980s.

Soviet “perestroika” and “glasnost” also contributed to the improvement of the international situation and overcoming the split of Europe, one of the visible manifestations of which was Germany and Berlin in particular. In August 1986, President R. Reagan declared: “The Berlin Wall is a tragic recognition of the failure of totalitarian governments. This is the most sincere evidence of the artificial division of Germany and Europe – the division that painfully divides the East and West. This cannot be. One day, she, and everything like her, will disappear. The division of

Berlin, like the division of Europe, cannot be permanent” [30, p. 296]. Reagan’s predictions soon came true.

Thus, the German question that confronted the Allies during the World War II and in the post-war years has undergone a transformative approach to its resolution and provoked heated debate among representatives of the United States foreign policy establishment. The US leadership had neither a conceptual plan for development, nor a clear idea of Germany’s place in the world, nor any idea how to plan the country’s future. That is why, at first, popular ideas in the style of the Morgenthau Plan were reflected in the draft occupation directive of the Committee of Chiefs of Staff, whose main purpose was to demilitarize, denatify, decartelize and democratize Germany. This document formed the basis of US occupation policy until mid-1947, when a long-term policy on Germany began to emerge.

US policy toward Germany has been at the heart of its wider European policy. President H. Truman and D. Eisenhower preferred a strong and united Western Europe in the middle of a divided continent than a united but weak Europe dominated by the USSR.

However, with the onset of the Cold War, the US government began to attach special importance not only to the military, but also to economic methods of deterring the Soviet Union and communism. In Europe, this led to the creation of NATO and the re-equipping of West Germany, and facilitated economic integration through the Marshall Plan and the European Economic Community.

The first deterioration of relations between the United States and Germany came in the early 1960’s, when the Kennedy administration reacted passively to the construction of the Berlin Wall in 1961. The superpower wall was erected to define the limits of its claims. The German question was not resolved, but it seemed settled. Even after the Caribbean crisis of 1962, a process of mutual understanding between the two superpowers continued. As a result, K. Adenauer was forced to seek his own ways of foreign policy development of Germany and the temporary distance to the United States was offset by the improvement of German-French relations.

The weakening of the Cold War and the beginning of the discharge process during the reigns of the L. Johnson and R. Nixon administration’s improved American-German relations. R. Nixon’s less ideological and realistic approach to global politics emerged almost simultaneously with W. Brandt’s proclamation of a new Eastern policy. One of the greatest successes of American foreign policy since 1969 was the ability to properly analyze the initial internal consensus created by W. Brandt in support of Bonn’s eastern policy.

American prospects for détente have changed since the second half of the 1970s. Soviet activity in Africa, Angola, the invasion of Afghanistan, the deployment of medium-range SS-20 ballistic missiles in Europe, and growing American frustrations over strategic controls were viewed by the Reagan administration as clear evidence that the discharge had only weakened the US position in the world. The Republican administration's immediate response was the deployment of Pershing II ballistic missiles and the proclamation of a Star Wars program (Strategic Defense Initiative). The further collapse of the communist regimes of Central and Eastern Europe, the unification of Germany and the collapse of the USSR marked the end of the Yalta-Potsdam international system and the beginning of a new era in international relations.

Sources:

1. Брандт В. Воспоминания / В. Брандт. – М.: Новости, 1991. – 527 с.
2. Договор учреждающий Европейское оборонительное сообщество // Франция и «европейская армия». – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1954. – С. 205-262.
3. Заявление маршала Соколовского в Контрольном совете (21 ноября) // Внешняя политика Советского Союза. 1947 год. Документы и материалы: июль-декабрь 1947. – Часть 2. – М.: Госполитиздат, 1952. – С. 424-439.
4. Киссинджер Г. Дипломатия / Г. Киссинджер. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
5. Кудряченко А.І. Відносини ФРН – НДР: від визнання до єднання / А.І. Кудряченко, Г.О. Грабарчук. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 1994. – 50 с.
6. Мельников Ю.М. От Потсдама к Гуаму. Очерки американской дипломатии / Ю.М. Мельников. – М.: Политиздат, 1974. – 367 с.
7. Нота правительства СССР правительству США (18 августа) // Внешняя политика Советского Союза и международные отношения: Сборник документов. 1961 год. – М.: Издательство ИМО, 1962. – С. 284-290.
8. Нота советского правительства правительству Великобритании от 6 марта 1948 года // Советский Союз и Берлинский вопрос. Документы. – М.: Госполитиздат, 1948. – С. 7-21.
9. Нота советского правительства правительству США // Правда. – 1958. – 28 ноября.
10. Памятная записка правительства СССР правительству США по вопросу о заключении мирного договора с Германией и урегулировании на этой основе вопроса о Западном Берлине (4 июня) // Внешняя политика Советского Союза и международные отношения: Сборник документов. 1961 год. – М.: Издательство ИМО, 1962. – С. 135-140.
11. Рейган Р. Жизнь по-американски / Р. Рейган. – М.: Новости, 1992. – 752 с.
12. Речь товарища Н.С. Хрущева // Правда. – 1958. – 11 ноября.
13. Сообщение ТАСС о положении в Берлине и о переговорах, которые состоялись по этому вопросу между правительствами СССР, США, Великобритании и Франции в течение августа и сентября (26 сентября) // Внешняя политика Советского Союза. 1948 год. Документы и материалы: июль-декабрь 1947. – Часть 2. – М.: Госполитиздат, 1951. – С. 49-52.
14. Тегеран. Ялта. Потсдам: Сборник документов. – 3-е изд. – М.: Международные отношения, 1971. – 416 с.
15. Хайдекинг Ю. Джон Ф. Кеннеди (1961-1963): Имперский президент / Ю. Хайдекинг // Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа

Вашингтона до Билла Клинтона / Под ред. Ю. Хайдекинга. – Ростов на Дону: Феникс, 1997. – С. 455-475.

16. Acheson D. Sketches from Life of Men I have known / D. Acheson. – New York: Harper, 1959. – XIV, 206 p.

17. Address by Secretary Byrnes, Stuttgart, September 6 1946 // Documents on Germany, 1944-1985. – 4th ed. – Washington, D.C.: Department of State, 1986. – P. 93-97.

18. Adenauer K. Memoirs, 1945-1953 / K. Adenauer. – Chicago: Henry Regnery, Co, 1966. – 477 p.

19. Blum J.M. Roosevelt and Morgenthau / J.M. Blum. – Boston: Houghton Mifflin, 1970. – XVI, 686 p.

20. Eisenhower D.D. Waging Peace 1956-1961. The White House Years / D.D. Eisenhower. – New York: Garden City, Doubleday, 1965. – XXIII, 741 p.

21. Gillingham J. From Morgenthau Plan to Schuman Plan: America and the Organization of Europe / J. Gillingham // American Policy and the Reconstruction of West Germany, 1945-1955 / Ed. by J.M. Diefendorf, A. Frohn, H.-J. Rupieper. – Washington, D.C.: The German Historical Institute, 1993. – P. 111-133.

22. Hersh S.M. The Price of Power. Kissinger in the Nixon White House / S.M. Hersh. – New York: Summit Books, 1983. – 689 p.

23. Interview of President Kennedy by Alexei Adzubei, editor of Izvestiya, Hyannis Port, 25 November 1961 // Documents on Germany, 1944-1985. – 4th ed. – Washington, D.C.: Department of State, 1986. – P. 801-803.

24. Joint Declaration of May 28, 1957, Concerning the Discussions between President Eisenhower and Chancellor Adenauer // Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches. – New York: German Information Center, 1983. – P. 25-27.

25. Joint Statement by President Reagan and Chancellor Kohl, November 16, 1982 // Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches. – New York: German Information Center, 1983. – P. 169-176.

26. Kennan G.F. Memoirs, 1925-1950 / G.F. Kennan. – New York: Random House, 1967. – 596 p.

27. Kissinger H.A. White House Years / H.A. Kissinger. – Boston: Little Brown and Co., – 1979. – XXV, 1521 p.

28. Ninkovich F.A. Germany and the United States: the Transformation of the German Question since 1945 / F.A. Ninkovich. – Boston: Twayne Publishers, 1988. – XV, 256 p.

29. Nitze P.H. From Hiroshima to Glasnost: At the center of Decision: a Memoir / P.H. Nitze, A.M. Smith., S.L. Rearden. – New York: Grove/Atlantic, 1989. – XXII, 504 p.

30. Reagan R. The Horror of the Wall Can Easily Overwhelm Us // American Foreign Policy: Current Policy, 1986. / Ed. by N. Golden, S.B. Wells. – Washington, D.C.: Department of State, 1987. – P. 295-296.

31. Remarks by Chancellor Brandt April 10, 1970, at a Dinner given by President Nixon // Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches. – New York: German Information Center, 1983. – P. 91-94.

32. Remarks by President Johnson and Chancellor Kiesinger at Welcoming Ceremonies in Washington, August 15, 1967 // Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches. – New York: German Information Center, 1983. – P. 80-84.

33. Schwartz T.A. America's Germany: John J. McCloy and the Federal Republic of Germany / T.A. Schwartz. – Cambridge: Harvard University Press, 1991. – XIII, 404 p.

34. Steininger R. The German Question: The Stalin Note of 1952 and the Problem of Reunification / R. Steininger. – New York: Columbia University Press, 1990. – XVII, 186 p.
35. Szabo S.F. The Diplomacy of German Unification / S.F. Szabo. – New York: St. Martin's Press, 1992. – XIV, 162 p.

References:

1. Brandt, V. (1991). *Vospominaniya*. Moskva: Novosti.
2. Dogovor uchrezhdayushchiy Yevropeyskoye oboronitel'noye soobshchestvo Treaty establishing the European Defense Community. (1954) *Frantsiya i "yevropeyskaya armiya"* (pp. 205-262). Moskva: Izd-vo Inostrannoy literatury,
3. Zayavleniye marshala Sokolovskogo v Kontrol'nom sovete (21 noyabrya). (1952). *Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuz. 1947 god. Dokumenty i materialy: iyul'-dekabr' 1947*. (Chast' 2) (pp. 424-439). Moskva: Gospolitizdat.
4. Kissindzher, G. (1997). *Diplomatiya*. Moskva: Ladomir.
5. Kudryachenko, A. I. & Hrabarchuk, H. O. (1994). *Vidnosyny FRN – NDR: vid vyznannya do yednannya*. Kyiv: Instytut svitovoyi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrayiny.
6. Mel'nikov, Yu. M. (1974). *Ot Potsdama k Guamu. Ocherki amerikanskoj diplomatii*. Moskva: Politizdat.
7. Nota pravitel'stva SSSR pravitel'stvu SSHA (18 avgusta). (1962). *Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuz i mezhdunarodnyye otnosheniya: Sbornik dokumentov. 1961 god* (pp. 284-290). Moskva: Izdatel'stvo IMO.
8. Nota sovetskogo pravitel'stva pravitel'stvu Velikobritanii ot 6 marta 1948 goda. (1948). *Sovetskiy Soyuz i Berlinskiy vopros. Dokumenty* (pp. 7-21). Moskva: Gospolitizdat.
9. Nota sovetskogo pravitel'stva pravitel'stvu SSHA. (1958, noyabrya 28). *Pravda*.
10. Pamyatnaya zapiska pravitel'stva SSSR pravitel'stvu SSHA po voprosu o zaklyuchenii mirnogo dogovora s Germaniyey i uregulirovanii na etoy osnove voprosa o Zapadnom Berline (4 iyunya). (1962). *Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuz i mezhdunarodnyye otnosheniya: Sbornik dokumentov. 1961 god* (pp. 135-140). Moskva: Izdatel'stvo IMO.
11. Reygan, R. (1992). *Zhizn' po-amerikanski*. Moskva: Novosti.
12. Rech' tovarishcha N.S. Khrushcheva. (1958, noyabrya 11). *Pravda*.
13. Soobshcheniye TASS o polozhenii v Berline i o peregovorakh, kotoryye sostoyalis' po etomu voprosu mezhdru pravitel'stvami SSSR, SSHA, Velikobritanii i Frantsii v techeniye avgusta i sentyabrya (26 sentyabrya). (1951). *Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuz. 1948 god. Dokumenty i materialy: iyul'-dekabr' 1947*. (Chast' 2) (pp. 49-52). Moskva: Gospolitizdat.
14. *Tegeran. Yalta. Potsdam: Sbornik dokumentov*. (1971). (3-ye izd.). Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya.
15. Khaydeking, Yu. (1997). Dzhon F. Kennedi (1961-1963): Imperskiy prezident. In Yu. Khaydeking (Ed), *Amerikanskiye prezidenty: 41 istoricheskiy portret ot Dzhordzha Vashingtona do Billa Klinton* (pp. 455-475). Rostov na Donu: Feniks.
16. Acheson, D. (1959). *Sketches from Life of Men I have known*. New York: Harper.
17. Address by Secretary Byrnes, Stuttgart, September 6 1946. (1986). *Documents on Germany, 1944-1985*. (4th ed.) (pp. 93-97). Washington, D.C.: Department of State.
18. Adenauer, K. (1966). *Memoirs, 1945-1953*. Chicago: Henry Regnery, Co.
19. Blum, J. M. (1970). *Roosevelt and Morgenthau*. Boston: Houghton Mifflin.
20. Eisenhower, D. D. (1965). *Waging Peace 1956-1961. The White House Years*. New York: Garden City, Doubleday.
21. Gillingham, J. (1993). From Morgenthau Plan to Schuman Plan: America and the Organization of Europe. In J.M. Diefendorf, A. Frohn & H.-J. Rupieper (Ed.), *American Policy and the Reconstruction of West Germany, 1945-1955* (pp. 111-133). Washington, D.C.: The German Historical Institute.

22. Hersh, S. M. (1983). *The Price of Power. Kissinger in the Nixon White House*. New York: Summit Books.
23. Interview of President Kennedy by Alexei Adzubei, editor of *Izvestiya*, Hyannis Port, 25 November 1961. (1986). *Documents on Germany, 1944-1985*. (4th ed.) (pp. 801-803). Washington, D.C.: Department of State.
24. Joint Declaration of May 28, 1957, Concerning the Discussions between President Eisenhower and Chancellor Adenauer. (1983). *Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches* (pp. 25-27). New York: German Information Center.
25. Joint Statement by President Reagan and Chancellor Kohl, November 16, 1982. (1983). *Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches* (pp. 169-176). New York: German Information Center.
26. Kennan, G. F. (1967). *Memoirs, 1925-1950*. New York: Random House.
27. Kissinger, H. A. (1979). *White House Years*. Boston: Little Brown and Co
28. Ninkovich, F. A. (1988). *Germany and the United States: the Transformation of the German Question since 1945*. Boston: Twayne Publishers.
29. Nitze, P. H., Smith, A. M. & Rearden, S.L. (1989). *From Hiroshima to Glasnost: At the center of Decision: a Memoir*. New York: Grove/Atlantic.
30. Reagan, R. (1987). The Horror of the Wall Can Easily Overwhelm Us. In N. Golden, S.B. Wells (Ed.), *American Foreign Policy: Current Policy, 1986* (pp. 295-296). Washington, D.C.: Department of State.
31. Remarks by Chancellor Brandt April 10, 1970, at a Dinner given by President Nixon (1983). *Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches* (pp. 91-94). New York: German Information Center.
32. Remarks by President Johnson and Chancellor Kiesinger at Welcoming Ceremonies in Washington, August 15, 1967. (1983). *Common values, Common cause: German Statement in the United States, American Statement in Germany 1953-1983. Statements and Speeches* (pp. 80-84). New York: German Information Center.
33. Schwartz, T. A. (1991). *America's Germany: John J. McCloy and the Federal Republic of Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
34. Steinger, R. (1990). *The German Question: The Stalin Note of 1952 and the Problem of Reunification*. New York: Columbia University Press.
35. Szabo, S F. (1992). *The Diplomacy of German Unification*. New York: St. Martin's Press.

Дмитро Лакішик, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
Київ, Україна

НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х – 1980-х рр.

Анотація. У статті аналізується американська політика щодо Західної Німеччини після Другої світової війни, охоплюючи історичний проміжок з другої половини 1940-х до 1980-х років. Саме німецька політика США в Європі, і в Західній Німеччині зокрема, визначала динаміку і характер американсько-німецьких, що виникли на довгостроковій основі після утворення ФРН у вересні 1949 р.

Одна з особливостей американсько-німецьких відносин була обумовлена тією обставиною, що обидва партнери виявилися втягнутими в конфліктну міжнародну ситуацію, що швидко розвивалася після 1945 р Холодна війна, що спалахнула після здавалося непорушних Потсдамських угод, змусила опинитися США і ФРН по одну сторону конфлікту. Незважаючи на те, що обидві держави були ще вчорашніми противниками і вийшли з війни з абсолютно різними, на той момент незрівняними, статусами.

Характерною ознакою американської політики щодо німецького питання в повоєнні роки стала її суперечлива еволюція. Американське керівництво не мало ні концептуального плану розвитку, ні чіткого уявлення про місце Німеччини в світі, а ні ідеї про те, як планувати майбутнє країни. Однак погіршення відносин між США і СРСР і народження двох блоків змусило американський уряд вдатися до економічного відродження («план Маршалла») і військово-політичної консолідації Західної Європи і Німеччини (створення НАТО).

Політика США стосовно Німеччини була осердям її більш широкої європейської політики. США віддавали перевагу сильній і єдиній Західній Європі за американської гегемонії, намагаючись не допустити поширення радянського впливу.

Спільна участь у стримуванні комунізму, однак, не могла запобігти періодичним загостреннями відносин між США і ФРН, і, водночас, не призвела до беззастережного слідування західних німців у фарватері американської зовнішньої політики, щоправда, солідарність, базована на протидії спільному ворогові, виявлялася загалом досить міцною.

Ключові слова: США, СРСР, ФРН, німецьке питання, Берлінська криза, холодна війна.

Надійшла до редколегії 10.05.2020

УДК 327.8(438:47)"1922"

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.7>**Олександр Назарчук**

кандидат історичних наук, доцент

Павло Сацький

кандидат історичних наук, доцент,

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», Київ, Україна

ГІБРИДНІ ОЗНАКИ ПРОТИСТОЯННЯ ПОЛЬЩІ ІЗ УСРР І РСФРР У КОНТЕКСТІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ БОРОТЬБИ ПІД ЧАС ГЕНУЕЗЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ (1922 Р.)

Анотація. У статті здійснено аналіз політики Польщі щодо РСФРР і УСРР у період підготовки і проведення Генуезької конференції (10 квітня – 19 травня 1922 р.). На даний час актуальною є проблема дослідження досвіду ведення гібридних воєн, а такий вже напрацьовано від початку ХХ ст. Зокрема, коли між державами відсутній де-юре стан війни, існують дипломатичні відносини, проте, вони створюють одна одній перманентний стан військової загрози, намагаючись формально зняти із себе відповідальність за створення такого стану. Дана проблематика у контексті міжнародної політики в Європі іще детально не розроблялась. Хронологічно дослідження охоплює період від січня 1922 р. і до кінця травня цього ж року. Об'єктом аналізу також є політика Румунії щодо Радянських Республік в цей же період, оскільки вона обумовлювалась координацією дій із Польщею. Дослідження здійснено на базі аналізу оперативних зведень Відділу по боротьбі із бандитизмом Всеукраїнської Надзвичайної Комісії для ЦК КП(б)У щодо ситуації на кордоні між УСРР і територіями Польщі і Румунії (зокрема, Східною Галичиною, окупованою Польщею і Бессарабією, окупованою Румунією). Особливістю підходу до проведення дослідження є ретроспективний огляд даних оперативних зведень у контексті дипломатичної боротьби в ході Генуезької конференції 1922 р. Паралельно із аналізом політики Польщі щодо територій із радянським суспільним устроєм здійснено аналіз дій радянської делегації під час роботи міжнародної конференції у Генуї, включаючи міжнародно-правові наслідки укладення Рапальського договору між РСФРР і Німеччиною. Значну увагу в дослідженні присвячено аналізу міжнародного політико-правового становища Польщі й РСФРР та УСРР напередодні Генуезької конференції та його трансформації в результаті укладення Рапальського договору 16 квітня 1922 р. У цьому ж контексті проведено аналіз трансформації політики Польщі щодо радянських територій на кордонах із ними. Окремо виділено проблему використання Польщею скоординовано із Румунією сил Армії УНР і та білогвардійців у створенні перманентного стану військової загрози для радянських територій. В результаті проведеного дослідження встановлено, що в умовах глобальної капіталістичної економіки 1920-х рр. держави намагалися уникати стану тривалої війни, зважаючи на негативний досвід часів Першої світової війни. Тому основні зусилля по зміні свого міжнародно-політичного становища вони намагалися зосереджувати на дипломатичних заходах, які підсилювали в якості аргументації методами економічного тиску й перманентної військової загрози. Польська політика створення перманентної військової загрози для РСФРР і УСРР виявилась невдалою із-за складного політичного становища Польщі й рішучого настрою РСФРР використати системні суперечності у міжнародній політиці Європи після Першої світової війни.

Ключові слова: Польща, Румунія, УСРР, гібридна війна, Генуезька конференція.

Досвід ведення гібридних воєн, котрий Україна набула від 2014 р., не є унікальним. На території України вже неодноразово застосовувалися спроби досягнення політичних цілей за умови збереження між конфліктуєчими сторонами стану миру, проте, створювалась військова загроза шляхом підтримки військово-політичних формувань, які прагнули здобути суверенітет над територією країни-опонента. Подібні ситуації історія вже знала і у контексті потреби для України на нинішньому етапі вивчати схожий досвід до того із чим вона зіткнулася останніми роками, слід його ретельно систематизувати й аналізувати. Створення радянської України було проявом гібридної війни РСФРР, яка велась проти українських національних державних утворень у 1917 р., 1918-1919 рр. Зрештою, готуючись до характеру війни за Україну, який Радянська Росія започаткувала, у 1920 р. за ініціативи РСФРР на території України було відновлено державну інституцію УСРР. Фактичні ознаки стану гібридної війни мали відносини між Польщею і РСФРР та УСРР у 1921-1922 рр., не зважаючи на укладення Ризького мирного договору, котрим було завершено радянсько-польську війну. Країни перебували у стані миру, мали дипломатичні відносини і представництва, проте, постійно створювали одна одній стан військової напруги. Це відбувалося на фоні основної боротьби, дипломатичної, котра мала визначити у 1922 р. майбутнє як для Польщі так і для Радянських Республік. Слід зазначити, що як Польща, так і РСФРР і УСРР були фактичними правонаступниками колишньої Російської імперії. Ризький мирний договір 1921 р. мав розв'язати проблему рахунків, які були наслідком перебування цих державних утворень у складі колишньої імперії.

Оскільки відкрита війна Польщі проти в 1920 р. РСФРР і утворених за її ініціативою УСРР і БСРР [2, с. 141] не дала абсолютної переваги жодній із сторін, то багатосторонні дипломатичні заходи мали визначити геополітичне місце Польщі та її опонентів. Слід зауважити, що для дипломатичної гри Польщі й РСФРР та УСРР вже було підготовано правову базу у формі Ризького договору, інших багатосторонніх договорів, якими врегульовано політичні результати Першої світової війни. Проте, як показав досвід, виконати умови, зокрема, Ризького договору не мала змогу в повному обсязі жодна сторона. Принаймні, їх виконання вимагало значного часу. Тому цей час кожна сторона намагалась використати як можливість тиску на опонента, спонукання його до дій, котрі могли дати політичні переваги й можливості маневру на міжнародній арені. Тому стан створення умов перманентної військової загрози, що практикувал як Польща так і РСФРР і УСРР, був своєрідним засобом «гри на нервах» у дипломатичного противника і «гри на пониження» у багатосторонніх дипломатичних відносинах. «Грою на пониження» могло стати само сприйняття контрагента як не спроможного забезпечити високі

вимоги і зобов'язання, котрі він для себе намагався зафіксувати в угодах. Тому після завершення Радянсько-польської війни 1920 р. військове протистояння між Польщею і РСФРР та УСРР вже не мало сенсу і ключове рішення було за дипломатією, проте військовий тиск мав відігравати функцію допоміжного засобу спонукання до бажаного стану в дипломатичній грі. Власне, польська гра мала на меті створити постійну загрозу дестабілізації на території УСРР. На початку вона мала успіх, зважаючи на укладення РСФРР угоди із Польщею й Прибалтійськими державами щодо узгодженої між ними політики на Генуезькій конференції. Фактично, РСФРР була визнана лише цими державами, а УСРР лише Польщею і Литвою, котрі перебували у дуже жорсткій конфронтації навколо питання окупації Віленської області Польщею, тому вимушена була користатися із факту визнання цими країнами, правонаступниками колишньої Російської імперії. Проте, у ході Генуезької конференції, РСФРР вдалося змінити хід багатосторонньої дипломатичної гри на свою користь. Тому дана ситуація є корисним практичним досвідом, вивчення якого для України має велике значення.

Слід зауважити, що країни Європи із розвитком капіталістичних відносин створили простір глобальної конкуренції. Економічні відносини стали інтернаціональними і глобальна капіталістична економіка не мала змоги ефективно функціонувати без якогось елемента, за умови закритості країни, котра спеціалізується на якомусь виді виробництва. Цю характерну особливість глобальної економіки Європи чітко усвідомлювала радянська дипломатія і прагнула нею спекулювати у міжнародних відносинах [3, с. 15-16]. Зокрема, для України це було виробництво зернових культур і експорт їх на світовий ринок іще за періоду Російської імперії. Перша світова війна продемонструвала, що часи швидкоплинних воєн завершилися і жодна із держав Європи вже не мала змоги досягнути геополітичної переваги швидкоплинною військовою операцією, як це було із досвіду франко-пруської війни 1870-1871 рр. Тривалі війни мали наслідком вимушену ізоляцію і самоізоляцію держав на тривалий час, завдаючи шкоди глобальній капіталістичній економіці. Тому дипломатичні процеси, які розгорнулися у 1921-1922 рр. з метою сформувати підвалини нового глобалізованого світу, мали на меті подолати ізолюваність і самоізолюваність окремих держав і закласти підвалини глобальної конкуренції. Власне, ці принципи було прописано і прийнято на Каннській конференції. Відповідно, війни у Європі у цей період ставали аналогами нинішньої гібридної війни, котра давала змогу тримати ізоляцію і демонструвати її на міжнародній арені, демонструвати нездатність держави її подолати. Відповідну тактику було обрано Польщею щодо Радянських Республік. Польщі вдалося забезпечити майже повну сухопутну

© Олександр Назарчук, Павло Сацький, 2020

ізоляцію РСФРР, анексувавши Віленську область й відрізавши Радянську Росію від Литви, а також від можливості через територію цієї держави здійснювати транзитні відносини із Німеччиною. Решта сухопутного кордону Радянських Республік у Європі, за винятком Скандинавського півострова та Латвії й Естонії, були із Польщею та Румунією, із котрою у них не було навіть дипломатичних відносин через конфлікт щодо анексії Румунією Бессарабії. Таким чином, Польща отримала надійні інструменти для ізоляції РСФРР та інших республік від Європи. Тому їй для демонстрації своїх рішучих намірів слід було показати наявність механізму й готовності їх застосувати.

Дослідженню проблематики польсько-українського дисвіду застосування Ризького договору і Генуезької конференції присвятили свої роботи такі дослідники як Купчик О. [4], Конрата М. [21], Фінка К. [22, р. 11-28]. У роботах дослідників доволі багато уваги присвячено дипломатичній боротьбі, зокрема, навколо питання визнання РСФРР і УСРР, питань боргів колишньої Російської імперії. Значний інтерес для дослідників становила проблематика боротьби із українською еміграцією. Проте, на даний час особливої актуальності набуло питання застосування методів війни, котрі застосовуються на сучасному етапі, в умовах глобальної економіки і тісної політичної інтерації. Економічні й політичні інтеграційні процеси мали свою тривалу історію і, відповідно, відпрацьовувалися методи війни за умов глобалізації.

Отже, метою статті є аналіз політики Польщі по створенню стану військової загрози для УСРР і РСФРР у контексті процесу формування нової системи міжнародних відносин після Першої світової війни, а також її результативності в період підготовки і проведення Генуезької конференції.

На початок 1920 р. Польща була готовою змиритися із існуванням радянської влади на територіях колишньої Російської імперії. А. Денікін із приводу фактичного нейтралітету Польщі у питанні боротьби проти радянської влади висловлював своє обурення вже у 1930-ті рр., проте для поляків були доволі вагомими мотиви не виступати проти радянської влади на стороні білого руху. Справа була не лише у тому, що представники білого руху не засвідчили ясності у питанні визнання польської незалежності. Очевидним стає те, що Польща прагнула забезпечити для себе можливість визначати політику в повоєнній Центральній Європі.

Польща за територією на початок 1920-х рр. була найбільшою державою із найбільшою чисельністю населення. Її кордони давали численні геополітичні переваги як на східних так і на західних рубежах. Великі перспективи Польщі давала наявність у неї на території потужної паливної бази на основі

нафтогазоносних родовищ Східної Галичини, що закладало також економічну базу її доволі ефективної зовнішньої політики міжвоєнного періоду. Так, для Франції було важливим мати доступні джерела надходження нафти в Європі, оскільки здобути собі доступ до енергетичних ресурсів Близького Сходу за геополітичними результатами Першої світової війни вона не змогла. Тому близькі союзницькі стосунки із Польщею для Франції були запорукою не лише наявності надійного військового союзника, а й ресурсного забезпечення [20, с. 330, 404]. Польща також мала значні перспективи здобути стратегічне лідерство в Центральній Європі, визначаючи політику як проти німецького реваншизму так і проти поширення більшовизму. Найперший надійний союзник для неї стала Румунія, у якої були складні територіальні відносини із РСФРР із-за румунської анексії Бессарабії. Тому Польща на 1920 р. мала всі перспективи стати потужним геополітичним гравцем на регіональному рівні. Відповідно, у неї були всі підстави не схилитися до реставрації Росії. Причому, Росії у тому політичному форматі, в якому її було визнано країнами-переможницями у Першій світовій війні. З іншого боку, Радянські Республіки, котрі утворювалися на території колишньої Російської імперії, перебували в нелегітимному статусі й, відповідно, Польща мала перспективи щодо монопольних можливостей створення для них умов легітимізації й налагодження міжнародних зв'язків. Фактично, у Польщі були перспективи визначати політику в регіоні, у тому числі й щодо територій, на яких встановлювалась радянська влада.

Таке становище, котре для Польщі склалося після розгрому Червоною Армією Добровольчої Армії А. Денікіна, відкрило перспективу створити на східному кордоні захисний бар'єр. Ця можливість створювала для Польщі можливості здобути ключове становище у Європі. Тому війна проти РСФРР частково була продиктована прагненням сприяти створенню на території України суверенної держави, котра була би залежною від Польщі й становила буфер між її територією і радянськими територіями. Власне, союзницькі відносини між Польщею і УНР були спрямовані на створення такої держави на території України [19, с. 97-98].

Ризький мирний договір дав для РСФРР ряд успішних результатів. Зокрема, факт визнання Польщею УСРР, включення в договір статті про недопущення перебування на її території формувань котрі претендують на суверенітет над територією Радянських Республік і банд, котрі би здійснювали напади на радянські території [5, с. 525], а також статті, котра передбачала зобов'язання Польщі забезпечити реалізацію національних прав українців та білорусів [5, с. 527]. Польща ж отримала серйозний аргумент на користь завершення процесу міжнародного визнання її суверенітету над територією Східної Галичини, відмову РСФРР і УСРР

від претензій на території на захід від лінії кордону, описаної у Ризькому договорі від 18 березня 1921 р. [5, с. 524].

Проте, 1921 р. у відносинах Польщі й РСФРР та УСРР були часом невизначеності. Обидві сторони мали плани на випадок ситуації зриву виконання Ризького договору і створення умов для дестабілізації на території одна одної. Так, у структурі ЦК КП(б) функціонував такий підрозділ як Закордонний відділ (Закодот), котрий мав координувати співпрацю із комуністичними організаціями закордоном. Проте, його агентура здійснювала активну підривну роботу на території сусідніх із УСРР держав-Польщі й Румунії. Зокрема, Польща надсилала ноти протесту Раднаркому (уряду) УСРР ноти протесту щодо підривної діяльності на території Східної Галичини агентів Закодоту [17, арк. 22]. Радянський уряд, у свою чергу, звинувачував Польщу у спробах визнати уряд УНР на території Волину [19, с. 104]. На її території, а також на території Румунії перебували численні контингенти військ УНР. Польща не поспішала ліквідувати ці формування і ставилась поблажливо до їх рейдів на територію УСРР. У цьому контексті слід звернути увагу на агентурну інформацію в оперативному зведенні для ЦК КП(б)У від 23 січня 1922 р. У цьому зведенні є згадка про заборону Військового Міністерства Польщі для офіцерів втручатися у політичні справи і те, що армія має бути слухняним інструментом для підтримання порядку [7, арк. 12]. Інтерес керівних органів правлячої партії в УСРР до такого розпорядження в польській армії не даремний. Вочевидь, тут мається на увазі обмеження політичної активності командного складу польських військових підрозділів на українських територіях, контрольованих Польщею (Східна Галичина, Волинь), котрі в умовах політичної невизначеності у відносинах із Радянською Росією, були, фактично, прифронтовою зоною. Вони мали захищати польські територіальні здобутки і Міністерство прагнуло обмежити політичні амбіції військових. В цілому, Польща намагалась максимально дистанціюватися від дій українських військових сил проти контрольованих радянською владою територій. У подальшому буде здійснюватися аналіз агентурної інформації в оперативних зведеннях Відділу по боротьбі із бандитизмом Всеукраїнської Надзвичайної Комісії, які висвітлюють дії антирадянських політичних організацій на території Польщі й позицію польської влади щодо їх діяльності.

Доволі цікавими в оперативних зведеннях ВНК є дані щодо ситуації на кордонах із контрольованими Румунією територіями. Зокрема, від 25 січня 1922 р. відзначено підготовку окопів у районі Рибниці, що обумовлено можливим наступом з радянської сторони [8, арк. 14]. У зведенні від 28 березня також відзначалися фортифікаційні роботи в районі Дубоссар, на території Бессарабії [10,

арк. 65]. Численні прикордонні конфлікти на кордоні із контрольованою Румунією Бессарабією у цей період були нормою. Румунія намагалась максимально використовувати у міжнародних відносинах фактор регулярної загрози зі сторони РРФСР. Цей фактор постійно привертав увагу держав-переможниць у війні і Румунія мала змогу використовувати його заради здобуття собі підтримки і побудови союзницьких відносин з метою захисту свого територіального статус-кво. Під час Генуезької конференції румунські представники заявили щодо загроз з радянської сторони у питанні Бессарабії, на що делегація РРФСР заявила, що претензія на Бессарабію не знімається, проте, РСФРР поважає «територіальне статус-кво», тобто, фактично, радянська делегація дала зрозуміти що не планує військових заходів із-за румунської анексії Бессарабії [18, с. 283].

Стан постійної загрози інтервенції створювався для території УСРР із територій під контролем Польщі й Румунії ближче до дати початку Генуезької конференції все більш активно. Так, за оперативним зведенням від 21 лютого 1922 р. на території контрольованої Румунією Бессарабії недалеко від Дубоссар, міста яке розташовано на території УСРР на той час, відбувалась концентрація «петлюрівських банд» (у зведенні сказано, що нібито чисельністю до 3-х полків) з метою зайняти Дубоссари і Тирасполь, а далі просуватися на Одесу де мало бути висаджено білогвардійський десант в районі Одеси-Миколаєва [9, арк. 36]. Подібні явища, як концентрація військових сил як евакуйованих антирадянських сил так і румунських військ, на кордоні територій УСРР і окупованої Румунією Бессарабії були нормою як до проведення Генуезької конференції так і під час та після неї. Фактично, ці дії були намаганням тримати напруту у відносинах й звертати увагу великих держав і союзників Румунії на постійно наявну можливість відкритого військового конфлікту. У міжнародній ситуації напередодні Генуезької конференції Польща й Румунія діяли, як складається враження, узгоджено, підтримуючи постійну загрозу початку відкритого військового конфлікту із РСФРР і УСРР. За даними радянських розвідувальних органів, українські евакуйовані на території, які контролювалися Румунією і Польщею, підтримували оперативний контакт.

За даними від 30 березня 1922 р., у Польщі було, нібито, розпочато мобілізацію військовозобов'язаних до 40 років зважаючи на загрозу наступу радянських військ [11, арк. 67]. Вже за зведенням від 4 квітня відзначено початок активного вербування у війська УНР добровольців у Східній Галичині, а також пожвавлення «петлюрівців» і підхід їх сил до Збруча [12, арк. 70]. Таким чином, у період активної підготовки до проведення Генуезької конференції зростала напруга на кордоні УСРР. У оперативному зведенні ВНК від 18 квітня 1922 р. міститься інформація про спорядження петлюрівців на території Польщі через польських

представників польськими інтендантствами. За даними цього ж зведення, нібито, між представниками Врангеля і Петлюри у Польщі було досягнуто угоду про визнання Врангелем незалежності України і спільні дії проти радянської влади [13, арк. 83]. В цей же період у розпалі була Генуезька конференція, на якій стояли питання щодо визнання радянської влади (де-факто її право на існування вже було визнано самим фактом участі у конференції, але запрошено було лише як суб'єкта представників РРФСР). Вже 16 квітня, у ході Генуезької конференції, було укладено Рапалльський договір між Німеччиною і РСФРР. Цей дипломатичний хід Німеччини і РСФРР був несподіваним для усіх ключових учасників Генуезької конференції, котрі почували себе господарями становища, а також і для Польщі. Рапалльський договір вніс додаткову невизначеність у відносини Польщі із РСФРР і УСРР, причому, ситуація склалась на користь Радянських Республік, оскільки для Польщі виникла додаткова паралельна загроза зі сторони й Німеччини. Польща на Генуезькій конференції висловила занепокоєння цим договором [1, с. 18].

Принагідно, слід прояснити, що для участі у Генуезькій конференції було акредитовано лише делегацію РРФСР, але не було акредитовано делегації УСРР та інших Радянських Республік. Представники УСРР входили до складу делегації РСФРР, власне, заради того, щоб зафіксувати право цієї делегації легітимно представляти і Україну. В цей же період представники Врангеля і уряду УНР активно проводили роботу аби донести свою позицію до Генуезької конференції [6, с. 25]. У той же час, радянська делегація проводила роботу щодо встановлення власних принципів інтеграції радянських територій у міжнародну систему економічних відносин, у тому числі й територій України. Тому підвищена бойова готовність військ УНР і білогвардійців на територіях Польщі й Румунії були своєрідним засобом тиску в напрямку зміни радянської позиції на конференції, оскільки територія України була де-юре не визнана у тому статусі який було встановлено радянською владою. Фактично, Польща і Румунія завдяки активності сил УНР і білогвардійців тримали загрозу втрати фактичного контролю радянською владою територій України, що могло вплинути на хід конференції у радянському питанні. Адже дестабілізація ситуації на території України за участі військ УНР могла дати змогу заслухати на конференції представників її уряду й вплинути на позицію провідних держав Європи в радянському питанні. Вже після укладення Рапалльського договору, 16 квітня 1922 р., радянськими розвідувальними органами було зафіксовано спробу переправитись на радянську територію «петлюрівської кулеметної роти», чому завадили підрозділи польської армії. У висновках до зведення відзначено, що заслуговують на увагу відомості про арешти польською жандармерією петлюрівських офіцерів, хоча ці відомості потребують додаткової

перевірки [14, арк. 90]. Інтерес дій польської влади щодо українських національних сил, котрі було розташовано на її території, свідчить про прагнення здійснювати моніторинг ситуації із створенням загрози для радянської території силами армії УНР. Це могло бути показником того, що Польща відмовлялась від активізації дій по наступу антирадянських військ на територію УСРР. Таким чином, дії антирадянських військових формувань на території Польщі й Румунії були своєрідним блефом щодо реальної можливості наступальних дій проти радянських територій. Фактично, із укладенням Рапалльського договору потреба створення загрозової ситуації для території УСРР відпала. У цьому контексті слід відзначити, що після укладення Рапалльського договору країни-переможниці й Польща сконцентрувалися на економічному тиску на Німеччину. Стало зрозумілим, що РСФРР не планувала і не планує укладення договору в рамках планів країн-переможниць, котрі вони прагнули реалізувати в ході Генуезької конференції. Лише в умовах прагнення радянської делегації укласти договір в рамках ініціативи країн-переможниць був сенс тиску загрозою наступу на радянську територію з метою зробити радянську делегацію більш зговорливою щодо прийняття умов нав'язуваного їй договору.

Вже у травні 1922 р. надходять відомості щодо активізації «петлюрівців» на території Польщі, зокрема, оперативне зведення ВНК від 4 травня дає інформацію про концентрацію в районі Ланцута 11 тис. чоловік (щоправда, вказано, що ці дані є перебільшеними), які мали отримати озброєння й бути передислокованими на територію Румунії. В районі Гусятина вказувалося на наявність «петлюрівського загону», котрий мав перейти на територію УСРР. А також у зведенні йшлося про те, що на території Румунії здійснювалося переміщення «петлюрівських військ» із Північної Буковини у Бессарабію. За даними цього ж зведення було підтверджено укладення договору про спільні дії проти Радянських Республік між Петлюрою і Врангелем, а також договору між Врангелем і Румунією [15, арк. 101]. Цікавим фактом є переміщення військ УНР із території Польщі до Румунії, хоча це лише попередні агентурні дані які мали перевірятися. Проте, фактично, після Генуезької конференції спостерігаємо активізацію дій Румунії, спрямовану на тиск щодо радянських територій силами військ УНР і білогвардійців. У зведенні також наголошувалося, що на ближчий час планувалося здійснення наступу військ Петлюри проти УСРР. Дані щодо чисельності сил УНР на території Польщі та їх постачання дано в зведенні із доволі точними цифрами, щоправда, відзначено, що вони не перевірені.

Уже в зведенні від 22 травня повідомлялося, що із прикордонної зони Польщі антирадянські групи і організації відправлялися вглиб країни, але залишалися ті,
© Олександр Назарчук, Павло Сацький, 2020

котрі займалися організацією підпільної роботи на території УСРР («Українське бюро по організації підпільної роботи на Україні», так його названо у зведенні). Знову ж, мова іде про організацію агентурної роботи, причому, вона, за даними зведення, координувалась поляками. На території Румунії також згадано, що румунський уряд сприяє організації «контр-революційних» організацій і направленню агентів на радянську територію [16, арк. 115]. У цьому ж зведенні цікавими є висновки, оскільки в них вказано, що дані про переміщення із прикордонного району Польщі антирадянських груп підтверджено, а також інтерес для радянських органів становила діяльність в Рівному агентурного центру з метою організації повстань. Також, значну увагу надано відомостям про відправку 85 агентів румунської сігуранци та агентів «Англо-франко-врангелівської» контррозвідки [16, арк. 116]. Створення зі сторони Румунії військової загрози для радянської території також на даний момент втратило значення.

Отже, після укладення між Польщею і РСФРР та УСРР Ризького мирного договору від 18 березня 1921 р. було очевидним для обох сторін, що військовим шляхом зміни геополітичну ситуацію в Центральній Європі у них не вийде. Проте, Польща мала амбіції регіонального лідерства, які були підтримувані Францією, а також у неї була змога розраховувати на союзницьку підтримку із сторони Румунії. У подальшому Польща розраховувала забезпечити собі регіональне лідерство завдяки дипломатичним здобуткам у ході облаштування системи економічних відносин у Європі Після Першої світової війни. Генуезька конференція 10 квітня-19 травня 1922 р. мала окреслити архітектуру цієї системи. У процесі її підготовки і проведення Польща активно підтримувала антирадянські сили на своїй території, які концентрувалися на кордоні із УСРР і Білоруською СРР з метою здійснення на території цих Радянських Республік диверсійних рейдів та заради спроб організації повстанського руху. Сама ж польська влада намагалась дистанціюватися від цих дій, прагнучи зберігати де-юре стан миру із РСФРР і УСРР. Подібні дії антирадянських сил, які здійснювалися із території як Польщі так і Румунії у тісній координації мали на меті створювати військову загрозу з метою тиску на РСФРР у період Генуезької конференції заради спонукання до поступливості у принципових питаннях. Також метою створення перманентної військової загрози із територій Польщі й Румунії була можливість поблажливого ставлення конференції до спроб антирадянських інституцій здобути собі можливість участі в ній. Проте, дана політика створення перманентної військової загрози не дала бажаних результатів, оскільки радянський уряд продемонстрував витримку й готовність здобувати дипломатичні результати які були в його інтересах, не зважаючи на цю загрозу, що виявилось у підписанні Рапалльського договору.

Подальше вивчення досвіду створення перманентної військової загрози на кордонах держав за умови збереження де-юре стану миру і його систематизація є важливим напрямком для вироблення практичної методики протидії гібридним загрозам сучасності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Герберт фон Дирксен Москва-Токио-Лондон. Двадцать лет германской внешней политики / Пер. С англ. Н. Лихачевой. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 445 с.
2. Записка И. Т. Смиглы относительно провозглашения Белорусской Республики и войны с Польшей. 14 июля. В ЦК РКП // Польско-советская война. 1919-1920. (Ранее не опубликованные документы и материалы) / Костюшко И. и др. – У 2 тт. – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1994. – Т. 1. – С. 141.
3. Иоффе А. (Крымский В.) Генуэзская конференция / Иоффе А. (Крымский В.). – М.: Издательство «Красная Новь» при Госполитпросвете, 1922. – 62 с.
4. Купчик О. Зовнішньополітична діяльність уряду УСРР (1920-1923 рр.) [Текст] : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Купчик О. ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 225 арк.
5. Мирный договор между Россией и Украиной, с одной стороны, и Польшей – с другой. Рига, 18 марта 1921 г. // Документы и материалы по истории советско-польских отношений / Отв. ред. И. Хренов. – У 16 тт. – М.: Издательство «Наука», 1965. – Т. 3: апрель 1920 г. – март 1921 г. – С. 520-552.
6. О возможном участии «белых» правительств в Генуе (Текст телеграммы Г. В. Чичерина Советским представительствам в Италии и Латвии от 1/II 1922 г.) // Материалы Генуэзской конференции (подготовка, отчеты заседаний, работы комиссий, дипломатическая переписка и пр.). – М.: НКВД, 1922. – С. 25.
7. Оперативно-информационная сводка №17 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 23 января 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
8. Оперативно-информационная сводка №19 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 25 января 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
9. Оперативно-информационная сводка №42 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 21 февраля 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
10. Оперативно-информационная сводка № 68 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 28 марта 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
11. Оперативно-информационная сводка № 70 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 30 марта 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
12. Оперативно-информационная сводка № 74 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 4 апреля 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
13. Оперативно-информационная сводка № 83 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 18 апреля 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
14. Оперативно-информационная сводка № 88 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 24 апреля 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
15. Оперативно-информационная сводка № 96 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 4 мая 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
16. Оперативно-информационная сводка № 110/111 о движении бандитизма на Украине к 12 часам 22 мая 1922 г. Харьков // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1305.
17. Перевод ноты, врученной министром иностранных дел Польской Республики г. Скимунтом Полномочному представителю УССР в Польше т. Шумскому. Варшава, 31 октября 1921 г. // ЦДАВО України, ф. 4, оп. 1, спр. 645.

18. Пятое заседание I-ой подкомиссии 1-ой Комиссии. 17 мая 1922 г. // Материалы Генуэзской конференции (подготовка, отчеты заседаний, работы комиссий, дипломатическая переписка и пр.). – М.: НКВД, 1922. – С. 277-294.

19. Стенограмма заседания 2-й Чрезвычайной Сессии ВЦИК Советов по вопросу ратификации договора о прелиминарии и прелиминарных условиях мира с Польшей. [23 октября 1920] // Польско-советская война. 1919-1920. (Ранее не опубликованные документы и материалы). – У 2 тт. – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1994. – Т. 2. – С. 96-105.

20. Тардьє А. Мир. / Тардьє А. / Пер. с фр. под. ред. и вступ статей Б. Штейна. – М.: Госполитиздат, 1943. – 424 с.

21. Kornat M. Między pokojem a wojną. Szkice o dyplomacji polskiej lat 1918-1945 / Kornat M., Materski W. – Warszawa: Polski Instytut Dyplomacji im. Ignacego Jana Paderewskiego, Wydawnictwo Sejmowe, 2015. – 163 s.

22. Fink C. Beyond Revisionism: The Genoa Conference of 1922 // Genoa, Rapallo, and European Reconstruction in 1922 / Ed. Fink C., Frohn A., Heideking J. – Cambridge University Press, 1991. – p. 11-28.

References:

1. Dirksen, G. fon (2001). Moskva-Tokio-London. Dvadsat let germanskoj vneshney politiki. Moskow: OLMA-PRESS [in Russian]

2. Smiglyi, I. T. (1994). Zapiska otноситelno provozglasheniya belorusskoj Respubliki i voyni s Polshoy. 14 iyulya. V TsK RKP. In *Polsko-sovetskaya vojna. 1919-1920. (Ranee ne opublikovannyye dokumenty i materialy)* (Vol. 1). Moskow: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN [in Russian]

3. Ioffe, A. (1922). *Genuezskaya konferentsiya*. Moskow: Izdatelstvo «Krasnaya Nov» pri Gospolitprosvete [in Russian]

4. Kupchyk, O. (2005). *Zovnishnopolitychna diialnist uriadu USRR (1920-1923 rr.) [Tekst]: dys... kand. ist. nauk: 07.00.01*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian]

5. Hrenov, I. (eds.) (1965). Mirnyiy dogovor mezhdru Rossiiy i Ukrainoy, s odnoy storony, i Polshoy – s drugoy. Riga, 18 marta 1921 g. In *Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-polskih otnosheniy* (Vol. 3). Moskow: Izdatelstvo «Nauka» [in Russian]

6. Sandomirskiy, G. (eds.) (1922). O vozmozhnom uchastii «belyih» pravitelstv v Genue (Tekst telegrammy G. V. Chicherina Sovetskim predstavitelstvam v Italii i Latvii ot 1/II 1922 g.). In *Materialy Genuezskoy konferentsii (podgotovka, otchety zasedaniy, raboty komissiy, diplomaticheskaya perepiska i pr.)*. Moskow: NKID [in Russian]

7. Operativno-informatsionnaya svodka #17 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 23 yanvarya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

8. Operativno-informatsionnaya svodka #19 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 25 yanvarya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

9. Operativno-informatsionnaya svodka #42 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 21 fevralya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

10. Operativno-informatsionnaya svodka # 68 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 28 marta 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

11. Operativno-informatsionnaya svodka # 70 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 30 marta 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

12. Operativno-informatsionnaya svodka # 74 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 4 aprelya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

13. Operativno-informatsionnaya svodka # 83 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 18 aprelya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

14. Operativno-informatsionnaya svodka # 88 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 24 aprelya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

15. Operativno-informatsionnaya svodka # 96 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 4 maya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]

16. Operativno-informatsionnaya svodka # 110/111 o dvizhenii banditizma na Ukraine k 12 chasam 22 maya 1922 g. Harkov // TsDAGO Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1305 [in Russian]
17. Perevod notyi, vruchennoy ministrom inostrannyih del Polskoy Respubliki g. Skirmuntom Polnomochnomu predstavitel'yu USSR v Polshe t. Shumskom. Varshava, 31 oktyabrya 1921 g. // TsDAVO Ukrainy, f. R-4, op. 1, spr. 645 [in Russian]
18. Sandomirskiy, G. (eds.) (1922). Pyatoe zasedanie I-oy podkomissii 1-oy Komissii. 17 maya 1922 g. In *Materialy Genuezskoy konferentsii (podgotovka, otchetyi zasedaniy, raboty komissiy, diplomaticheskaya perepiska i pr.)*. Moskow: NKID [in Russian]
19. Kostushko, I. (eds.) (1994). Stenograma zasedeniya 2-y Chrezvyichaynoy Sessii VTsIK Sovetov po voprosu ratifikatsii dogovora o preliminarii i preliminarnyih usloviyah mira s Polshey. [23 oktyabrya 1920]. In *Polsko-sovetskaya voyna. 1919-1920. (Ranee ne opublikovannyye dokumenty i materialy)* (Vol. 2). Moskow: Institut slavyanovedeniya i balkanistiki RAN [in Russian]
20. Tarde, A. (1943). *Mir*. Moskow: Gospolitizdat [in Russian]
21. Kornat, M. & Materski, W. (2015). *Miedzy pokoyem a woyna. Szkice o dyplomacyi polskiej lat 1918-1945*. Warszawa: Polski Instytut Dyplomacji im. Ignacego Jana Paderewskiego, Wydawnictwo Sejmowe [in Polish]
22. Carole, F. (1991). Beyond Revisionism: The Genoa Conference of 1922. *Genoa, Rapallo, and European Reconstruction in 1922* (pp. 11-28). Cambridge: Cambridge University Press [in English]

Olexander Nazarchuk, Ph.D. (History), Associate Professor

Pavlo Satskyi, Ph.D. (History), Associate Professor

Vadym Hetman National Economic University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HYBRID SIGNS OF POLAND'S CONFRONTATION WITH THE UKRAINIAN SSR AND SOVIET RUSSIA DURING THE GENOA CONFERENCE (1922)

Abstract. *The article analyses the Poland's policies with regard to the Russian Socialist Federation Soviet Republic and the Ukrainian SSR during the preparation and holding the Genoa Conference (April 10 - May 19, 1922). At present, researches on the hybrid warfare practices are of vital importance, and such practices had already been developed since the beginning of the twentieth century. Of particular importance are the practices when the states have diplomatic relations with each other and do not carry out warfare activities de jure, however, they create a permanent state of military threat to one another and formally deny their own responsibility for creating such a state. Within the context of international politics in Europe, this problematic has not yet been elaborated. This research chronologically covers the period from January 1922 to the end of May of the same year. Additionally, the analysis subject includes the Romania's policy with regard to the Soviet Republics during the same period, because its policy was conditioned by coordinated actions with Poland. The study is based on the analysis of the operations reports of the Counter-Banditry Division of the All-Ukrainian Extraordinary Commission for the Central Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine regarding the cross-border situation between the Ukrainian SSR and the territories of Poland and Romania (in particular, Eastern Galicia – occupied by Poland, and Bessarabia – occupied by Romania). A peculiarity of the research approach is a retrospective review of these operations reports in the context of the diplomatic struggle during the 1922 Genoa Conference. In parallel with the analysis of Poland's policies regarding the territories with the Soviet social order, an analysis of the actions of the Soviet delegation during the international conference in Geneva was carried out, including consequences of the Treaty of Rapallo, which was concluded between the RSFSR and Germany. Considerable attention is paid to the analysis of the international political situation of Poland, the RSFSR, and the Ukrainian SSR on the eve of the Genoa Conference and its transformation as a result of the conclusion of the Rapallo Treaty on April 16, 1922. In the same context, an analysis of the transformation of Poland's policy on the Soviet cross-border territories was carried out. The problematic of the use of Ukrainian People's Republic military forces and the White Guards by coordinated efforts of Poland and Romania in creating a permanent military threat to the*

© Олександр Назарчук, Павло Сацький, 2020

Soviet territories was singled out. The study established that the states tried to avoid the long-term war, given the negative track record of World War I, amidst the global capitalist economy of 1920s. Therefore, they tried to concentrate their major efforts on changing their international political position by means of diplomatic actions, which were reinforced by methods of economic pressure and permanent military threat as a conclusive argument. Poland's policy of creating a permanent military threat to the RSFSR and the Ukrainian SSR was unsuccessful because of Poland's complicated political situation and the aggressive actions of the RSFSR to exploit systemic contradictions in the international politics of Europe after the First World War.

Keywords: Poland, Romania, Ukrainian SSR, hybrid war, Genoa conference.

Надійшла до редколегії 11.04.2020

УДК 94 (100)

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.8>

Вікторія Пількевич

кандидат історичних наук, доцент

Київський Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЮНЕСКО У XXI СТ.: НОВІ ВИКЛИКИ

Анотація. В даній статті досліджено питання нових викликів для ЮНЕСКО у XXI ст. Діяльність Організації включає такі напрямки, як культура, освіта, наука, комунікація, інформація. Ключові питання політики ЮНЕСКО були закладені у XX ст. ЮНЕСКО була створена, як одна з основних установ Організації Об'єднаних Націй для збереження миру у світі шляхом поширення освітніх, культурних, наукових зв'язків між країнами. Використовуючи вагому джерельну базу (статути, конвенції, декларації тощо), було показано зміни, які відбувалися у новому столітті в діяльності ЮНЕСКО. Зокрема, головні напрямки залишилися пріоритетними у діяльності Організації, постійно розширюючись (приймаються нові документи для покращення діяльності ЮНЕСКО в тій чи іншій сферах), але з'явилися і нові, актуальні на сьогоднішній день. В роботі здійснено аналіз «Освіти Для Всіх», основного завдання ЮНЕСКО в освітній сфері. Визначено, що за 2000–2015 рр. відбулися певні зрушення в напрямку покращення можливостей отримання освіти, особливо початкової, але багато питань так і залишилися не вирішеними. В результаті були сформульовані нові цілі з врахуванням попередніх завдань, виконання яких має бути здійсненим до 2030 р. Також було звернено значну увагу на культурну сферу діяльності ЮНЕСКО, що включає в себе збереження культурної і природної спадщини людства у XXI ст., охорони нематеріальних пам'яток, популяризацію різноманітності культур. З'ясовано роль наукового сектору в політиці ЮНЕСКО у XXI ст., відзначені основні завдання та програми в даній сфері. Особлива увага приділяється напрямку комунікації та інформації, оскільки XXI ст. – це епоха нових рішень, постійного вдосконаленні інформаційних технологій, досягнень в сфері комунікацій. Відзначені нові пріоритети в діяльності Організації, зокрема гендерна рівність та важливість допомоги країнам Африки. Підкреслено новий виклик, який виник перед ЮНЕСКО у XXI ст. – вихід США з її складу, результатом чого стало різке скорочення фінансування Організації. Визначені перспективи подальшого розвитку ЮНЕСКО.

Ключові слова: ЮНЕСКО, конвенції, виклики, пріоритет, культурна спадщина, освіта, наука.

ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) була створена після Другої світової війни в рамках діяльності всієї системи Організації Об'єднаних Націй як спеціалізована установа відповідно до статті 57 Статуту ООН: «Різні спеціалізовані установи, створені міжурядовими угодами й наділені широкою міжнародною, визначеною в їхніх установчих актах, відповідальністю в галузі економічній, соціальній, культури, освіти, охорони здоров'я та інших подібних, будуть поставлені у зв'язок з Організацією [13, с. 37].

Діяльність ЮНЕСКО знаходиться в полі зору фахівців з різних галузей науки, зокрема, І. Е. Мартиненка [7], О. І. Мельничук [8], Т. Г. Каткової [6],

юристів, які розглядають діяльність Організації з правового аспекту. Корисну інформацію щодо ролі ЮНЕСКО в забезпеченні права на освіту подає у своїх дослідженнях А. Т. Грушова, особливо щодо ролі Організації в захисті прав дітей та права на освіту кожної людини, незалежно від її соціального, правового, матеріального статусу, що у XXI ст. є актуальним [2]. Дотичними для пропонованої теми є праці А. М. Зеленка [3], Тангяна [14], які показують, які пріоритетні питання в діяльності ЮНЕСКО були у попередньому столітті.

Розгляд нових викликів у діяльності ЮНЕСКО в XXI ст. є надзвичайно актуальною темою, оскільки Організація, займаючи важливе місце у всій системі Організації Об'єднаних Націй, є одним з ключових гравців у вирішенні глобальних питань.

Звертаючись до історії створення ЮНЕСКО, варто наголосити, що ще під час Другої світової війни країни починають піднімати питання відродження освітньої сфери. Таким чином, у 1942 році була організована Конференція міністрів освіти союзних держав, яка стала важливим етапом у створенні нової організації. 16 листопада 1945 року був підписаний Статут ЮНЕСКО, ратифікація відбулася 4 листопада 1946 року. Ціль діяльності Організації зазначається у її Статуті: «...Думки про війну виникають в розумах людей, тому в свідомості людей потрібно укорінювати ідею захисту миру» [15, с. 5].

Структура ЮНЕСКО включає Генеральну конференцію, Виконавчу раду і Секретаріат. Секретаріатом керує генеральний директор. З 2017 року цю посаду обіймає Одрі Азуле (з 2017 р., Франція).

Основними напрямками діяльності ЮНЕСКО є освіта, наука, культура, комунікація, інформація. Аналізуючи діяльність Організації у XXI ст. варто відзначити, що робота в даній сфері стосується різних важливих аспектів: збереження матеріальної і нематеріальної спадщини людства, охорона підводної спадщини, актуальним на сьогоднішній день є захист культурних цінностей в період військових конфліктів, збройних сутичок, популяризація різних культур та заохочення до культурного діалогу між країнами.

Освіта – пріоритетна галузь у політиці ЮНЕСКО, адже на ній базуються всі інші напрямки діяльності Організації. Без освіти неможливо уявити розвиток науки, нових інформаційних розробок і досягнень тощо. Освіта на всіх ступенях і у всіх формах завжди була пріоритетним для ЮНЕСКО шляхом залучення пильної уваги до проблем підтримки і укріпленню миру. Діяльність Сектора освіти включає в себе розширення якісної освіти, яке базується на орієнтованих на діалог цінностях, і підтримку держав-учасників в перегляді змісту підручників, учбових матеріалів і програм [16, с. 7]. Для виконання всіх

поставлених завдань в галузі освіти ЮНЕСКО потрібно бути лідером в даній сфері на глобальному і регіональному рівнях, укріплювати систему освіти по всьому світу і визначати шляхи вирішення питань сучасності завдяки освіті [10].

Організація допомагає налагодженню зв'язків між країнами в даній сфері, участі жінок-педагогів в освітньому житті. Початок ХХ ст. ознаменувався важливою подією в даній сфері – прийняття Дакарських рамок дій «Освіта для всіх» (ОДВ) [4, с. 8].

Результат не був повністю досягнутий, але зрушення відбулися. Зокрема, колишній генеральний директор Ірина Бокова відзначила, що з 2000 р. відбулося скорочення майже в два рази сичельності дітей і підлітків, які не відвідували школу. Кількість школярів збільшилася на 34 мільйони. Найбільшого досягнення вдалося досягнути у сфері гендерного питання, особливо в початковій освіті. Також було відзначено, що поряд з позитивним змінами, в світі залишається 58 мільйонів дітей, які не відвідують школу, близько 100 мільйонів дітей не мають можливості отримати початкову освіту. Збільшилася нерівність в освіті, особливо для найбільш бідних і знедолених дітей. Серйозною перешкодою на шляху отримання освіти залишається військових конфлікт, оскільки в зонах конфлікту проживає значна частина дітей, яка не відвідує школу. В цілому, низька якість освіти на початковому етапі веде до того, що мільйони дітей, як і раніше, виходять зі стін школи, не отримавши початкових навичків. Більш того, освіта фінансується в недостатній мірі. Багато урядів збільшили свої витрати на освіту, але лише деякі з них відводять їй пріоритетне місце в своїх бюджетах, а більшість не може вирішити питання асигнування рекомендованих 20%, що необхідно для ліквідації фінансового дефіциту. [1, с. 1-2].

В 2015 року в Інчхоні на Всесвітньому форумі з питань освіти була прийнята декларація щодо подальшої реалізації даних цілей «Інчхонська декларація Освіта 2030», де викладена нове бачення у вирішенні актуальних питань [5].

Ще одним викликом ХХІ ст. стала інклюзивна освіта. Основний принцип інклюзивної школи полягає в тому, що всі діти повинні вчитися разом, коли це можливо, не дивлячись ні на які труднощі чи відмінності, що існують між ними [11, с.11]. Дійсно, це є важливим, адже сутність даного питання – будувати суспільство, яке буде забезпечувати освіту для кожної дитини.

Безперечно, розглядаючи нові виклики у діяльності ЮНЕСКО у ХХІ ст., необхідно виділити особливе місце культурній сфері, яка завдяки питанню

збереження культурної спадщини, стала візитівкою міжнародної організації. Діяльність ЮНЕСКО в сфері культури – це збереження матеріальної і нематеріальної спадщини людства, охорону підводної спадщини, захист культурних цінностей під час збройних конфліктів, заохочення до діалогу культур тощо. У ХХІ ст. Організація прийняла ряд конвенцій саме в галузі культури, які користуються великою популярністю і цікавістю у світі.

Формування Списку всесвітньої спадщини, включення нових пам'яток, виключення об'єктів, що перебували в «небезпечному стані», моніторингові місії в країні щодо нагляду за ситуацією в напрямку збереження цінностей – робота ЮНЕСКО в даній сфері. Саме захист нематеріальної спадщини став особливо актуальним в ХХІ ст., коли глобалізаційні процеси у світі йдуть швидкими темпами, і збереження своєї власної ідентичної духовної культури потрібно максимально популяризувати і зберігати.

Важливим напрямком діяльності ЮНЕСКО є наука. Організація допомагає країнам здійснювати інвестиції в науку, технології та інновації, розробляти національну політику в цій сфері тощо. Встановлення зв'язку між наукою та потребами суспільства, розуміння громадськістю ролі науки і участі людей в науковому житті створюють основу для суспільства, що володіє знаннями, які необхідні для прийняття рішень в професійному, особистому і політичному плані. Науковий сектор включає проекти, програми, зокрема, «Людина і біосфера», Програма в області керування соціальними перетвореннями, Міжнародна гідрологічна програма, Міжнародна програма фундаментальних наук, Міжнародна програма геологічних наук тощо.

Актуальним у ХХІ ст. є й інші складові діяльності ЮНЕСКО – Комунікація та Інформація. Сучасний світ неможливо уявити без інформаційно-комунікативних засобів, постійного вдосконалення цієї сфери, що є інструментом спілкування в наш час. Політика ЮНЕСКО в цьому напрямку направлена на зменшення різниці між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Хоча у назві Організації вони не зафіксовані, але їхня роль у сучасному світі є незамінною. Розвиток інформаційно-комунікативних засобів є важливим у будь-якій країні для покращення рівня і якості життя, створення новітніх технологій дає більші можливості для розвитку. Особливо це стосується країн, що розвиваються, які елементарно не мають доступу до інформації.

Відзначаючи нові виклики ХХІ ст. у діяльності ЮНЕСКО, необхідно звернути увагу також на пріоритетність вирішення такого питання як гендерна рівність. ЮНЕСКО вважає, що всі форми дискримінації за гендерною ознакою

є порушенням прав людини. Як рівноправні громадяни жінки і чоловіки повинні мати рівні можливості, право вибору, засобів, повноваження і знання. Це можна побачити в пунктах «Освіти Для Всіх», де підкреслено рівність доступу до навчання для хлопчиків і дівчаток. Також доцільно згадати відому премію «Л'Ореаль-ЮНЕСКО» для жінок, які зробили значний внесок в наукову галузь.

ЮНЕСКО у своїй діяльності особливе місце виділяє питанню допомоги Африці, оскільки саме на цій території існують реальні проблеми в освітній сфері, де велика кількість дітей не мають елементарного доступу до навчання. Тому Організація бере під особливий контроль даний континент.

Значною подією в історії ЮНЕСКО ХХІ ст. став вихід США з Організації. Сполучені Штати Америки не підтримали рішення ЮНЕСКО включити Палестину в свій склад у 2011 році. США припинили сплачувати свої внески в бюджет Організації, а оскільки це було 22%, ЮНЕСКО отримала фінансову проблему. В 2017 році США заявили про свій вихід з Організації, звинувативши її в антиізраїльській політиці. 31 грудня 2018 р. Сполучені Штати Америки офіційно вийшли з ЮНЕСКО. Це стало реальним викликом для Організації у ХХ ст. Таким чином, на сьогоднішній день кількість країн, що входять в ЮНЕСКО, складає 193 [12].

Таким, чином, розглядаючи та аналізуючи виклики для Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури у ХХІ ст., приходимо до висновків, що проблеми ХХ ст. залишаються актуальними в діяльності ЮНЕСКО, частково змінюються відповідно до нових запитів сучасного суспільства, вдосконалюються підходи до їхнього вирішення, формується бачення розвитку основних напрямків діяльності в новому столітті. Але виникають і нові питання, які потребують особливої уваги, зокрема, пріоритетними стають також проблема гендерної рівності та активна робота щодо залучення країн Африки до активного розвитку, особливо в освітній сфері. Використовуючи сучасні інформаційні можливості, нові підходи в сфері комунікації, ЮНЕСКО намагається більш повноцінно і масштабніше розвивати основні напрямки своєї політики, формуючи платформу для подальшої співпраці країн світу, виконуючи головну місію свого існування – нести мир у весь світ.

Список використаних джерел та літератури:

1. Всемирный доклад по мониторингу Образования Для Всех [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232205_rus – Название с экрана.

2. Грушова А. Т. Забезпечення прав дитини – пріоритетний напрям діяльності ЮНЕСКО / А. Т. Грушова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2004. – Вип. 50, Част. 2. – С. 18–20.
3. Зленко А. М. ЮНЕСКО і актуальні проблеми сучасності. / А. М. Зленко. – К.: Політвидав, 1986. – 114 с.
4. Дакарские рамки действий: Образование для всех: выполнения наших коллективных обязательств // Всемирный форум по образованию: 26 – 28 апреля 2000 г., Дакар, Сенегал, включая шесть региональных рамок действий. [Электронный ресурс]. – Париж: ЮНЕСКО, 2000. – 78 с. – Режим доступа: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147_rus (дата обращения 17.06.2019). – Название с экрана.
5. Инчхонская декларация. Образование 2030 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813M.pdf> (дата обращения 17.06.2019). – Название с экрана.
6. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти / Т. Г. Каткова – Х.: Титул, 2007. – 181 с.
7. Мартыненко И. Э. Конвенции ЮНЕСКО по защите культурного наследия: проблемы реализации в национальное законодательство / И. Э. Мартыненко // Університетські наукові записки. – 2007. – №2. – С. 386–395.
8. Мельничук О. І. Всесвітня культурна та природна спадщина як складова концепції загальної спадщини людства / О. І. Мельничук // Право України. – Київ. – 2003. – №12. – С. 93–97.
9. Образование для всех 2000-2015 гг.: достижения и вызовы. – 2015. – 500 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232205_rus дата обращения 17.06.2019). – Название с экрана.
10. Образование преобразует жизнь людей [Электронный ресурс]. – Режиму доступа: <https://ru.unesco.org/themes/education> (дата обращения 17.06.2019). – Название с экрана.
11. Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями. – Саламанка, Испания, 7 – 10 июня 1994, ЮНЕСКО, Министерство по вопросам образования и науки Испании [Электронный ресурс]. – Режиму доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf (дата обращения 17.06.2019). – Название с экрана.
12. Список государств-членов [Электронный ресурс]. – Режиму доступа: <https://ru.unesco.org/countries> (дата обращения 7.06.2019). – Название с экрана.
13. Статут Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf – 67 с. (дата звернення – 7.06.2019). – Назва з екрана.
14. Тангян С. А. Развивающиеся страны: образование в ЮНЕСКО / С. А. Тангян. – М.: Международные отношения, 1973. – 168 с.
15. Устав Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры / Основные документы. Издание 2014 года, включающее тексты документов и изменения, принятые Генеральной конференцией на 37-й сессии (Париж, 5 – 10 ноября 2013 г.) [Электронный ресурс]. – Париж, 2014.– 237 с. – Режим доступа: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002269/226924r.pdf#page=> (дата обращения 7.06.2019). – Название с экрана.
16. ЮНЕСКО. Исполнительный Совет. Сессия (171; 2005; Париж). Доклад Генерального директора о содействии развитию диалога между народами. – Париж: ЮНЕСКО, 2005. – 21 с.

References:

1. *Vsemyrnyj doklad po monytorynhu Obrazovanyya Dlya Vsex*. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232205_rus
2. Hrushova, A. T. (2004). Zabezpechennya prav dytyny – priorytetnyj napryam diyal'nosti YuNESKO. *Aktual'ni problemy mizhnarodnyh vidnosyn*, 50 (2), 18–20.
3. Zlenko, A. M. (1986). *YuNESKO i aktual'ni problemy suchasnosti*. K.: Polytyvydav.
4. Dakarskye ramky dejstvuj: Obrazovanye dlya vsex: vьpolnenyya nashyx kollektivnyx obyazatel"stv (2000). *Vsemyrnyj forum po obrazovanyyu: 26 – 28 aprelya 2000 h. Dakar, Senegal, vklyuchaya shest" reiyonal"nyh ramok dejstvuj* Paryzh: YuNESKO. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147_rus
5. *Ynchxonskaya deklaracyya. Obrazovanye 2030*. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813M.pdf>
6. Katkova, T. H. (2007) *Diyal"nist" YuNESKO u sferi zberezheniya kul"turnoyi spadshhyny: pravovi aspekty*. X.: Tytul.
7. Martynenko, Y. Э. (2007). Konvenyey YuNESKO po zashhyte kul"turnoho nasledyya: problemy realizacyy v nacyonal"noe zakonodatel"stvo. *Universytets"ki naukovi zapysky*, 2, 386–395.
8. Mel"nychuk, O. I. (2003). Vsesvitnya kul"turna ta pryrodna spadshhyna yak skladova koncepciyi zahal"noyi spadshhyny lyudstva. *Pravo Ukrayiny*, 12, 93–97.
9. *Obrazovanye dlya vsex 2000-2015 hh.: dostyzhennyya y vzyovy (2015)*. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232205_rus
10. *Obrazovanye preobrazhaet zhyzn" lyude*. Retrieved from <https://ru.unesco.org/themes/education>
11. *Salamanskaya deklaracyya y ramky dejstvuj po obrazovanyyu lyc s osobymy potrebnostyamy (1994, yyunya 7 – 10)*. Salamanska, Yspanyya. Retrieved from https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf
12. *Spysok hosudarstv-chlenov*. Retrieved from <https://ru.unesco.org/countries>
13. *Statut Orhanizaciyi Ob'yednanyx Nacij*. Retrieved from http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf
14. Tanhyan, S. A. (1973). *Razvyvayushhyyesya strany: obrazovanye v YuNESKO*. M.: Mezhdunarodnye otnoshenyia.
15. *Ustav Orhanyzacyy Obiedynennyh Nacyj po voprosam obrazovanyya, nauky y kul"tury (2014). Osnovnyie dokumenty. Yzdanye 2014 hoda, vklyuchayushhee teksty dokumentov y yzmenenyua, prynyatye Heneral"noj konferencyej na 37-j sessyy (Paryzh, 5 – 10 noyabrya 2013 h.)*. Paryzh. Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002269/226924r.pdf#page=>
16. YuNESKO. Yspolnytel"nyj Sovet. Sessyya (171; 2005; Paryzh). *Doklad Heneral"noho dyrektora o sodejstvyy razvytyyu dyaloha mezhdunarodamy*. Paryzh: YuNESKO.

Viktoriia Pilkevych, Ph.D. (History), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

UNESCO IN THE 21st CENTURY: NEW CHALLENGES

Abstract. *The author studies new challenges of UNESCO's in the XXI century. The activities of the Organization include such areas as culture, education, science, communication, information. UNESCO was created after The Second World War as one of the main institutions of the United Nations for the preservation of world peace by using establishing connections between the countries in the educational, cultural and scientific areas. Based on the source base (statutes, conventions, declarations, etc.) author analyses the changes of UNESCO's activities in the new century. In particular, the main areas are a priority in the activities of the Organization, but there are new challenges today. This article focuses on the important program «Education for All»*

(2000-2015). It is the main task of UNESCO in the field of education. There have been positive changes in the direction of improving educational opportunities, but many important questions are necessary to solve. It is new challenges, which should be completed by 2030.

Special attention was given to cultural sphere of UNESCO's activities, which includes the preservation of the world cultural and natural sites in the XXI century, the protection of intangible heritage, cultural diversity. The author studies scientific sector of UNESCO's activities in the XXI century. Communication and information are important directions in the XXI century because people live in era of new solutions, constant improvement of information technology, achievements in the field of communications. Author outlines problems in the Organization's activities such as gender equality and the importance of assisting developing of African countries. The United States is not a member of UNESCO. It is new challenge is for UNESCO in the XXI century. According to the article the author outlines perspective of UNESCO's activities in the XXI century.

Key words: UNESCO, Conventions, challenges, priority, cultural heritage education, science.

Надійшла до редколегії 20.04.2020

УДК 930.2+719

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.9>**Олексій Присяжнюк**кандидат історичних наук, доцент
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
Одеса, Україна

ПЕРШИЙ АНГЛІЙСЬКИЙ ЗАКОН ПРО ОХОРОНУ СТАРОДАВНІХ ПАМ'ЯТНИКІВ

Анотація. Появі першого спеціального закону про пам'ятники старовини передувала довга стадія вивчення та систематизації знань про пам'ятники історії та культури. Закон про охорону стародавніх пам'ятників 18 серпня 1882 року був першим подібного роду актом парламенту Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії.

Закон містить список з перших 68 пам'ятників або місць їх розташування, які були захищені законодавством. Текст закону складається з 11 пунктів. Аналіз пунктів 2, 3 і 11 надає нам можливість сформулювати саме поняття «пам'ятник», що міститься в ньому, а також розглянути види стародавніх пам'ятників, які виділяються законом. Пам'ятниками старовини вважаються: будинки, будівлі та інші споруди, що знаходяться на поверхні землі або під землею, а також печери і зони археологічних розкопок, а також місцезнаходження таких будинків, будівель та інших споруд, а також печер і зон археологічних розкопок. Всі складові елементи та конструкції пам'ятника вважаються його частинами. Місцезнаходження пам'ятника включає в себе не тільки ділянку землі, на якій він знаходиться, але й прилеглу до нього територію.

Умисне руйнування або псування охоронюваних пам'яток тягне за собою кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до одного місяця і штрафу. Втім, кримінальна і фінансова відповідальність покладається тільки на осіб сторонніх, а власник пам'ятника не підлягає ніякому покаранню за будь-яку дію, що він може зробити зі своїм майном.

Пункти закону вперше регулюють державний облік пам'яток. Такий облік передбачає виявлення пам'яток, обстеження та визначення їх цінності, включення в список охоронюваних, інформування власника або орендаря пам'ятника про включення даного об'єкту в список тощо.

Закон про охорону стародавніх пам'ятників 1882 року став одним з найважливіших результатів комплексу суспільно-політичних реформ вікторіанської Англії. Стислість Закону 1882 року не дозволяла охопити всі стародавні пам'ятники, у зв'язку з чим він виконував роль джерела права лише частково. В даний час у Великобританії немає єдиного законодавчого акту про охорону і використання пам'яток історії та культури. Після названого акту 1882 року до середини ХХ століття були прийняті та діяли ще кілька законів, присвячених різним аспектам охорони пам'яток. Однак основні положення, що регулюють дану сферу суспільних відносин були закладені ще наприкінці ХІХ століття.

Ключові слова: пам'ятник, пам'ятка, закон, охорона пам'яток, збереження, національна спадщина, зони археологічних розкопок.

Постановка проблеми. Необхідність подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства щодо охорони та використанні пам'яток давнини та пам'ятників історії вимагає вивчення досвіду витоків та основних етапів правового регулювання цієї галузі суспільних відносин в інших країнах. Таке

регулювання має свою довгу історію. Появі першого спеціального закону про пам'ятники старовини передувала довга стадія вивчення та систематизації знань про пам'ятники історії та культури англійськими антикваріями XVI-XVII століть та членами «Товариства антикварів Лондона». Ще з початку XVIII століття в Англії помітно проявився інтерес суспільства до пам'ятників давнини та середньовіччя. Тоді ж почалася публікація описів найбільш значних пам'ятників, що потребують охорони. У 1877 році було засновано «Товариство захисту старовинних будівель», яке стало першою організацією з охорони та реставрації архітектурної спадщини Британії.

Актуальність та новизна розвідки полягає в тому, що вперше запропонований авторський переклад тексту Закону 1882 року та надана його комплексна характеристика.

Метою статті є структурно-системний аналіз першого англійського закону про охорону стародавніх пам'ятників 18 серпня 1882 року.

Стан дослідження. Джерельною базою статті є безпосередньо текст Закону про охорону стародавніх пам'ятників (Ancient Monuments Protection Act) 1882 року, який розміщено на офіційному порталі громадських загальних актів Сполученого королівства [4].

Для створення загального уявлення про співвідношення теорії та практики в законотворчій діяльності вікторіанської епохи була використана праця Г. С. Аракеяна [1]. Фактичний матеріал щодо сьогоденного стану правової охорони пам'яток Великобританії був наданий статтею О. М. Домріна [2]. Внесок Джона Леббока в розвиток британської історичної науки автори оцінюють діаметрально протилежно. Так, монографія Марка Паттона проникнута високою пошаною до діяльності науковця, політика та бізнесмена [7], а О. О. Нікішенков досить критично характеризує його внесок [3].

Виклад основного матеріалу. Закон про охорону стародавніх пам'ятників (Ancient Monuments Protection Act) 18 серпня 1882 року був першим подібного роду актом парламенту Сполученого Королівства Великої Британії та Ірландії. Він був запропонований депутатом Палати громад від Ліберальної партії, відомим археологом та ентомологом Джоном Леббоком, 1-м бароном Евбері. Джон Леббок вніс значний вклад в розвиток британської археології, зокрема, одним з перших запропонував періодизацію археологічних пам'ятників кам'яного століття, розділивши кам'яний вік на палеоліт і неоліт. Інтереси Дж. Леббока були зосереджені в основному на теорії еволюції та на реконструкції первісної історії з використанням археологічного й етнографічного

матеріалу [7, р. 28-30]. Незважаючи на те, що його твори не відрізнялися теоретичною глибиною, а багато положень його робіт представляють сьогодні тільки історіографічний інтерес, необхідно відзначити його значну роль в утвердженні еволюціоністської програми в антропології. Як зазначає О. О. Нікішенков, Дж. Леббок «завдяки своєму ентузіазму і високому положенню в суспільстві та офіційних академічних установах, зробив, мабуть, не менше, ніж Тайлор, для того, щоб ідея соціокультурної еволюції завоювала помітне місце в суспільній свідомості, заповненій релігійними і расистськими стереотипами, а також утвердилася в досить консервативному академічному середовищі» [3, с. 88].

Після низки невдалих спроб закон нарешті то був прийнятий, ставши ознакою поступової зміни громадської думки в сторону встановлення відповідальності державної влади за охорону національної спадщини Королівства [5, р. 482]. Ухвалення закону було визнанням суспільством необхідності участі державної урядової адміністрації в охороні стародавніх пам'ятників.

Закон 1882 року містить список з перших 68 пам'ятників або місць їх розташування, які були захищені законодавством. Цей список відбив наукові інтереси його творця і до переліку пам'яток потрапили, перш за все, пам'ятники первісної та давньої історії Британії. Список охоплював деякі з найвідоміших місць в країні, а також деякі з тих, що, як вважалося, перебували в зоні особливого ризику в той час.

На території Англії значилося двадцять шість пам'ятників в 10 графствах, включаючи сім в Уїлтширі. Уельські пам'ятники були представлені трьома найменуваннями по одному з північного, південного та західного Уельсу.

На території Шотландії був позначений двадцять один пам'ятник, більшість з яких є доісторичними місцями. Два з них відносяться до епохи неоліту, п'ять – до бронзового віку, вісім – до залізного віку і шість – з раннього християнського або піктського періодів, хоча два з доісторичних каменів також мають помітні ранньохристиянські доповнення.

У 1882 році вся Ірландія була під британською адміністрацією, на її території законом було виділено вісімнадцять пам'ятників. В подальшому законодавстві Ірландії використовувалася термінологія «історичні пам'ятники», яка продовжує використовуватися в Північній Ірландії. Три місця зі списку знаходяться в Північній Ірландії, одне в графстві Арма і два в графстві Даун. П'ятнадцять об'єктів, що знаходяться в даний час в Ірландській Республіці, охороняються Службою національних пам'яток та включають два об'єкти

всесвітньої спадщини. Як і у випадку з Англією та Уельсом, вибір пам'ятників 1882 року був в переважній більшості зосереджений на доісторичних місцях, хоча в даний час існує невизначеність щодо віку багатьох місць [5, р. 477].

Текст закону складається з 11 пунктів: короткий вступ; право призначення Комісарів робочої Ради з охорони стародавніх пам'яток, право Комісарів на придбання давніх пам'ятників; право віддавати, передавати або заповідати стародавні пам'ятники Комісарам; Інспектори стародавніх пам'ятників; штраф за заподіяння шкоди стародавнім пам'ятникам; встановлення штрафів; опис обов'язків Комісарів робочої Ради і законів, що регулюють їх діяльність; опис прав власників стародавніх пам'ятників; додавання до Списку за рішенням Ради; визначення; список стародавніх пам'яток, до яких цей Акт застосовується [4].

Після вступної частини, де оголошується, що закон прийнятий з схвалення Її Королівської величності і парламенту, слідує Пункт 2. Право призначення Комісарів робочої Ради з охорони стародавніх пам'яток: «Власник будь-якого стародавнього пам'ятника, на який поширюється дія цього Акта, може шляхом передачі повноважень призначати Комісарів робочої Ради правоохоронцями такого пам'ятника.

У тих випадках, коли Комісари робочої Ради були призначені опікунами власника пам'ятника, вони відтепер, до тих пір, поки не отримають письмове повідомлення про зворотне від будь-якого подальшого власника, не пов'язаного таким актом, як зазначено вище, повинні охороняти такий пам'ятник. У будь-який розумний час вони самі та їхні працівники повинні мати доступ до пам'ятника з метою його огляду та здійснення таких дій і речей, які можуть знадобитися для його охорони та обслуговування.

Власник стародавнього пам'ятника, правоохоронцями якого є Комісари, повинен, за винятком випадків, прямо передбачених цим Законом, мати такі ж права по відношенню до такого пам'ятника, як якщо б Комісари були його охоронцями.

Вислови «підтримка» і «обслуговування» включають в себе огорожу, ремонт, очищення, прикриття або виконання будь-яких інших дій, які можуть знадобитися для ремонту будь-якого пам'ятника або захисту його від руйнування. Вартість підтримки і обслуговування, за умови схвалення Казначейства Її Величності, буде покрита за рахунок коштів, наданих Парламентом» [4, р. 2].

Пункт 3. Право Комісарів на придбання давніх пам'ятників.

«За згодою Казначейства Комісари робочої Ради можуть купувати на грошові кошти, що будуть для цієї мети час від часу надаватися Парламентом, будь-які стародавні пам'ятники, до яких застосовується цей Закон, а також земельні ділянки, на яких вони розташовані» [4, р. 2].

Аналіз пунктів 2, 3 і 11 надає нам можливість сформулювати саме поняття «пам'ятник», що міститься в ньому, а також розглянути види стародавніх пам'ятників, які виділяються законом 1882 року. В цілому слід констатувати, що чіткого визначення понять «пам'ятник» і «стародавній пам'ятник» текст закону не дає. Пам'ятками старовини вважаються пам'ятники, включені в список, а також інші пам'ятники, що представляють, на думку королеви, Комісарів робочої Ради і парламенту, громадський інтерес через їх історичну, архітектурну, художню чи іншу цінність. Таким чином, до пам'ятників відносяться:

1) будинки, будівлі та інші споруди, що знаходяться на поверхні землі або під землею, а також печери і зони археологічних розкопок;

2) місцезнаходження таких будинків, будівель та інших споруд, а також печер і зон археологічних розкопок.

Всі складові елементи та конструкції пам'ятника вважаються його частинами. Залишками пам'ятника вважаються «сліди або ознаки його існування в минулому». Місцезнаходження пам'ятника включає в себе не тільки ділянку землі, на якій він знаходиться, але й ту прилеглу до нього територію, яка, на думку власника або Комісарів робочої Ради є потрібною для охорони та утримання пам'ятника.

Пункт 4. Право віддавати, передавати або заповідати стародавні пам'ятники Комісарам.

«Будь-яка особа може віддати, передати або заповісти Комісарам будь-який стародавній пам'ятник, до якого застосовується цей закон, якщо існує загроза його руйнування. Буде законним для Комісарів прийняти такий дар, якщо вони вважають це за доцільне» [4, р. 2].

Пункт 5. Інспектори стародавніх пам'ятників.

«Комісари на кошти Казначейства Її Величності призначають одного або декількох інспекторів стародавніх пам'ятників, в обов'язки яких входить доповідати Комісарам про стан таких пам'яток, про найкращий спосіб їх збереження. Згідно з доповідями інспекторів можуть бути збільшені суми, надані парламентом» [4, р. 2].

Пункт 6. Штраф за заподіяння шкоди стародавнім пам'ятникам. «Якщо будь-яка особа завдає шкоди або псує будь-який стародавній пам'ятник, на який

поширюється дія цього Закону, така особа при засудженні на розсуд суду, в якому її судять, має понести одне з таких покарань:

1) сплатити будь-яку суму, що не перевищує п'яти фунтів, і на додаток до цього виплатити таку суму, яку суд може визнати необхідною з метою усунення шкоди, заподіяної злочинцем пам'ятнику;

2) бути взята під варту з каторжними роботами або без них на термін не більше одного місяця.

Власник стародавнього пам'ятника не підлягає покаранню відповідно до цього пункту в зв'язку з будь-якою дією, яку він може зробити з пам'ятником, за винятком випадків, коли Комісари робочої Ради є опікунами пам'ятника. У цьому випадку власник вважається таким, що відмовився від своїх прав власності і може розглядатися як будь-хто, хто не є власником» [4, р. 2].

Пункт 7. Встановлення штрафів. «Злочини і покарання відповідно до цього Закону переслідуються за існуючими законами, а їх встановлення підлягає порядку, передбаченому зведеними актами про юрисдикцію. Що стосується Англії, то це Закон про юрисдикцію 1879 року; що стосується Шотландії, то це Акти 1864 і 1881 років; що стосується Ірландії, то це Закон 1851 року і будь-який закон, що визначає те ж саме» [4, р. 3].

Дуже цікавими є пункти 6 та 7, які визначають відповідальність за порушення закону. Умисне руйнування або псування охоронюваних пам'яток тягне за собою кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк до одного місяця і штрафу до 5 фунтів компенсацією завданої шкоди або одного з цих покарань. Втім, кримінальна і фінансова відповідальність покладається тільки на осіб сторонніх, а власник пам'ятника не підлягає ніякому покаранню за будь-яку дію, що він може зробити зі своїм майном.

Пункт 8. Опис обов'язків Комісарів робочої Ради і законів, що регулюють їх діяльність. «Комісари робочої Ради повинні шануватися відповідно до їхніх посад, мати вічне правонаступництво і печатку. Вони мають право купувати або набувати в дар, заповідати або іншим чином утримувати будь-яку землю або майно або частку землі для цілей цього Закону» [4, р. 3].

Пункти 2, 4 і 8 вперше регулюють державний облік пам'яток. Такий облік передбачає виявлення пам'яток, обстеження та визначення їх цінності, включення в список охоронюваних, інформування власника або орендаря пам'ятника про включення даного об'єкту в список, направлення завірених копій списку в муніципалітети. Загальною умовою для внесення пам'ятника до списку охоронюваних є наступне: він має розглядатися не як ізольований об'єкт, а як частина ландшафту, тієї історично сформованої обстановки, в якій

він виник або з якою був історично пов'язаний. Закон покладає на Комісарів робочої Ради обов'язок складати та публікувати списки охоронюваних пам'яток. До них повинні включатися всі вже виявлені пам'ятники, а також нові. Комісари робочої Ради повинні інформувати власника пам'ятника про включення даного об'єкту в список. Вони також наділені правом виключати пам'ятник зі списку. У список можуть включатися пам'ятники, що знаходяться на «землях Корони» [5, р. 484-486].

Пункт 9. Опис прав власників стародавніх пам'ятників.

Наступні особи вважаються «власниками» пам'ятників згідно з цим Законом:

1) будь-яка особа, яка має право власності, згідно із законом або по праву справедливості, на майно, що перебуває у приватній власності, на володіння або отримання ренти і прибутку від будь-якої землі, знаходиться на такій землі давній пам'ятник чи ні;

2) будь-яка особа, яка має право, згідно із законом або по праву справедливості, на оренду землі, що є місцем розташування стародавнього пам'ятника, термін дії якої (оренди) не менше сорока п'яти років. Однак ніяка оренда не вважається правочинною орендою згідно з цим Законом, якщо орендна плата, зарезервована за нею, перевищує одну третину від повної річної вартості землі, зданої в оренду;

3) будь-яка особа, яка має право за законом або по справедливості, для своєї власної вигоди і на термін свого власного життя або життя іншої особи на володіння або отримання орендної плати та прибутку від землі будь-якого землеволодіння, що є місцем розташування стародавнього пам'ятника, якщо на цій землі розташовується маєток, термін володіння яким не менше шістдесяті років;

4) будь-яка юридична особа, будь-яка корпорація, будь-які піклувальники благодійних організацій та будь-які уповноважені або піклувальники церковних, колегіальних або інших суспільних цілей, які мають право відповідно до закону або акціонерного капіталу, в разі володіння пам'ятником або володіння землею, що є місцем розташування стародавнього пам'ятника, а також в разі оренди на земельну ділянку, яка є місцем розташування стародавнього пам'ятника, термін дії якої не менше шістдесяті років.

Якщо будь-який власник, як визначено вище, є неповнолітнім або хворою людиною, або заміжною жінкою, опікун, комітет або чоловік, в залежності від обставин, такого власника, повинен вважатися власником згідно з цим Законом. За умови дотримання застереження, що заміжня жінка, що має право на окреме

володіння, повинна розглядатися Законом так якби вона не була заміжня» [4, р. 4-5].

Пункт 10. Додавання до Списку за рішенням Ради.

«Передбачає, що королева може, час від часу, за погодженням з Радою, оголосити, що будь-який пам'ятник старовини повинен бути внесений до списку пам'ятників, до яких застосовується цей Акт, і після цього цей Акт застосовується до такого пам'ятника в усіх відношеннях. Рішення про внесення пам'ятника до Списку, згідно з цим розділом, не вступає в силу, поки не пройде сорока днів після сесії обох палат парламенту» [4, р. 5].

Підводячи підсумки, можна сказати, що Закон про охорону стародавніх пам'ятників 1882 року став одним з найважливіших результатів комплексу суспільно-політичних реформ вікторіанської Англії. Вікторіанці з недовірою відносились до теоретичних побудов в державних справах та відводили важливе значення моральній складовій суспільно-політичного життя. Прагматичний національний темперамент, далекий від ідеологічних крайностей та доктринерства, підтримував досягнення свободи та стабільного прогресу – завоювань, підсилених економічною та торгівельною могутністю [1, с. 82]. Відповідно до загального духу історії Британії пункти Закону віддають перевагу поступовому, тактичному вирішенню нагальних задач по мірі їх виникнення.

Стислість Закону 1882 року не дозволяла охопити всі стародавні пам'ятники, у зв'язку з чим він виконував роль джерела права лише частково, в певній мірі будучи морально-політичною декларацією. Більш детальна регламентація відповідних питань здійснювалася поточними законами Англії, Шотландії та Ірландії.

Ознакою поступової трансформації громадської думки в сторону встановлення відповідальності державної влади за охорону національної спадщини Королівства було також призначення у 1882 році першого інспектора стародавніх пам'ятників, генерала Генрі Огастаса Пітт-Ріверса. Генрі Огастас Пітт-Ріверс був етнографом та археологом, засновником стратиграфічного методу в археології, одним з батьків-засновників археології як науки та творцем музею свого імені при університеті Оксфорда. Інтерес Пітт-Ріверса до археології та етнології зародився у 1850-х роках, а його кар'єра вченого складалася під час морських переходів і йшла паралельно з кар'єрою офіцера. Він був членом Етнологічного товариства Лондона (1861), Товариства антикварів Лондона (1864) і Антропологічного товариства Лондона (1865). Основні розкопки Пітт-Ріверс здійснив у 1880-90-х рр. на території Англії та Уельсу та опублікував про них ґрунтовні звіти з безліччю ілюстрацій. У

маєтках, успадкованих Г. О. Пітт-Ріверсом у 1880 році, був виявлений багатий археологічний матеріал римського та саксонського періодів. Розкопки велися більше сімнадцяти сезонів, починаючи з середини 1880-х років і закінчуючи смертю вченого [5, р. 512]. Його підхід був методичним за мірками того часу і по праву вважається першим науковим підходом до археологічної систематизації в Великобританії. Серед найважливіших методологічних інновацій було переконання вченого, що абсолютно всі артефакти (а не тільки особливо красиві й унікальні) повинні бути зібрані та каталогізовані, звідси упор на предметах повсякденного вжитку давнини. Завдяки діяльності та публікаціям Г. О. Пітт-Ріверса пішла в минуле практика британської археології, що межувала з полюванням за скарбами.

Висновки. В даний час у Великобританії немає єдиного законодавчого акту про охорону і використання пам'яток історії та культури. Після названого акту 1882 року до середини ХХ століття були прийняті та діяли ще кілька законів, присвячених різним аспектам охорони пам'яток: закони про Національний трест 1907, 1919, 1937, 1939 та 1953 рр., Закони про пам'ятники старовини 1913 та 1931 рр., Закон про планування міського та сільського будівництва 1947 року і Закон про історичні будівлі та пам'ятники старовини 1953 р. [2, с. 27]. Однак основні положення, що регулюють дану сферу суспільних відносин були закладені ще наприкінці ХІХ століття. Настільки ранній та інтенсивний розвиток законодавства про охорону пам'яток пояснюється значною активізацією громадської думки Великобританії, яка виступала за більш дбайливе ставлення до національної культурної спадщини і перш за все до пам'ятників історії та архітектури. Ці настрої були стабільними на протязі всього ХХ століття та дуже влучно сформульовані у комюніке, надрукованому в журналі англійських архітекторів в середині 1960-х років: «Позбавлена протягом довгого часу від вторгнень і бойових дій на своїй території, Британія виявилася багатшою більшості країн Західної Європи великою кількістю та різноманітністю збережених історичних районів. ... Але ми постійно руйнуємо цілі райони історичної забудови. Руйнуємо бездумно і простодушню ... забуваючи, що місто без старовинних будівель – це місто без минулого, воно схоже на людину, позбавлену пам'яті ... Руйнуємо тільки для того, аби виявити, що нові будівлі не мають й частки тієї гідності, яку несли в собі зруйновані будови. Такий стан надає в даний час ідеї збереження характер надзвичайної важливості» [6, р. 129].

Список використаних джерел та літератури:

1. Аракелян Г. С. Соотношение теории и практики в деятельности политиков викторианской Англии / Г. С. Аракелян // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Сер.: Гуманитарные и общественные науки. – 2017. – № 3. – С. 81-87.
2. Домрин А. Н. Охрана памятников истории и культуры в Великобритании / А. Н. Домрин // Правовая охрана памятников истории и культуры в зарубежных странах: Сб. науч. тр. – М.: РАН. ИНИОН; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2005. – С. 26-42.
3. Никишенков А. А. История британской социальной антропологии / А. А. Никишенков. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. – 496 с.
4. Ancient Monuments Protection Act 1882. UK Public General Acts. 45 & 46 Vict. Ch. 73. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/45-46/73/contents/enacted> (last access: April 24, 2020)
5. Barton R. The X Club: Power and Authority in Victorian Science / R. Barton. – Chicago: Chicago University Press, 2018. – 604 p.
6. Conservation areas: Preserving the architectural and historic scene // A survey by the Civic Trust. The architects' journal. – 1967. – №1. – P. 129-139.
7. Patton M. Science, politics, and business in the work of Sir J. Lubbock: a man of universal mind / M. Patton. – Aldershot: Ashgate, 2007. – 284 p.

References:

1. Arakelyan, G. S. (2017) Sootnoshenie teorii i praktiki v deyatel'nosti politikov viktorsianskoj Anglii. *Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta. Ser.: Gumanitarny`e i obshhestvenny`e nauki.* 3, 81-87.
2. Domrin, A. N. (2005) Okhrana pamyatnikov istorii i kul'tury` v Velikobritanii. *Pravovaya okhrana pamyatnikov istorii i kul'tury` v zarubezhny`kh stranakh.* 26-42.
3. Nikishenkov, A. A. (2008) *Istoriya britanskoj soczial`noj antropologii.* Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.
4. *Ancient Monuments Protection Act 1882.* UK Public General Acts. 45 & 46 Vict. Ch. 73. Retrieved from <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/45-46/73/contents/enacted>.
5. Barton, R. (2018) *The X Club: Power and Authority in Victorian Science.* Chicago: Chicago University Press.
6. *Conservation areas: Preserving the architectural and historic scene.* A survey by the Civic Trust (1967). The architects' journal. 1, 129-139.
7. Patton, M. (2007) *Science, politics, and business in the work of Sir J. Lubbock: a man of universal mind.* Aldershot, Ashgate.

Oleksii Prysiazhniuk, Ph.D. (History), Associate Professor
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy
Odesa, Ukraine

THE FIRST ENGLISH ANCIENT MONUMENTS PROTECTION ACT

Abstract. *The advent of the first special antiquity law was preceded by a long stage of studying and organizing knowledge about historical and cultural monuments. The Ancient Monuments Protection Act of 18 August 1882 was the first of its kind by an Act of the United Kingdom of Great Britain and Ireland.*

The Act lists the first 68 monuments or sites that have been protected by law. The text of Act consists of 11 paragraphs. The analysis of paragraphs 2, 3 and 11 gives us the opportunity to formulate the very concept of a «monument» contained therein, as well as to consider the types of

ancient monuments that are distinguished by law. The Ancient Monuments are: houses, buildings and other structures located on the surface of the earth or underground, as well as caves and zones of archaeological sites and location of such houses, buildings and other structures, as well as caves and zones of archaeological sites. All the constituent elements and structures of the monument are considered to be its parts. The location of the monument includes not only the area of land on which it is located, but also the surrounding zones.

Deliberate destruction or deterioration of protected monuments entails criminal liability in the form of imprisonment for up to one month and a fine. However, criminal and financial responsibility rests solely with outsiders. The owner of the monument is not punished for any action he may take on his property.

Paragraphs of Act for the first time regulate the state registration of monuments. Such registration involves the identification of monuments, surveys and determining their value, inclusion in the list of protected, informing the owner or tenant of the monument about the inclusion of this object in the list etc.

The Ancient Monuments Protection Act of 1882 was one of the most important results of a set of socio-political reforms in Victorian England. The brevity of the 1882 Act made it impossible to cover all the ancient monuments, which made it only partly a source of law. Currently, there is no single legislative act in the UK on the protection and use of historical and cultural monuments. After the act of 1882 by the middle of the 20th century were adopted and enforced several laws on various aspects of the protection of monuments. However, the main provisions governing this area of social relations were laid in the late nineteenth century.

Key words: *monument, memorial, law, protection of monuments, preservation, national heritage, archaeological sites.*

Надійшла до редколегії 17.04.2020

УДК 94(477.82)''1918/1939'':351.74+
94(438)''1918/1939'':351.74
<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.10>

Олег Разиграєв

кандидат історичних наук
доктор гуманістичних наук Університету
Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща)
доцент Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк
ORCID ID: 0000-0003-0480-6936

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ПОЛЬЩІ У 1918–1939 РР.

Анотація. Запропонована стаття присвячена організації діяльності пенітенціарної системи Польщі у 1918–1939 рр. Особлива увага звернена на формування в'язничної системи у перші роки незалежності відродженої держави, нормативно-правову базу діяльності, внутрішню структуру та її еволюцію, тощо.

Методологія роботи ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціально історичних методів дослідження, в тому числі проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного, синхронного, діахронного (періодизації), та ін.

Встановлено, що між двома світовими війнами в Другій Речі Посполитій тривав непростий процес організації пенітенціарної системи. Він ускладнювався рядом чинників, зокрема непростою матеріальною ситуацією у перші роки після Першої світової війни та у добу світової економічної кризи, розрізненістю юридичних засад функціонування карних закладів на польських землях у межах Російської, Австро-Угорської та Німецької імперій, тощо. Упродовж двадцяти років Польща шукала оптимальної моделі в'язничної системи, напрацьовувала матеріальну базу та розбудовувала кадровий потенціал.

З'ясовано, що перші нормативно-правові акти, які поклали початок організації пенітенціарної системи Другої Речі Посполитої, Ю. Пілсудський підписав на початку 1919 р. Однак, проблему законодавчої уніфікації діяльності польських тюрем вдалося розв'язати лише у 1928 р. з появою розпорядження президента Польщі І. Мосціцького щодо організації в'язниць. «Тюремний розпорядок» 1931 р. та оновлений закон щодо організації в'язниць 1939 р. свідчили про намагання властей трансформувати пенітенціарну систему з репресивної в ресоціалізаційну. Встановлено, що створення концтабору в Березі Картузькій з однієї сторони суперечило таким намірам, а з іншої – стало логічним підтвердженням утвердження авторитарної політичної системи.

Ключові слова: Польща, тюрма, в'язень, організація, пенітенціарна система.

Проголошення незалежності Польщі 11 листопада 1918 р. поставило перед молодого країною Центрально-Східної Європи ряд важливих завдань пов'язаних з державним будівництвом. Поряд із формуванням територіально-адміністративного устрою, управлінських органів, військових та правоохоронних підрозділів відбувається творення служби, яка мала б відповідати за виконання законодавчо встановлених покарань за вчинення протиправних дій – пенітенціарної системи. Для Другої Речі Посполитої це було дуже складне та водночас термінове завдання. Складність полягала в тому,

що різні частини польської держави мали відмінні правові системи, що зумовлювалося їхнім тривалим перебуванням під владою Росії, Австрії та Пруссії. Натомість, терміновість визначалася зростанням кримінальної злочинності та деправації населення в період Великої війни, що вимагало організації ефективної та дієвої пенітенціарної системи. Крім того, враховуючи численні збройні конфлікти із сусідами та наростання опозиції до влади, з'являється й категорія осіб ув'язнених з політичних мотивів.

Організація кримінально-виконавчої служби Другої Речі Посполитої між двома світовими війнами, закономірно, вивчалася переважно польськими істориками та правниками, зокрема можемо виділити праці Є. Мігдала [19–20], К. Павляка [21], М. Родака [23], К. Урбанського [30], М. Червеца [12], тощо. В той же час, ця тематика практично не знайшла висвітлення у вітчизняній історичній науці, хоча у міжвоєнний час польська пенітенціарна система діяла на теренах Волині та Східної Галичини. Відтак, метою запропонованої розвідки є дослідження організації діяльності пенітенціарної системи Другої Речі Посполитої у 1918–1939 рр.

Після завершення Великої війни Польща почала поступово переймати пенітенціарні заклади, які з кінця XVIII ст., внаслідок втрати її державності, розташовувалися на землях, що належали до складу Російської, Німецької та Австро-Угорської імперій. З кінця 1918 р. загальне керівництво пенітенціарними установами Другої Речі Посполитої (окрім військових, поліцейських та локальних) здійснювала В'язнична секція Міністерства юстиції, яку з моменту заснування очолював Я. Закшевський. Внаслідок ряду реорганізаційних процесів у міжвоєнний період вона йменувалася також тюремним та кримінальним департаментом. Цей міністерський підрозділ опікувався адміністративним, кадровим та господарським забезпеченням пенітенціарних закладів, а також іншими питаннями, пов'язаними з функціонуванням тюрем [8, s. 116; 21, s. 9].

У 1920 р. в'язнична секція складалася з наступних відділів: особового, адміністративного, господарського, пенітенціарного, рахункового бюро, центральної каси праці та канцелярії. Вже наступного року ця структура Міністерства юстиції була реорганізована у Департамент в'язниць, що зумовило суттєве зменшення чисельності її персоналу (з 62 до 24). Станом на 1923 р. зазначений підрозділ, окрім канцелярії, складало три відділи (службовий, адміністрації в'язниць та праці в'язнів), в яких працювало 30 осіб [12, s. 211; 15, s. 49].

Одне із перших розпоряджень новопризначеного керівника Секції в'язниць Міністерства юстиції Я. Закшевського з листопада 1918 р. зобов'язувало тимчасових керівників карних закладів подати до Варшави рапорти про прийняття тюрем, в яких мали б міститися відомості про стан в'язничних приміщень, кількість в'язнів та персоналу, господарську та фінансову ситуацію, а також проекти бюджету на 1919 р. Наголошувалося також на поданні детальної характеристики наявного кадрового потенціалу із зазначенням функцій кожного службовця. В цей час особлива увага зверталася на походження тюремних охоронців, адже кадри не лише делегувалися Міністерством юстиції, а й тимчасово рекрутувалися органами прокуратури з місцевого населення. Досить чисельною була й категорія тих, хто працював у пенітенціарній системі до 1914 р. в межах Російської, Німецької та Австро-Угорської імперій та продовжував службу вже в нововідродженій Польщі. На думку Я. Закшевського першочергове кадрове завдання полягало у формуванні власного пенітенціарного персоналу. Особливо віталосся прийняття на роботу у в'язницю колишніх військових. В грудні 1918 р. у в'язницях мали відбутися медогляди працівників з метою прийняти рішення щодо можливості їхнього подальшого несення служби [1, л.1; 8, s. 7, 18].

Водночас, наприкінці 1918 р. Я. Закшевський особливу увагу звертав на потреби пенітенціарних закладів у продуктах, паливних матеріалах та інших найнеобхідніших речах, стан та потреби тюремних бібліотек, дотримання дисципліни службовцями в'язничного корпусу, тощо. Крім того, начальники пенітенціарних закладів мали в телефонному режимі зголосити потреби у головних уборах для своїх службовців до керівництва відомої Варшавської в'язниці «Мокотув», де було налагоджене їх виробництво [8, s. 11, 13, 16].

В останній день 1918 р. керівник Секції в'язниць Міністерства юстиції Я. Закшевський рекомендував тимчасово призначеним начальникам тюрем повідомити корпус підлеглих службовців про те, що в найкоротший термін слід очікувати позитивних матеріальних змін «в сучасних важких умовах життя і праці». Насамперед йшлося про можливість поширення на працівників пенітенціарної системи декрету Ю. Пілсудського від 23 листопада 1918 р. щодо впровадження 8-годинного робочого дня. Разом з тим, вказувалося, що це можна зробити лише після збільшення кількості тюремних службовців у державі загалом. Передбачалося також, що працівники в'язниць, окрім заробітної платні, яка мала виплачуватися кожні два тижні, отримуватимуть спеціальну доплату за оренду помешкання; будуть забезпечені належним обмундируванням, теплим одягом; матимуть право на цілодобовий відпочинок

кожні два тижні, згідно відповідного графіку, та безплатну медичну допомогу разом із членами своїх родин. Більше того, в умовах повоєнної розрухи та інфляції Міністерство юстиції обіцяло докласти усіх старань для того, щоб працівники пенітенціарної системи могли купувати необхідні товари за цінами, визначеними урядом [1, л. 36].

У складних повоєнних матеріальних умовах службовцям тюрем дозволялося використовувати для домашніх потреб вугілля, торф або деревину, яка виділялася для опалення в'язниці. Щоправда, лише тоді, коли це не впливало на належне забезпечення пенітенціарного закладу. В 1919 р. працівники в'язниць, які розміщувалися на колишніх австрійських теренах, були незадоволені отриманням заробітної платні в кронах, адже втрачали кошти на їхньому обміні на польські марки. У такій ситуації уряд вирішив виділити їм одноразову допомогу в розмірі 25 % від заробітної платні для того, щоб покрити втрати при обміні валюти [8, s. 44, 97].

На початку 1919 р. начальники в'язниць були зобов'язані повідомити Секцію в'язниць Міністерства юстиції про кошти, які залишились на балансі пенітенціарних закладів на час їх перейняття від попередніх властей. Звертаючись до проблеми формування польської пенітенціарної системи на піднімецьких територіях, варто загадати циркуляр Секції в'язниць Міністерства юстиції № 68 від 13 травня 1919 р., в якому порушувалося питання зібрання інформації про факти та способи катування в'язнів за попередніх урядів. «За часів колишньої окупації (особливо німецької) були зафіксовані непоодинокі випадки безправного відношення адміністрації тюрем до в'язнів, яке неодноразово доходило до жорстокого поводження з в'язнями, й навіть тортування. Якщо після переходу тюрми до польської влади, в тюрмі залишились сліди цих фактів – у формі спеціальних конструкцій кайданів, інструментів та знарядь для тілесної кари, спеціально облаштованих камер ітд. – варто це все детально описати, а кайдани та інші знаряддя надіслати до Секції в'язниць Міністерства юстиції. Спеціально облаштовані камери слід сфотографувати й надіслати... кілька фотографій разом з детальним описом та розмірами камери». Крім того, від керівників тюрем вимагалось максимально задокументувати на надіслати до Варшави усі факти жорстокого поводження із в'язнями попередніми властями, а також обставини, за яких це відбулося [8, s. 27, 88].

На етапі творення польської пенітенціарної системи гостро стояло урегулювання різних питань із сусідами, наприклад, проблеми фінансових компенсацій. Так, на початку грудня 1919 р. керівник Головного ліквідаційного

управління – державної установи Польщі, яка була створена 31 січня того ж року декретом Ю. Пілсудського на правах окремого міністерства й займалася встановленням військових втрат польської держави та її громадян з метою отримання відшкодування від іноземних держав – звернувся до Міністра юстиції з попередженням про те, що «німецький уряд намагається...видобути невігідні для нього документи, які були залишені окупантами з часів їхнього господарювання в Польщі». Головне ліквідаційне управління просило Мініст скерувати усі залишені попередніми властями документи до Варшави, а також повідомляти про такі несанкціоновані спроби отримання «документів, які є підставою нашого розрахунку з Німеччиною та доказом збитків Польської держави» [11, s. 4].

Наприкінці 1919 р. Секція в'язниць Міністерства юстиції звернулася з проханням до регіональних керівників пенітенціарних інституцій надіслати списки книг та інших друкованих видань, які торкалися функціонування тюрем й були залишені «окупантами – росіянами і німцями». Зокрема, Варшаву цікавила наявність видання Головного тюремного управління в Санкт-Петербурзі «Тюремный вестник». Крім того, керівники пенітенціарних закладів у цей час централізовано укладали списки майна, господарського інвентаря та інших речей, які залишили попередні власті [8, s. 175; 9, s. 41].

Перші кроки правового урегулювання пенітенціарної системи Польщі торкалися теренів ліквідованого Конгресового Королівства, й знайшли увиразнення в декретах від 7 лютого «Про організацію окружних тюремних дирекцій» та від 8 лютого 1919 р. «Щодо тимчасових в'язничних приписів» [13, s. 251–252; 14, s. 316–318].

Декрет «Щодо тимчасових в'язничних приписів» юридично закріпив підпорядкування пенітенціарних закладів міжвоєнної Польщі Міністерству юстиції, функції тюрем, а також їх внутрішню організацію. Інший, згаданий вище, нормативно-правовий документ окреслював діяльність окружних тюремних дирекцій – структур, які функціонували упродовж 1919–1921 рр. й виконували посередницькі функції між Міністерством юстиції та пенітенціарними установами і були покликані контролювати адміністративну, господарську й фінансову діяльність в'язниць та навчально-виховних пенітенціарних закладів. В досліджуваний період працювало сім таких структур, а саме: Варшавська, Мокотовська (Седлецька), Лодзька, Люблінська, Келецька, Краківська та Львівська [8, s. 116–120; 21, s. 10].

Восени 1921 р. Міністерство юстиції прийняло рішення про ліквідацію окружних тюремних дирекцій, яке на думку польського історика

К. Урбанського, хоч і зумовлювалося важкою економічною ситуацією в державі, негативно вплинуло на функціонування в'язниць, адже мінімізувало інспекції пенітенціарних закладів у регіонах, «даючи начальникам (тюрєм – О.Р.) широку свободу в ставленні до ув'язнених» [30, s. 48]. Контроль за діяльністю пенітенціарних закладів відтоді здійснювали як відповідні інспекційні підрозділи Міністерства юстиції, так і органи прокуратури [21, s. 10–11].

Наприкінці 1921 р. в межах польської пенітенціарної системи актуалізувалося питання обміну в'язнями, яке перш за все стосувалося більшовицької Росії. Так, у грудні 1921 р. понад 200 радянських громадян перебували в тюрмах різних міст Польщі, зокрема, таких як Варшава, Равіч, Короново, Ломжа, Луцьк, Львів та ін. Вони відбували покарання або підозрювалися як у кримінальних, так і в політичних злочинах. Наприклад, Г. Седугін та О. Слабковська утримувалися за звинуваченням у вбивстві в тюрмах відповідно міст Вішніч та Остріг, тощо. Відповідно до Ризького миру 1921 р. та інших нормативно-правових актів, такі особи включалися у відповідні списки й мали право на повернення в радянську державу. Разом тим, враховувалася й думка самих ув'язнених. Ті, хто не бажав повертатися в радянські республіки, могли це вказати у спеціальній декларації [2, s. 45–48; 16, s. 1–55; 17, s. 1–70].

Після завершення формування території Польщі, станом на 1922 р. під контролем її Міністерства юстиції перебувало близько 400 пенітенціарних установ різних типів. У цей час найважливішими завданнями для пенітенціарної системи Другої Речі Посполитої стала інтеграція в'язниць різних польських теренів, які входили до складу Російської, Австро-Угорської та Німецької імперій, в єдиний державний організм, уніфікація нормативно-правових засад їхньої діяльності, адаптація тюрєм до нових державно-політичних реалій, трансформація пенітенціарної системи з репресивної в ресоціалізаційну в світлі тодішніх європейських тенденцій [21, s. 9, 14].

У відродженій польській державі правові засади функціонування в'язниць на колишніх підросійських теренах суттєво різнилися від тих карних закладів, які діяли на землях, що до листопада 1918 р. належали Австро-Угорщині та Німеччині. Так, у Галичині пенітенціарні установи контролювалися судовими органами й де-юре керівники судів були водночас і керівниками карних закладів. Ситуація почала змінюватися у середині 1920-х рр. Зокрема, розпорядження Міністра юстиції А. Жихлінського (1924–1925 рр.) від 17 квітня 1925 р. запроваджувало у галицьких тюрмах посаду начальника (директора,

управляючого). У документі зазначалося, що така зміна вводилася до ухвалення єдиного закону, який би уніфікував пенітенціарну систему в державі. З моменту вступу в дію цього розпорядження усі карні заклади, котрі перебували у компетенції Львівської та Краківської судової апеляції, підпорядковувалися начальнику тюрми, який опікувався адміністративними, господарськими та кадровими справами. Нагляд за діяльністю тюрем здійснювали керівники окружних судів, які були уповноважені проводити ревізію персональних актів в'язнів, перевіряти санітарно-гігієнічний стан пенітенціарних закладів, контролювати дотримання прав ув'язнених щодо харчування, духовної опіки, освіти, розглядати їхні прохання та скарги, слідкувати за затриманням законодавства під час залучення в'язнів до трудової діяльності, тощо [24, s. 559]. Тюрми з польських теренів, які до початку листопада 1918 р. належали до Німеччини, перебували у підпорядкуванні органів прокуратури, але очолювалися окремим керівником. Натомість, карні заклади колишньої російської займанщини мали більшу самостійність, керувалися начальником й підпорядковувалися безпосередньо Міністерству юстиції [30, s. 44].

Проекти щодо створення єдиного закону, який би об'єднав усі карні заклади Польщі у єдину систему, постали вже у 1924–1925 рр., але з різних причин не були затверджені парламентом [30, s. 57]. Проблему уніфікації польських в'язниць вдалося розв'язати лише у 1928 р. з появою розпорядження президента Польщі І. Мосціцького щодо організації в'язниць від 7 березня та відповідного розпорядження міністра юстиції від 22 червня того ж року [25, s. 556; 26, s. 1476].

У документах вказувалося, що в'язниці мають слугувати як для відбування покарання за рішенням суду, так і для утримання тимчасово затриманих або арештованих осіб на час слідчих дій. Вищезгадане розпорядження президента Польщі визначало підпорядкування усіх в'язниць польської держави та виправних закладів для неповнолітніх Міністерству юстиції. Цей нормативно-правовий акт запроваджував також поділ пенітенціарних закладів на три класи. Тюрми I класу могли утримувати понад 450 осіб з терміном ув'язнення понад 3 роки. Сюди належали найбільші в'язниці Польщі, наприклад, Варшава («Мокотув»), «Святий Хрест», Фордон, Грудзьондз, Короново, Равіч, Вронкі, Вішніч, Дрогобич, Луцьк, Гродно, Вільно («Лукішкі»), Краків, Львів «Бригідки», тощо. В тюрмах II класу перебувало 150–450 осіб, термін ув'язнення яких складав від 1 до 3 років. Серед в'язниць такого типу варто згадати пенітенціарні заклади в Каліші, Лодзі, Кельцях, Ковелі, Кременці, Радомі, Рівному, Бресті, Торуні, Коломій, Станіславові, Тернополі, тощо.

Нарешті, до III-го класу належали найменші пенітенціарні заклади, де перебувало до 150 осіб з терміном ув'язнення менше 1 року. Це були в'язниці в Бережанах, Гнезно, Кобрині, Ошміанах, Хелмі, Дубно, Красниставі, Острозі, Володимирі-Волинському, Коніні, Ченстохові та інших менших населених пунктах. До третього класу зараховувалися також усі тюрми при гродських судах. Керівництво ними здійснював голова відповідного суду, котрий у питаннях функціонування в'язниці підпорядковувався Міністерству юстиції. Окрім того, існував також поділ в'язниць на «карні» (ті, де утримувалися засуджені особи), «слідчі» (ті, де перебували особи, відносно яких проводились слідчі дії) та «карно-слідчі» (ті, де знаходилися обидві категорії ув'язнених) [25; 26].

Розпорядження президента Польщі щодо організації в'язниць від 7 березня 1928 р. окреслювало також питання виконання покарання та дислокації в'язнів, праці, духовної опіки та доступу до освітніх послуг, харчування та матеріального забезпечення ув'язнених, їхні взаємини із зовнішнім світом, питання контактів з громадськістю через функціонування в'язничних комітетів та патронатів, проблеми дисципліни та відповідальності за її порушення, застосування вогнепальної зброї та залучення військових сил для підтримки правопорядку в тюрмах, тощо [25, s. 558–563].

Доповненням вищезгаданого документу стало розпорядження Міністра юстиції Ч. Міхаловського щодо в'язничного розпорядку, яке побачило світ 20 червня 1931 р. та набуло чинності 1 жовтня того ж року. Цей обширний документ складався з кількох частин. Перша частина обумовлювала особовий склад в'язниць та його службові обов'язки, деталізувала зміст діяльності в'язничних комітетів. У другій частині порушувалися питання пов'язані безпосередньо з перебуванням в'язнів у тюрмі: процедура потрапляння до карного закладу та звільнення з його стін, транспортування в'язнів, народження та смертей в тюрмах, сегрегації в'язнів у пенітенціарному закладі, правила поведінки та денного розпорядку, харчування, матеріального забезпечення, комунікації з зовнішнім світом, різні аспекти щоденного життя, запобігання втечам та порушенням громадського спокою, дисципліни, тощо. Третя частина розпорядження була присвячена виховній роботі в тюрмах, а саме духовній опіці, культурно-освітній діяльності, організації праці та фізичному вихованню. Четвертий розділ деталізував права та обов'язки різних категорій слідчих та карних в'язнів, з виокремленням духовних осіб та неповнолітніх. У п'ятому розділі порушувалися санітарно-медичні аспекти діяльності пенітенціарних закладів [27, s. 1203–1237].

Напередодні Другої світової війни, 26 липня 1939 р. президент Польщі І. Мосціцький, прем'єр-міністр Ф. Славой-Складковський та міністр юстиції В. Грабовський поставили свої підписи під оновленим законом щодо організації в'язниць, який, попри те, що так і не був реалізований, став останнім важливим нормативно-правовим актом, який регулював організацію діяльності тюрем в Другій Речі Посполитій. Цей закон налічував 16 розділів, які висвітлювали питання управління пенітенціарними закладами, нагляду за їхнім функціонуванням, виконання покарання, морально-релігійної опіки, освітнього життя, праці в'язнів, медично-санітарного та матеріального забезпечення, дисципліни, тощо [31, s. 1039–1046].

Закон від 1939 р. відрізнявся від попередніх тим, що вносив певні нововведення у класифікацію в'язниць. Зокрема, закріплював поділ на карні (кримінальні) тюрми та арешти (ізолятори). Арешти в залежності від свого характеру поділялися на два типи – «карні» та «слідчі». Перші слугували для відбування покарання, натомість другі – для тимчасового перебування. В той же час, вищевказаний нормативно-правовий акт запроваджував суттєву диференціацію кримінальних в'язниць, які тепер поділялися на «звичайні» та «спеціальні». Виділення «спеціальних» тюрем зумовлювалося потребою виокремити в'язнів у відповідності до тодішніх сучасних методик поводження з ув'язненими та підбору індивідуальної моделі відбування покарання [31, s. 1039–1046].

Згідно закону щодо організації в'язниць від 26 липня 1939 р., нараховувалося 7 видів таких тюрем, а саме: «спостережно-розподільчі», «для фізично слабких», «ізоляційні», «сільськогосподарські колонії», «ремісничі установи», «тюрми або відділи для неповнолітніх» та «тюрми – мобільні осередки праці». Функція «спостережно-розподільчої» тюрми полягала у дослідженні засудженої особи з метою визначення методів поведінки з нею й підбору оптимального карного закладу для відбування покарання. У в'язницях «для фізично слабких» перебували фізично та психічно хворі особи, а також ті, яким за станом здоров'я не було рекомендовано відбувати покарання у звичайному пенітенціарному закладі. В «ізоляційних» тюрмах утримували рецидивістів та інших небезпечних злочинців, які становили підвищену небезпеку для інших в'язнів та персоналу пенітенціарного закладу. «Сільськогосподарські колонії» призначалися для осіб, які до потрапляння в карні заклади працювали в аграрному секторі й в умовах обмеження волі могли продовжувати роботу в цій сфері. Таку ж функцію виконували й пенітенціарні «ремісничі установи» призначені для міських ремісників та робітників. У

«тюрмах або відділах для неповнолітніх» перебували особи віком від 17 до 21 року. «Тюрми – мобільні осередки праці» призначалися для засуджених осіб терміном до 3 років й були покликані залучити їх до громадських робіт [31, s. 1040].

Слід додати, що згадані вище в'язниці вже функціонували в Польщі у другій половині 1930-х рр. і лише знайшли додаткове юридичне закріплення в законі від 26 липня 1939 р. Чисельність спецтюррем не була великою. Так, «спостережно-розподільча» в'язниця діяла лише у формі жіночого відділу Варшавської слідчої тюрми, що розташовувалася на вул. Дзельній. Дві самостійні в'язниці-шпиталі, які підпадали під категорію «тюрми для фізично слабких», функціонували в Грудзьондзі та Гродзиську-Мазовецькому. Вісім тюррем мали статус «сільськогосподарських колоній». Там утримувалися особи віком до 30 років, які мали тільки першу судимість та походили з сільської місцевості. Вдвічі менше тюррем призначалося для такої ж категорії ув'язнених з міських осередків. «Ізоляційні» тюрми, яких налічувалося 15, були покликані утримувати особливо небезпечних злочинців – рецидивістів [23, s. 107–109].

Найбільша кількість спецтюррем міжвоєнної Польщі належала до «мобільних осередків праці». Це були своєрідні «сезонні» філії стаціонарних в'язниць, де відбували короткотермінове покарання особи засуджені за малозначимі злочини. Вони могли займатися ремонтом доріг, сільськогосподарською меліорацією, тощо. Міністр юстиції Польщі В. Грабовський у листі до суддів та прокурорів від 27 квітня 1937 р. зазначав, що за літній період 1936 р. в Польщі створили 20 «мобільних осередків праці», в яких перебувало 7 тис. засуджених. Натомість, в травні 1937 р. передбачалося продовжити функціонування таких тюррем на підставі окремого розпорядження карного департаменту Міністерства юстиції [3, л. 1].

Як правило, на зимовий період такі установи припиняли свою роботу, а в'язні поверталися у стаціонарні тюрми. Так, 4 жовтня 1938 р. Міністерство юстиції надіслало начальникам тюррем, при яких функціонували «мобільні осередки праці», цілком таємний та терміновий лист, в якому йшлося про припинення діяльності таких установ до 10 листопада поточного року. В свою чергу в'язнів під конвоєм мали скеровувати до тих пенітенціарних закладів, де вони відбували покарання. Виняток становили лише в'язні, котрі відбували покарання в тюрмах при гродських судах. Їх транспортували до в'язниць, які розташовувалися в тих містах, що і окружні суди. На зимовий період 1938–1939 рр. в Польщі зачинялися усі «мобільні осередки праці» окрім Віленської тюрми «Лукішки», в'язниць в містах Вейгрово та Хелм [6, s. 477–479]. На

передодні Другої світової війни в Польщі нараховувалося більше трьох десятків «мобільних осередків праці» [23, s. 108–109].

23 березня 1939 р. Міністерство юстиції надіслало до начальників в'язниць лист, в якому повідомлялося про наміри створити ще одну в'язницю спеціального типу, де мали б утримуватимуться жінки похилого віку, інваліди та «фізично слабкі» особи. Відтак, керівники пенітенціарних закладів були зобов'язані повідомити Варшаву, про чисельність в'язнів-жінок віком понад 55 років, а також додати медичні висновки щодо стану їхнього здоров'я [7, s. 25].

Вище уже зазначалося, що важливим викликом перед Польською державою в міжвоєнний час стала трансформація пенітенціарної системи з репресивної в ресоціалізаційну. Іншими словами, основна функція тюрми мала б полягати у перевихованні в'язня та його підготовці до нової моделі поведінки в суспільстві. Одним з ключових заходів у цьому напрямку стало запозичення європейського досвіду шляхом участі в міжнародних пенітенціарних конгресах. Так, польська делегація брала участь в Лондонському (1924 р.), Празькому (1930 р.) та Берлінському (1935 р.) пенітенціарних конгресах. На думку польського вченого К. Павляка робота у перших двох конгресах мала вплив на розпорядження президента Польщі щодо організації в'язниць 1928 р. та нормативно-правового акту Міністра юстиції щодо в'язничного розпорядку 1931 р., котрими було започатковано уніфікацію польської пенітенціарної системи та її поступовий перехід до ресоціалізаційної та «прогресивної» моделі виконання покарань, вивчення теорії та практики кримінальної антропології [21, s. 15–17]. Польський історик М. Родак, зазначає, що свідченням намагання реалізувати ресоціалізаційну пенітенціарну політику в міжвоєнній Польщі стала поява ряду спеціальних в'язниць, про які вже згадувалося вище, а саме: «спостережно-розподільчих», «для фізично слабких», «сільськогосподарських колоній», «ремісничих установ» та «тюрем – мобільних осередків праці». Вчений стверджує, що ідеологи та практики ресоціалізаційної реформи вважали, що перебування в'язнів у спеціальних пенітенціарних установах без рецидивістів та з порівняно «ліберальнішим» внутрішнім режимом, при одночасному залученні засуджених до трудової діяльності, сприятиме їх швидшому перевихованню [23, s. 109].

У той же час, напередодні липневого Берлінського пенітенціарного конгресу 1935 р., в Польщі було засновано табір для політичних в'язнів в містечку Береза Картузька Поліського воєводства, який де-юре перебував поза пенітенціарною системою з огляду на юридичні та політичні особливості його функціонування, хоча фактично становив її складову. Створенню такої

установи передувало вбивство Міністра внутрішніх справ Другої Речі Посполитої Б. Перацького оунівцем Г. Матейком у червні 1934 р. Однак, згодом, окрім осіб звинувачених в українській націоналістичній діяльності, в цей заклад почали скеровувати також польських націоналістів, комуністів та навіть окремих «кримінальних злочинців» [4, с. 211–222; 10, s. 1–14].

Офіційно «Берега Картузька» постала відповідно до розпорядження президента Польщі І. Мосціцького «Щодо осіб, які загрожують безпеці, спокою та громадському порядку» від 17 червня 1934 р. У статті 1 цього розпорядження вказувалося, що «особи, діяльність або поведінка яких дозволяє припустити, що з їхньої сторони існує загроза порушення безпеки, спокою або громадського порядку можуть бути затримані та поміщені в місце відособлення, не призначені для засуджених за злочини або заарештованих осіб». Правом видавати розпорядження щодо затримання особи і скерування її до місця відособлення, згідно статті 2, був наділений представник загальної адміністрації. Натомість виконавчу функцію тут здійснював слідчий суддя. Термін так званого «відособлення», відповідно до статті 4, становив 3 місяці з можливістю продовження на аналогічний період. Окрім того, ув'язнені особи могли виконувати визначену роботу [28]. Таким чином, на практиці правом скерування до табору «небезпечних» для держави осіб була наділена адміністративна влада в особі старост та воевод, а не органи суду.

Дискусійною залишається дефініція статусу «Береги Картузької». Вітчизняна радянська та сучасна історіографії окреслюють цю установу як концентраційний табір. Відомий західний історик Т. Снайдер теж кваліфікує цей пенітенціарний заклад як «концтабір» [5, с. 204]. Натомість, сучасна польська історіографія здебільшого уникає такого терміну й послуговується дефініцією «місце відособлення» [22; 29]. В той же час, на думку відомого сучасного польського дослідника В. Менджецького «Берега Картузька» була «чимось середнім між карною колонією та концентраційним табором» [18, s. 160]. На нашу думку термін «концтабір» щодо Береги Картузької видається слушним, позаяк в'язні там утримувалися не за рішенням суду, а згідно волі представників державної адміністрації. Окрім того, ув'язнені зазнавали психологічних та фізичних страждань, примусово залучалися до праці. Разом з тим, варто додати, що недоречно порівнювати (або ототожнювати) Берега Картузьку з нацистськими концентраційними таборами смерті або радянськими таборами ГУЛАГу, тощо.

Отже, між двома світовими війнами Польща пройшла непростий процес організації пенітенціарної системи, який розпочався одночасно із формуванням

адміністративно-територіальних меж країни (1918–1922 рр.) та тривав до початку Другої світової війни. Увесь цей час Друга Річ Посполита шукала оптимальної моделі в'язничної системи, що ускладнювалося як непростю матеріальною ситуацією у перші роки після Великої війни та у пізніший період світової економічної кризи, так і розрізненістю правових засад функціонування карних закладів на польських землях у межах Російської, Австро-Угорської та Німецької імперій наприкінці XVIII – на початку ХХ ст.

Перші нормативно-правові акти, які поклали початок організації пенітенціарної системи відродженої держави, були підписані її начальником Ю. Пілсудським вже на початку 1919 р. Проте, проблему законодавчої уніфікації польських тюрем вдалося розв'язати лише у 1928 р., коли постало переломне розпорядження президента Польщі І. Мосціцького щодо організації в'язниць та, дотичне до нього, розпорядження міністра юстиції. В 30-х рр. ХХ ст. в Польщі з'явилося ще кілька юридичних документів, які регламентували організацію та функціонування в'язничної системи в контексті намагання властей трансформувати пенітенціарну систему з репресивної в ресоціалізаційну. Створення концтабору в «Березі Картузькій» у 1934 р. з однієї сторони суперечило таким тенденціям, а з іншої – було цілком логічним віддзеркаленням утвердження авторитарної політичної системи в польській державі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Государственный архив Брестской области (ГАБО), ф. 99, оп.1, д. 1.
2. ГАБО, ф. 2042, оп. 4, д. 2.
3. Государственный архив Гродненской области, ф. 662, оп.3, д. 56.
4. Разиграев О. Українці в Березі Картузькій в 1934 р.: чисельність та режим утримання / Олег Разиграев // Краєзнавство. – 2018. – № 4. – С. 211–222.
5. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999 / Т. Снайдер. – Київ : Дух і літера, 2012. – 464 с.
6. Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr), zesp 480, sygn.1.
7. ANKr, zesp. 480, sygn. 29.
8. Archiwum Państwowe w Kielcach (АРК), zesp. 21/186, sygn.1.
9. АРК, zesp. 21/186, sygn. 12.
10. Archiwum Państwowe w Lublinie, zesp. 403, sygn. 24.
11. Archiwum Państwowe w Zamościu, zesp. 99, sygn. 1.
12. Czerwiec M. Więzienieznawstwo / M. Czerwiec. – Warszawa : Centralny Zarząd Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości, 1958. – 303 s.
13. Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych // Dziennik Praw Państwa Polskiego (Dz PPP). – 1919. – № 14. – Poz. 173.
14. Dekret z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych // Dz PPP. – 1919. – № 15. – Poz. 202.
15. Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928 / Pod. red. Ż. Bugajskiego. – Warszawa : Nakładem Związku Pracowników Więziennych Rzeczypospolitej Polskiej, 1929. – 332 s

16. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), f. 128, ap.1, ap.v. 95.
17. LCVA, f. 128, ap.1, ap.v. 122.
18. Mędrzecki W. Kresowy kalejdoskop. Wędrówki przez Ziemie Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 / W. Mędrzecki. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2018. – 424 s.
19. Migdał J. Polski system penitencjarny w latach 1918–1928 / J. Migdał. – Gdańsk : Arche, 2011. – 364 s.
20. Migdał J. Polski system penitencjarny w latach 1928–1939 / J. Migdał. – Gdańsk : Arche, 2012. – 749 s.
21. Pawlak K. Więziennictwo polskie w latach 1918–1939 / K. Pawlak. – Kalisz : Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, 1995. – 212 s.
22. Polit I. Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–1939 / I. Polit. – Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2003. – 307 s.
23. Rodak M. Pospolitalcy, cuwaksi, powrotowcy. Osadzeni w więzieniu karnym Warszawa-Mokotów (1918–1939) / M. Rodak. – Warszawa : Nertion, 2017. – 605 s.
24. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 kwietnia 1925 r. w sprawie przekazania kierownictwa w I instancji nad więźniami przy sądach okręgowych - w apelacjach lwowskiej i krakowskiej naczelnikom (dyrektorom – zarządcom) więzień // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (DzU RP). – 1925. – № 41. – Poz. 286.
25. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa // DzU RP. – 1928. – № 29. – Poz. 272.
26. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1928 r. o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa // DzU RP. – 1928. – № 64. – Poz. 591.
27. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego // DzU RP. – 1931. – № 71. – Poz. 577.
28. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 czerwca 1934 r. w sprawie osób zagrażających bezpieczeństwu, spokojowi i porządkowi publicznemu // DzU RP. – 1934. – № 50. – Poz. 473.
29. Śleszyński W. Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–1939 / W. Śleszyński. – Białystok : Dom Wydawniczy Benkowski, 2003. – 151 s.
30. Urbański K. System penitencjarny II Rzeczypospolitej a więźniowie polityczni (na przykładzie województwa kieleckiego) / K. Urbański. – Kielce : Kieleckie Towarzystwo Naukowe, 1997. – 205 s.
31. Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa // DzU RP. – 1939. – № 68. – Poz. 457.

References:

1. Gosudarstvennyj arhiv Brestskoj oblasti (GABO), f. 99, op.1, d. 1.
2. GABO, f. 2042, op. 4, d. 2.
3. Gosudarstvennyj arhiv Grodnenskoj oblasti, f. 662, op.3, d. 56.
4. Razyhrayev, O. (2018). Ukrayinci v Berezi Kartuzkij v 1934 r.: chyselnist ta rezhym utrymannya [Ukrainians in the Bereza Kartuska in 1934: quantity and regime of being]. *Krayeznavstvo*, 4, 211–222 (In Ukrainian).
5. Snyder, T. (2012). *The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999*. Kyiv: Dux i litera (In Ukrainian).
6. Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr), zesp 480, sygn.1.
7. ANKr, zesp. 480, sygn. 29.
8. Archiwum Państwowe w Kielcach (APK), zesp. 21/186, sygn.1.
9. APK, zesp. 21/186, sygn. 12.
10. Archiwum Państwowe w Lublinie, zesp. 403, sygn. 24.
11. Archiwum Państwowe w Zamościu, zesp. 99, sygn. 1.

12. Czerwiec, M. (1958). *Więzienioznawstwo [Penal system]*. Warszawa: Centralny Zarząd Więziennictwa Ministerstwa Sprawiedliwości (In Polish).
13. Dekret z dnia 7 lutego 1919 r. w przedmiocie organizacji okręgowych dyrekcji więziennych. *Dziennik Praw Państwa Polskiego (DzP PP)*, 14, 173.
14. Dekret z dnia 8 lutego 1919 r. w sprawie tymczasowych przepisów więziennych. *DzP PP*, 15, 202.
15. *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1928 [The Jubilee Book of the penal system in 1918–1928]*, 1929. Ed. Ż. Bugajski. Warszawa: Nakładem Związku Pracowników Więziennych Rzeczypospolitej Polskiej (In Polish).
16. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), f. 128, ap.1, ap.v. 95.
17. LCVA, f. 128, ap.1, ap.v. 122.
18. Mędrzecki, W. (2018). *Kresowy kalejdoskop. Wędrowki przez Ziemię Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 [Borderlands kaleidoscope. Wandering through the Eastern Lands of the Second Polish Republic 1918–1939]*. Kraków: Wydawnictwo Literackie (In Polish).
19. Migdał, J. (2011). *Polski system penitencjarny w latach 1918–1928 [Polish penitentiary system in 1918–1928]*. Gdańsk: Arche (In Polish).
20. Migdał J. (2012). *Polski system penitencjarny w latach 1928–1939 [Polish penitentiary system in 1928–1939]*. Gdańsk: Arche (In Polish).
21. Pawlak, K. (1995). *Więziennictwo polskie w latach 1918–1939 [Polish penitentiary system in 1918–1939]*. Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej (In Polish).
22. Polit, I. (2003). *Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–1939 [The retreat camp in Berezka Kartuska 1934–1939]*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek (In Polish).
23. Rodak, M. (2017). *Pospolitalcy, cuwaksi, powrotowcy. Osadzeni w więzieniu karnym Warszawa-Mokotów (1918–1939) [Pospolitalcy, cuwaksi, powrotowcy. Inmates in the Warsaw-Mokotów prison (1918–1939)]*. Warszawa: Nertion (In Polish).
24. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 kwietnia 1925 r. w sprawie przekazania kierownictwa w I instancji nad więźniami przy sądach okręgowych - w apelacjach lwowskiej i krakowskiej naczelnikom (dyrektorom – zarządcom) więzień. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (DzU RP)*, 41, 286.
25. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa. *DzU RP*, 29, 272.
26. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1928 r. o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa. *DzU RP*, 64, 591.
27. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 czerwca 1931 r. w sprawie regulaminu więziennego. *DzU RP*, 71, 577.
28. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 czerwca 1934 r. w sprawie osób zagrażających bezpieczeństwu, spokojowi i porządkowi publicznemu. *DzU RP*, 50, 473.
29. Śleszyński, W. (2003). *Obóz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934–1939 [The retreat camp in Berezka Kartuska 1934–1939]*. Białystok: Dom Wydawniczy Benkowski (In Polish).
30. Urbański, K. (1997). *System penitencjarny II Rzeczypospolitej a więźniowie polityczni (na przykładzie województwa kieleckiego) [The penitentiary system of the Second Polish Republic and political prisoners (on the example of the Kielce Voivodeship)]*. Kielce: Kieleckie Towarzystwo Naukowe (In Polish).
31. Ustawa z dnia 26 lipca 1939 r. o organizacji więziennictwa. *DzU RP*, 68, 457.

Oleh Razyhraiev, Ph.D. (History) of Maria Curie-Skłodowska University, Lublin, Poland
Associate Professor of Lesia Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

ORGANIZATION OF THE ACTIVITIES OF THE PENITENTIARY SYSTEM OF POLAND IN 1918-1939

***Abstract.** The proposed article is devoted to the organization of the penitentiary system of Poland in 1918-1939. Particular attention is paid to the formation of the prison system in the first years of independence of Poland, the legal framework of activity, the internal structure and its evolution, etc.*

It is established that between the two world wars in the Second Polish Republic lasted the difficult process of organizing of penitentiary system, which began in the fall of 1918 with the declaration of independence of this country and was interrupted by the aggression of Nazi Germany in September 1939. Poland searched for the optimal model of the prison system for twenty years. It was complicated by the difficult financial situation in the first years after the Great War and in the era of the world economic crisis, as well as the different legal bases of the functioning of penal institutions on Polish lands which was the part of the Russian, Austro-Hungarian and German empires at the end of XVIII - beginning of XX centuries.

It is found out that the first legal acts that initiated the organization of the penitentiary system of the Second Polish Republic were signed by chief of state J. Pilsudski in early of 1919. However, the problem of legislative unification of the activities of Polish prisons was solved only in 1928 with the adoption of an order about the organization of prisons signed by the Polish President I. Moscicki. The Prison Rules of 1931 and the updated Prison Law of 1939 testified to the authorities' efforts to transform the penitentiary system from repressive to re-socializative.

It was found that the establishment of a concentration camp in the Bereza Kartuska (Polesie Voivodeship) contradicted the tendencies mention above on the one hand, and became the logical reflection of the establishment of an authoritarian political system in the Polish state on the other.

Keywords: Poland, prison, prisoner, organization, prison system.

Надійшла до редколегії 10.05.2020

УДК 94(100):341.123

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.11>**Олена Скрипник**

кандидат історичних наук

доцент кафедри всесвітньої історії та методик навчання

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

ORCID: 0000-0003-1904-3468

ResearcherID is: B-3343-2019

МИРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ООН: ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ НАГЛЯДОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Анотація. Мета статті – дослідити обставини виникнення концепції наглядових операцій ООН, як початкової форми миротворчих операцій та з'ясувати їх роль у миротворчій діяльності на прикладі роботи таких перших груп як Організація Об'єднаних Націй для спостереження за виконанням умов перемир'я (UNTSO) та групи ООН для спостереження в Індії й Пакистані (UNMOGIP). Методологія дослідження ґрунтується на використанні методів джерелознавчого аналізу, а також проблемно-хронологічного, ретроспективного, порівняльно-історичного та інших методів історіографічних досліджень. Події розглядаються в їх взаємозв'язку та в сукупності виявлених історичних фактів. Наукова новизна полягає у тому, що вперше досліджено історичний аспект участі ООН у вирішенні регіональних конфліктів другої половини ХХ ст., адже більшість робіт написані професійними юристами, політологами тощо, таким чином, в зв'язку з відповідною специфікою їхніх досліджень, історичні аспекти не могли бути висвітлені повною мірою.

У ході врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту ООН виробила нові методи забезпечення миру. Наприкінці 1940-х – початку 1950-х рр. державами-членами була розроблена концепція наглядових операцій ООН, як початкової форми миротворчих операцій. Створення цієї концепції дало значний імпульс розвитку миротворчої діяльності ООН. У функції спостерігачів ООН входили: спостереження, складання щоденних доповідей, розслідування інцидентів, інспекція військових об'єктів. Таким чином, вони були основним джерелом інформації Ради Безпеки про ситуацію в регіоні.

29 травня 1948 р. було створено групу воєнних спостерігачів під назвою Організація Об'єднаних Націй для спостереження за виконанням умов перемир'я (UNTSO), що стало початком такого виду діяльності ООН. Згодом було сформовано таку ж групу ООН для спостереження в Індії й Пакистані (UNMOGIP). Саме досвід цих груп став основою для вироблення інших форм і методів підтримання миру.

Автор звертає увагу на те, що згадані в статті регіональні конфлікти, не зважаючи на зусилля ООН, станом на сьогодні залишаються невирішеними, отже ООН повинна розробляти більш ефективні міри їх врегулювання.

Ключові слова: ООН, Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, миротворча діяльність ООН, операції з підтримки миру.

Постановка проблеми. Більш ніж сімдесят років ООН виступає єдиною універсальною міжнародною інституцією, яка відіграє помітну роль у процесі вирішення збройних конфліктів, що виникають у тих чи інших регіонах світу. Саме ООН належить провідна роль у проведенні міжнародних миротворчих

операцій. Адже ООН володіє найбільшими матеріально-технічними ресурсами та має виключне право надавати мандат на розгортання таких операцій. Завдяки цьому, багато різних країн у своїй миротворчій політиці орієнтуються, перш за все, на рішення ООН і розглядають свою діяльність у підтримці миру як певний внесок у роботу цієї організації в галузі зміцнення миру і безпеки в усьому світі.

Діяльність ООН з підтримки миру розпочалася у 1948 р., коли група військових спостерігачів була направлена підтримувати перемир'я в арабо-ізраїльському конфлікті.

На сучасному етапі миротворчі місії ООН перебувають у багатьох країнах світу. В українському суспільстві, у зв'язку з подіями, пов'язаними з анексією АР Крим та збройною агресією Російської Федерації на Сході України, тема миротворців обговорюється на всіх рівнях, адже сучасні загрози українській державності з боку РФ вимагають пошуку адекватної відповіді на щоденні виклики. Звернення до історичного досвіду діяльності ООН щодо врегулювання регіональних конфліктів є актуальним, адже він може стати корисним для вирішення військового конфлікту в Україні.

Аналіз досліджень. У науковій літературі є багато робіт, присвячених окремим питанням миротворчої діяльності ООН. Такі дослідники як В. Бруз [1] та В. Кучинський [5] безпосередньо досліджують проблему врегулювання міжнародних конфліктів та гуманітарних катастроф, проведення яких є одним із найважливіших завдань в діяльності ООН. Кризові явища в миротворчості ООН досліджував Г.І. Морозов [6]. В полі досліджень О.Г. Зайцевої – процес прийняття рішень РБ ООН і ГА ООН [2]. Більшість досліджень присвячені загальнотеоретичним питанням діяльності ООН. Серед праць зарубіжних дослідників слід назвати дослідження Д.М. Мелона [28], Л. Сворта і І. Фріслебена [29], які присвячені проблемі реформування РБ ООН. Х.Фульде, Л.Хультман і Д.Нільсон досліджують ефективність миротворців у захисті мирного населення [26]. В. Маєкава, Б. Арі та Т.-І. Гізеліс, аналізуючи матриці мирних угод від 1989 до 2010 р. доводять те, що великі місії ООН краще справляються зі своїми завданнями [27].

Необхідно зазначити, що відсутність загальновизнаного поняття операцій із підтримки миру призводить до різного тлумачення сутності дій ООН. Так, С.В. Бруз починає перелік операцій із підтримки миру з Перших Надзвичайних Сил ООН, утворених у листопаді 1956 р. після вторгнення військ Англії, Франції та Ізраїлю до Єгипту. У виданій ООН брошурі з підтримки миру і постконфліктної миротворчості в якості першого випадку таких операцій

наводиться діяльність ООН зі спостереження за виконанням умов перемир'я в 1948 р. у зв'язку з арабо-ізраїльською війною [1, с. 109]. Натомість Г.І. Морозов вважає, що першою такою операцією була збройна акція під прапором ООН у Кореї в 1950 р. [7, с. 69].

На наш погляд, аналіз практики ООН дозволяє зробити висновок про те, що операції з підтримки миру здійснювалися ООН із 1948 р. Про це ж свідчить і відзначення у 2018 р. 70-річчя початку функціонування миротворчих місій Організації Об'єднаних Націй.

Мета статті полягає в дослідженні обставин виникнення концепції наглядових операцій ООН, як початкової форми миротворчих операцій та з'ясувати їх роль у миротворчій діяльності на прикладі роботи таких перших груп як Організація Об'єднаних Націй для спостереження за виконанням умов перемир'я (UNTSO) та групи ООН для спостереження в Індії й Пакистані (UNMOGIP).

Виклад основного матеріалу. Статут ООН (стаття 1) проголошує головним завданням Організації підтримання міжнародного миру та безпеки шляхом співробітництва держав-членів [24]. Загальновизнано, що внаслідок «холодної війни» механізм колективної безпеки, передбачений у Статуті ООН, практично не діяв. Але, починаючи з 1948 р., коли Радою Безпеки ООН була створена Операція ООН для нагляду за виконанням умов примирення в Палестині, Організація Об'єднаних Націй почала широко використовувати операції по підтриманню миру.

Яким же був шлях до створення такої організації? Після закінчення Другої світової війни, коли євреї зажадали створення держави в Палестині, чому протидіяли як арабські країни, так і місцеве населення, ситуація у Палестині надзвичайно загострилася. У лютому 1947 р. Великобританія, не зумівши самостійно вирішити це питання, оголосила про те, що проблема в цілому повинна бути передана у відання Організації Об'єднаних Націй.

Прийняття рішення з палестинського питання було покладено на Спеціальну комісію ООН по Палестині (UNSCOP), створену 15 травня 1947 р. на першій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї [9], куди увійшли представники Австралії, Канади, Чехословаччини, Гватемали, Індії, Ірану, Нідерландів, Перу, Швеції, Уругваю та Югославії. 15 червня комісія прибула в Палестину для вивчення становища на місці. 1 вересня Спеціальна комісія представила в ООН свою доповідь, в якій містився ряд рекомендацій, прийнятих комісією одногосно: відміна мандату на Палестину, надання Палестині незалежності тощо [25].

29 листопада 1947 р. на Генеральній Асамблеї ООН була прийнята резолюція № 181 (II) [10] про поділ Палестини на єврейську і арабську держави. 33 держави проголосували «за», 13 – «проти», 10 утрималися.

Єврейській державі відводилося близько 56% території Палестини, арабській – 43%. На той момент в Палестині проживало близько 650 тис. євреїв і 1200 тис. арабів [4, с. 24]. При цьому єврейська держава отримувала територію, економічно більш розвинену, мала вихід до Середземного і Червоного морів.

План був прийнятий євреями з деякими побоюваннями. Палестинські араби не погодилися з ним на тій підставі, що він порушував положення статуту ООН, яке надавало народам право самим визначати свою власну долю.

14 травня 1948 р., після закінчення дії мандата Великобританії, було проголошено створення незалежної держави Ізраїль, на територіях, відведених євреям Організацією Об'єднаних Націй. Арабські держави, що не визнали Ізраїль, відразу ж після проголошення почали війну на його знищення [8, с. 110].

Зіткнення між арабськими та єврейськими поселенцями почалися ще в кінці 1947 р., коли євреї спробували встановити контроль над відведеними для них районами, а з травня 1948 р. почалася перша арабо-ізраїльська війна. У цих умовах ООН повинна була втрутитися.

Палестинська проблема постійно перебувала на контролі ООН, про що свідчать резолюції Ради Безпеки. 5 березня Рада Безпеки звертається до всіх урядів і народів, зокрема, всередині самої Палестини, і до народів сусідніх з нею країн вжити всіх можливих заходів для того, щоб попередити або зменшити заворушення подібні до тих, які мали місце в Палестині [14].

На спеціальній сесії Генеральної Асамблеї, яка проходила з 16 квітня по 14 травня 1948 р., Рада Безпеки, в зв'язку із збільшенням числа актів насильства і посиленням заворушень в Палестині, закликала сторони до припинення всіх військових і напіввійськових дій, про що свідчать резолюції Ради Безпеки [15], [16].

Уже 23 квітня 1948 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 48 (1948), за якою було створено групу воєнних спостерігачів під назвою Організація Об'єднаних Націй для спостереження за виконанням умов перемир'я (UNTSO) [18]. Ця операція була першою в історії по підтриманню миру, до її складу увійшло 648 військових та цивільних спостерігачів.

Щодо правомірності запровадження Радою Безпеки ООН нового засобу колективного вирішення міжнародних конфліктів є положення ст. 29 Статуту

ООН, за якою Рада Безпеки може створювати такі допоміжні органи, які вона вважатиме необхідними для виконання своїх функцій [24]. Проте, беззастережно ототожнювати цю місію спостереження з категорією «допоміжний орган» не можна. Тим не менше, положення цієї статті дещо виправдовують пошук Радою Безпеки ООН нових шляхів виконання покладених на неї міжнародною спільнотою функцій щодо забезпечення миру та безпеки.

З метою «сприяння мирному врегулюванню ситуації в регіоні» Рада Безпеки заснувала пост Посередника ООН в Палестині (ним став граф Ф. Бернадотт (представник Швеції)), в обов'язки якого входило, докладати зусиль, спрямованих на забезпечення перемир'я в регіоні, закликати всі уряди до співпраці, заохочувати до мирного врегулювання [11]. На 331-му засіданні 2 червня 1948 р. Рада Безпеки уповноважила Посередника ООН встановити дату вступу в силу перемир'я, в консультаціях з обома сторонами і Комісією по перемир'ю, в якомога коротші терміни [19].

Перша група військових спостерігачів, яка заклала основи першої наглядової місії ООН прибула в регіон в червні 1948 р. 15 липня 1948 р. Рада Безпеки прийняла резолюцію, в якій постановила, що ситуація в Палестині являє собою загрозу миру. У резолюції зазначалося, що недотримання режиму припинення вогню буде витлумачено як порушення миру, що вимагає негайного розгляду питання про примусові заходи відповідно до глави VII Статуту ООН [21]. Відповідно до цієї резолюції вступило в силу друге перемир'я. Таким чином, на спостерігачів покладалося серйозне завдання – контролювати дотримання умов перемир'я, порушення перемир'я означало б втручання наддержав.

Отже, точкою відліку в історії проведення операцій ООН із підтримання миру стало прийняття резолюції Ради Безпеки ООН 48 (1948 р.) Це був прецедент, який став основою для проведення операцій ООН із підтримання миру в майбутньому.

1949 р. під час Індо-Пакистанського (Кашмірського) конфлікту було сформовано групу ООН для спостереження в Індії й Пакистані (UNMOGIP). Її поява пов'язана із тим, що у серпні 1947 р. Індія і Пакистан здобули незалежність. В Акті про незалежність Індії, Кашмір мав право приєднатися або до Індії, або до Пакистану. Після того як Кашмір приєднався до Індії між двома країнами відбувається суперечка, яка переросла в бойові дії.

ООН взяла участь у врегулюванні конфлікту після того, як Нью-Делі під керівництвом діяльного і харизматичного Джавахарлала Неру вніс проблему

кашмірського конфлікту на порядок денний Ради Безпеки ООН 1 січня 1948 р. З цього моменту ООН активно зайнялася пошуком способів вирішення тривалої кризи.

На 226-му засіданні 6 січня 1948 р. Рада постановила запросити представників Індії і Пакистану взяти участь в обговоренні цього питання без права голосу.

17 січня 1948 р. Рада Безпеки прийняла резолюцію 38 (1948), в якій звернулася із закликом до уряду Індії і до уряду Пакистану негайно вжити всіх необхідних заходів в рамках їх повноважень (включаючи відкрите звернення до своїх народів), спрямовані на поліпшення становища, і утриматися від будь-яких заяв та від вчинення або наміру вчинити будь-які дії, які можуть погіршити становище, в подальшому пропонувалося кожному з цих урядів повідомляти негайно Раді про будь-які істотні зміни в становищі [12].

На 229-му засіданні 17 січня 1948 р. Рада постановила, що Голова повинен запросити представників Індії і Пакистану взяти участь в безпосередніх переговорах під його керівництвом з метою знайти яку-небудь спільну основу, на якій можна було б створити умови для врегулювання проблеми [12].

20 січня 1948 р. Рада Безпеки прийняла резолюцію 39 (1948), якою вона заснувала Комісію Організації Об'єднаних Націй для Індії і Пакистану (КООНП) з метою розслідування будь-яких суперечок і здійснення посередницького впливу в зв'язку з ними [13]. До складу Комісії мали ввійти представники трьох держав-членів ООН з яких один повинен бути обраний Індією, один – Пакистаном, а третій повинен бути призначений відповідно до обумовленої процедури. Комісії рекомендувалось якомога швидше виїхати на місце. Вона повинна була діяти під керівництвом Ради Безпеки і відповідно до директив, які вона отримує від неї. Комісія була наділена такими функціями: 1) розслідувати факти відповідно до статті 34 Статуту Організації Об'єднаних Націй; 2) здійснювати, не перериваючи роботу Ради Безпеки, будь-який посередницький вплив, який міг би усунути ускладнення виконувати вказівки, дані їй Радою Безпеки [13].

Резолюцією 47 (1948) від 21 квітня 1948 р. Рада Безпеки постановила розширити членський склад КООНП до п'яти членів, а також рекомендувала використовувати спостерігачів з метою покласти край бойовим діям [17].

У числі членів КООНП були: Чехословаччина (кандидатура якої була запропонована Індією 10 лютого 1948 р.), Бельгія і Колумбія (визначені Радою 23 квітня 1948 р.), Аргентина (запропонована Пакистаном 30 квітня 1948 р.); США (призначені Головою Ради 7 травня 1948 р. через відсутність згоди між

Аргентиною і Чехословаччиною щодо члена Комісії, якого повинні були призначити вони).

Урядам Індії і Пакистану рекомендувалися заходи, які, на думку Ради, могли привести до припинення збройної боротьби і до створення належних умов для вільного і неупередженого плебісциту для вирішення питання про приєднання штату Джамму і Кашмір до Індії або до Пакистану [17].

За рекомендацією КООНП Генеральний секретар призначив Військового радника для надання підтримки Комісії з військових питань і надав в його розпорядження групу військових спостерігачів.

24 січня 1949 р. в район розташування місії прибула перша група військових спостерігачів ООН. Її метою стало здійснення контролю над дотриманням угоди про припинення вогню між Індією і Пакистаном в Джамму і Кашмірі. Ці спостерігачі під командуванням Військового радника, стали згодом ядром Групи військових спостерігачів Організації Об'єднаних Націй в Індії та Пакистані (ГВНООНП або англ. UNMOGIP) [3].

Завдання спостерігачів, як вони були визначені Військовим радником, включали взаємодію з місцевою владою в ході проведення розслідувань, збір максимальної кількості інформації і підготовку детальних і об'єктивних доповідей. Було рекомендовано уникати прямого втручання у відносини між протиборчими сторонами або протидіяти армійським наказам. Ці положення залишалися в силі до укладення 27 липня 1949 р. в Карачі угоди про встановлення лінії вогню, контрольованої спостерігачами ООН.

На 382-му засіданні 25 листопада 1948 р. Рада Безпеки запросила доповідача Організації Об'єднаних Націй для Індії і Пакистану взяти участь в засіданні Ради. На цьому ж засіданні Рада постановила повідомити КООНП, що вона може розраховувати на повну підтримку Ради Безпеки і що Рада бажає, щоб вона продовжувала свою роботу з метою досягти мирного вирішення, а також звернути увагу урядів Індії та Пакистану на необхідність утриматися від будь-яких дій, що можуть погіршити військове або політичне становище і, завадять переговорам з метою досягти остаточного і мирного взаєморозуміння з цього питання [20].

27 липня 1949 р. в Карачі була підписана угода про встановлення лінії вогню, контрольованої спостерігачами ООН. Угода обумовлювало право КООНП розміщувати спостерігачів там, де вона визнає за необхідне, і передбачала процедуру контролю над припиненням вогню на місцях, в якій брали участь командири місцевих підрозділів з кожного боку за підтримки

військових спостерігачів ООН. Спірні питання передавалися на розгляд Військового радника, рішення якого було остаточним.

30 березня 1951 р., після ліквідації КООНП, Рада Безпеки у резолюції 91 (1951) ухвалила, що ГВНООНП продовжуватиме спостереження за виконанням угоди про припинення вогню в Кашмірі. Основними функціями Групи військових спостерігачів було здійснення спостереження та подання відповідних доповідей, розслідування скарг про порушення припинення вогню та представлення висновків кожній зі сторін і Генеральному секретарю [22].

Наприкінці 1971 р. військові дії між Індією і Пакистаном поновилися. Зіткнення відбувалися уздовж кордону Східного Пакистану і були пов'язані з рухом за незалежність в цьому районі, в результаті якого була утворена Республіка Бангладеш.

На момент вступу 17 грудня 1971 р. в силу угоди про припинення вогню ряд позицій, розташованих по обидві сторони від лінії припинення вогню 1949 р., вже перейшли з рук в руки. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію 307 (1971), що містила вимогу дотримуватися припинення вогню у всіх районах конфлікту до тих пір, поки збройні сили не будуть виведені на свої відповідні території та позиції в повній відповідності до лінії припинення вогню в Джамму і Кашмірі, що знаходиться під наглядом ГВНООНП [23].

У липні 1972 р. Індія і Пакистан підписали угоду, що визначала контрольну лінію в Кашмірі, яка, практично, відповідала лінії припинення вогню, встановленій в 1949 р. відповідно до угоди, підписаної в Карачі. Одразу ж Індія заявила про припинення мандату ГВНООНП, однак, Пакистан не погодився з такою позицією. З урахуванням розбіжностей, які існували між двома сторонами щодо функцій і мандата ГВНООНП, Генеральний секретар вважав за потрібне заявити, що припинення діяльності ГВНООНП можливе тільки на підставі рішення Ради Безпеки. За відсутності такого рішення ГВНООНП продовжує діяти на тих же умовах, які були обумовлені після припинення вогню в грудні 1971 р. Завдання ГВНООНП полягали у тому, щоб здійснювати, наскільки це можливо, спостереження за подіями, пов'язаними із суворим дотриманням угоди про припинення вогню від 17 грудня 1971 р. і подавати відповідні доповіді Генеральному секретарю [3].

ГВНООНП продовжує отримувати скарги на порушення режиму припинення вогню від військової влади Пакистану. Військова влада Індії не подавали скарг з січня 1972 р., більше того, ввела обмеження на діяльність спостерігачів Організації Об'єднаних Націй на індійській стороні Контрольної лінії. Однак вони як і раніше надають ГВНООНП приміщення, транспорт і

надають їй інші послуги. Незважаючи на існуючі розбіжності між Індією і Пакистаном з приводу мандата і функцій ГВНООНП, місія продовжує залишатися в районі з метою спостереження за виконанням угоди про припинення вогню 1971 р.

Висновки. Таким чином, в ході врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту ООН виробила нові методи забезпечення миру. Наприкінці 1940-х – початку 1950-х рр. державами-членами була розроблена концепція наглядових операцій ООН, як початкової форми миротворчих операцій. Створення цієї концепції дало значний імпульс розвитку миротворчої діяльності ООН. У функції спостерігачів ООН входили: спостереження, складання щоденних доповідей, розслідування інцидентів, інспекція військових об'єктів. Таким чином, вони були основним джерелом інформації Ради Безпеки про ситуацію в регіоні. Сама наявність спостерігачів свідчила про зацікавленість світової спільноти в збереженні стабільності в Палестині.

29 травня 1948 р. було створено групу воєнних спостерігачів під назвою Організація Об'єднаних Націй для спостереження за виконанням умов перемир'я (UNTSO), що стало початком діяльності ООН з підтримання миру. З утворенням групи ООН для спостереження в Індії й Пакистані у 1949 р., відбувається вироблення нових форм і методів підтримання миру, а саме, місії для з'ясування фактів, спостереження за проведенням плебісцитів, місії добрих послуг, груп примирення, спеціальних представників тощо.

У контексті проблеми хочеться звернути увагу на те, що згадані в статті регіональні конфлікти, не зважаючи на зусилля ООН, станом на сьогодні залишаються невирішеними. Автор вважає, що ООН повинна розробляти більш ефективні міри їх врегулювання. Адже нездатність міжнародного співтовариства вжити заходів для вирішення конфліктів та їхнього мирного врегулювання можуть спричинити розширення конфліктів і збільшення кола їх учасників. Відзначу, що ключовим завданням міжнародного співтовариства в наш час має бути розробка дієвих механізмів запобігання та подолання різного роду воєнних конфліктів. Це вимагає від керівництва ООН не тільки розробки нової тактики проведення миротворчих операцій, а й перегляду існуючої системи прийняття рішень.

Перспективи подальшого дослідження. Зважаючи на важливість вивчення досвіду колективного, узгодженого вирішення міжнародних конфліктів, запропонована у статті проблема потребує подальшої розробки через залучення нових документальних джерел та розширення географії дослідження миротворчих операцій, в яких брала участь ООН.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів / В. С. Бруз. – К. : Либідь, 1996. – 112 с.
2. Зайцева О. Г. Международные организации: принятие решений / О. Г. Зайцева. – М. : ТК Велби, 1989. – 158 с.
3. Зверев П. Г. Индо-пакистанский конфликт и Группа военных наблюдателей ООН в Индии и Пакистане (ГВНООНИП): история и современность [Электронный ресурс] / П. Г. Зверев // Историческая наука. – 2013. – №4 (7). – С. 9–15. Режим доступа: <https://www.academia.edu/12257150> (Дата обращения: 8. 01.2020).
4. Исаев Г. Ближневосточный конфликт. Эволюция проблемы / Г. Исаев // Ближний Восток: война и политика=Middle East : War and Politics. – М. : Изд. Дом Марджани, 2010. – 288 с.
5. Кучинський В. П. З розумінням потреби історичних змін (ООН та геополітичні виклики сучасності: роль та ефективність організації у розв'язанні глобальних проблем) / В. П. Кучинський // Політика і час. – 2004. – №3. – С. 3–8.
6. Морозов Г. И. ООН на рубеже XXI века (кризис миротворчества ООН) / Г. И. Морозов. – М. : [б. и.], 1999. – 95 с.
7. Морозов Г. И. ООН на рубеже веков (к 50-летию ООН) / Г. И. Морозов // Московский журнал международного права. – 1995. – №1. – С. 49–70.
8. Наринский М. М. История международных отношений. 1945 – 1976 / М. М. Наринский. – М. : РОССПЭН, 2004. – 264 с.
9. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/106 (S-1) (1947). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://undocs.org/ru/A/160> (Дата обращения: 20.11.2019).
10. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/181 (II) (1948). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/A/RES/181\(II\)](https://undocs.org/ru/A/RES/181(II)) (Дата обращения: 20.11.2019).
11. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН A/RES/186 (S-2) (1948). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/A/RES/186\(S-2\)](https://undocs.org/ru/A/RES/186(S-2)) (Дата обращения: 5.08.2019).
12. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/38 (1948) S/651. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/38\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/38(1948)) (Дата обращения: 5.08.2019).
13. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/39 (1948) S/654. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/39\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/39(1948)) (Дата обращения: 20.11.2019).
14. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/42 (1948) S/691. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/42\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/42(1948)) (Дата обращения: 20.11.2019).
15. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/43 (1948) S/714, I. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/42\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/42(1948)) (Дата обращения: 17.12.2019).
16. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/46 (1948) S/723. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/46\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/46(1948)) (Дата обращения: 20.11.2019).
17. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/47 (1948) S/726. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/47\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/47(1948)) (Дата обращения: 17.11.2018).
18. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/48 (1948) S/727. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/48\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/48(1948)) (Дата обращения: 15.10.2019).
19. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/50 (1948) S/801. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/50\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/50(1948)) (Дата обращения: 20.11.2019).
20. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/51 (1948) S/819. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/51\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/51(1948)) Дата обращения: 18.10.2019.
21. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/54 (1948) S/902. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/54\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/54(1948)) (Дата обращения: 20.11.2019).
22. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/91 (1951) S/2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/91\(1951\)](https://undocs.org/ru/S/RES/91(1951)) (Дата обращения: 18.10.2018).

23. Резолюция Совета Безопасности ООН S/RES/307 (1971). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://undocs.org/ru/S/RES/307\(1971\)](https://undocs.org/ru/S/RES/307(1971)) (Дата обращения: 20.11.2019).
24. Статут ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010. (Дата обращения: 6.12.2019).
25. Худышкина П. В. Организация Объединенных Наций и урегулирование арабo-израильского конфликта (1946 – 1950 гг.) [Электронный ресурс] / П. В. Худышкина, Ю. В. Запарий. – Режим доступа: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/39477/1/uibch_2007_02_73.pdf (2019, январь). (Дата обращения: 18.11.2018).
26. Fjelde H. Protection Through Presence: UN Peacekeeping and the Costs of Targeting Civilians [Electronic resource] / H. Fjelde, L. Hultman, D. Nilsson // International Organization. – 2019. – № 73(1). – С. 103 – 131. – Mode of Access: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331111> (last Access: 20. 11.2019).
27. Maekawa W. UN involvement and civil war peace agreement implementation [Electronic resource] / W. Maekawa, B. Ari, T.-I. Gizelis // Public choice. – 2019. –3-4. – С. 397 – 416. – Mode of Access: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331111> (last Access: 25.01.2020).
28. Malone D. The UN Security Council:From the Cold War to the 21st Century / D. Malone. – L. :Lynne Rienner Publishers, 2004. – 746 p.
29. Swart L. Security Council Reform From 1945 to 2013. / L. Swart, J. Freiesleben. – N. Y. : Center for Reform Education, 2013. – 120 p.

References:

1. Bruz, V.S. (1996). *OON i vrehuliuvannia mizhnarodnykh konfliktiv (UN and settlement of international conflicts)*. K.: Lybid, 1996. (in Ukrainian).
2. Zaytseva, O. G. (1989). *Mezhdunarodnye organizatsii: prinyatie resheniy (International organizations: decision making)*. M. : TK Velbi, 1989. (in Russian)
3. Zverev, P. G. (2013). Indo-pakistanskiy konflikt i Gruppy voennykh nablyudateley OON v Indii i Pakistane (GVNOONIP): istoriya i sovremennost (The Indo-Pakistani conflict and the United Nations Military Observer Group in India and Pakistan (UNMOGIP): history and modernity). *Istoricheskaya nauka*. 4 (7). 9–15. Retrieved from <https://www.academia.edu/12257150> (in Russian).
4. Isaev, G. (2010). Blizhnevostochnyy konflikt. Evolyutsiya problem (Middle East conflict. The evolution of the problem). *Blizhniy Vostok: voyna i politika = Middle East : War and Politics*. M.: Izd. Dom Mardzhani. (in Russian).
5. Kuchynskiy, V. P. (2004). Z rozuminniam potreby istorychnykh zmin (OON ta heopolitychni vyklyky suchasnosti: rol ta efektyvnist orhanizatsii u rozviazanni hlobalnykh problem) (Understanding the need for historical change (UN and geopolitical challenges of the present: role and effectiveness of organization in solving global problems).). *Polityka i chas*. 3. 3–8. (in Ukrainian).
6. Morozov, G. I. (1999). *OON na rubezhe XXI veka (krizis mirotvorchestva OON) (UN at the turn of the XXI century (the crisis of UN peacekeeping))*. M. (in Russian).
7. Morozov, G. I. (1995). OON na rubezhe vekav (k 50-letiyu OON) (UN at the turn of the century (to the 50th anniversary of the UN)). *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*. 1. 49–70. (in Russian).
8. Narinskiy, M. M. (2004). *Istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy. 1945 – 1976 (History of international relations. 1945 – 1976)*. M. ROSSPEN. (in Russian).
9. Rezolyutsiya Generalnoy Asamblei OON (Resolution of the UN General Assembly) A/RYS/106 (S-1) (1947). Retrieved from <https://undocs.org/ru/A/160> (in Russian).
10. Rezolyutsiya Generalnoy Asamblei OON (Resolution of the UN General Assembly) A/RES/181 (II) (1948). Retrieved from [https://undocs.org/ru/A/RES/181\(II\)](https://undocs.org/ru/A/RES/181(II)) (in Russian).

11. Rezolyutsiya Generalnoy Asamblei OON (Resolution of the UN General Assembly) A/RES/186 (S-2) (1948). Retrieved from [https://undocs.org/ru/A/RES/186\(S-2\)](https://undocs.org/ru/A/RES/186(S-2)) (in Russian).
12. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/38 (1948) S/651. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/38\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/38(1948)) (in Russian).
13. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/39 (1948) S/654. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/39\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/39(1948)) (in Russian).
14. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/42 (1948) S/691. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/42\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/42(1948)) (in Russian).
15. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/43 (1948) S/714, I. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/42\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/42(1948)) (in Russian).
16. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/46 (1948) S/723. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/46\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/46(1948)) (in Russian).
17. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/47 (1948) S/726. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/47\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/47(1948)) (in Russian).
18. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/48 (1948) S/727. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/48\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/48(1948)) (in Russian).
19. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/50 (1948) S/801. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/50\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/50(1948)) (in Russian).
20. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/51 (1948) S/819. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/51\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/51(1948)) (in Russian).
21. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/54 (1948) S/902. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/54\(1948\)](https://undocs.org/ru/S/RES/54(1948)) (in Russian).
22. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/91 (1951) S/2017. Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/91\(1951\)](https://undocs.org/ru/S/RES/91(1951)) (in Russian).
23. Rezolyutsiya Soveta Bezopasnosti OON (Resolution of the UN Security Council) S/RES/307 (1971). Retrieved from [https://undocs.org/ru/S/RES/307\(1971\)](https://undocs.org/ru/S/RES/307(1971)) (in Russian).
24. Statut OON (United Nations Statute). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (in Ukrainian).
25. Khudyshkina, P.V. & Zapariy, Yu.V. (2019) Organizatsiya Obedinennykh Natsiy i uregulirovanie arabo-izrail'skogo konflikta (1946 – 1950 gg.) (The United Nations and the settlement of the Arab-Israeli conflict (1946 – 1950)). Retrieved from http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/39477/1/uibch_2007_02_73.pdf (in Russian).
26. Fjelde, H., Hultman, L., & Nilsson, D. (2019). Protection Through Presence: UN Peacekeeping and the Costs of Targeting Civilians. *International Organization*, 73(1), 103-131. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331111> (in English).
27. Maekawa, W., & Gizelis, T.-I. (2019). UN involvement and civil war peace agreement implementation. *Public Choice*. 3-4, 397–416. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331111> (in English).
28. Malone, D. (2004). *The UN Security Council: From the Cold War to the 21st Century*. L.: Lynne Rienner Publishers. (in English).
29. Swart, L. & Freiesleben, J. (2013). *Security Council Reform From 1945 to 2013*. N. Y.: Center for Reform Education. (in English).

Olena Skrypnyk, Ph.D. (History), Associate professor of world history and methods of teaching department

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

UN PEACEKEEPING: THE ORIGINS OF THE CONCEPT OF OVERSIGHT OPERATIONS

Abstract. *The purpose of the article is to explore the circumstances surrounding the emergence of the concept of UN oversight operations as the initial form of peacekeeping operations and to clarify their role in peacekeeping through the work of such first groups as the United Nations Truce Supervision Organization (UNTSO) and the United Nations Military Observer Group in India and Pakistan. The methodology of the research based on the principles of systemicity, authenticity, historicism, logics. General scientific (analysis, synthesis, generalization) and special-historical (historical-typological, historical-system) methods have been used. The events are considered according to their interrelation and in the totality of the revealed historical facts. The scientific novelty is that for the first time the historical aspect of UN involvement in resolving regional conflicts of the second half of the twentieth was explored, since most of the works were written by professional lawyers, political scientists, etc., and thus, due to the specific nature of their research, historical aspects could not be covered in full.*

Conclusions. *In the course of the settlement of the Arab-Israeli conflict, the United Nations has developed new methods of peacekeeping. In the late 1940-s - early 1950-s, the concept of UN oversight operations as the initial form of peacekeeping operations was developed by member-states. The creation of this concept gave a significant impetus to the development of UN peacekeeping. The function of the UN observers included: surveillance, daily reports, incident investigations, military installations inspection. Thus, they were the main source of information for the Security Council on the situation in the region.*

On May 29, 1948, a group of military observers called the United Nations Truce Supervision Organization (UNTSO) to monitor the truce was created, which is considered was reference to the history of this crucial and necessary UN activity. In 1949, the United Nations Group on India and Pakistan (UNMOGIP) formed. The experience of these first groups became the basis for developing other forms and methods of peacekeeping: missions to find out the facts, plebiscite observations, good-service missions, reconciliation teams, mediators and special representatives, and more.

The author draws attention to the fact that regional conflicts mentioned in the article, despite the efforts of the UN, remain unresolved today, so the UN should develop more effective measures for their settlement.

Key words: *UN, UN General Assembly, UN Security Council, UN peacekeeping, peacekeeping operations.*

Надійшла до редколегії 27.03.2020

УДК 94(477):930.5(184)«1921-1922»
<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.12>

Ігор Срібняк

доктор історичних наук, професор
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-9750-4958

ВІЙСЬКОВО-ФАХОВА ТА ЗАГАЛЬНА ОСВІТА ІНТЕРНОВАНОГО ВОЯЦТВА АРМІЇ УНР У ТАБОРІ СТШАЛКОВО, ПОЛЬЩА (СЕРПЕНЬ 1921 – 1922 рр.): ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ

***Анотація.** В статті йдеться про особливості проведення військово-фахової та загальної освіти інтернованих вояків-українців у таборі Стшалково (серпень 1921 – 1922 р.). Завдяки цьому вищий політичний провід та командування Армії УНР сподівались закласти у вояцтва підвалини свідомого розуміння державницьких потреб та пріоритетності національних інтересів. Завдання налагодження військово-фахової та загальної освіти вояцтва у таборі Стшалково покладалось на таборовий культурно-освітній відділ, який мав взаємодіяти з аналогічними структурами окремих частин.*

Через тотальний брак будь-яких ресурсів на ці потреби у Державного центру УНР в екзилі діяльність освітніх осередків у таборі Стшалково весь час була позначена величезними труднощами, наслідком чого робота більшості освітніх курсів та шкіл була неритмічною, що звичайно погіршувало й саму якість знань таборян. Але попри таку ситуацію ініціативна меншість таборян спромоглась забезпечити діяльність низки шкіл та освітніх курсів, даючи можливість решті інтернованих наповнити своє таборове існування конструктивним змістом.

Дуже значний внесок у налагодження роботи більшості таборових культурно-освітніх осередків було здійснено американською харитативною організацією YMCA, яка не шкодувала коштів на більшість освітніх потреб таборян. До активізації просвітньої роботи в Стшалково причинились й таборові громадські організації, члени яких були залучені до викладацької роботи з рештою таборян, а крім того доклали всіх зусиль для підвищення власного загальноосвітнього рівня. Саме завдяки такому поєднанню значна частина таборових вчителів зуміла підготуватись до вступу та навчання у вищих освітніх закладах Польщі та ЧСР, адаптувавшись до умов перебування в еміграції.

***Ключові слова:** інтерновані вояки-українці, табір, школа, освіта, Стшалково, Армія УНР, Польща.*

***Постановка проблеми.** Після ліквідації низки таборів, в яких утримувались інтерновані вояки Армії УНР в Польщі протягом першої половини 1921 р., весь загаль таборян був скупчений в Каліші, Щипіорно і Стшалково. Останній табір вирізнявся з їх числа тим, що в ньому (щоправда – в різних секціях) були зібрані представники різних військових формацій – «брєдівці», «балаховці», «петлюрівці»; перебували в таборі й полонені червоноармійці. Попри їх відокремленість – неофіційні контакти все ж таки мали місце, породжуючи інколи гострі конфлікти на міжнаціональному ґрунті. Додатковим*

випробуванням для українського вояцтва було те, що в цьому таборі активно діяла більшовицька агентура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти перебування інтернованих вояків-українців у таборі Стшалково вже знайшли своє віддзеркалення у низці монографій [43; 3; 18; 6] та журнальних публікацій [44; 2; 4; 5; 42]. Таборове повсякдення вояцтва в таборі Стшалково набуло більшого унаочнення після публікації ілюстрованого альбому про згадуваний табір [41]. Збірка документів «Армія за дротами» стала найбільшим джерельним внеском у розробку цієї теми[1], актуалізувавши ще донедавна невідомі широкому загалу архівні матеріали з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Останнім часом вийшло друком ще кілька публікацій [19; 20; 21; 22; 23], завдяки появі яких до наукового обігу було введено значний масив фактологічного матеріалу.

Постановка завдання. Завданням статті є розкриття особливостей діяльності таборових шкіл та освітніх курсів в українській секції табору Стшалково, а також визначення ступеня їх внеску в урізноманітнення таборового повсякдення інтернованих вояків-українців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перебування Військ УНР у надзвичайно тяжких умовах інтернування нагально вимагало піднесення морального духу українського вояцтва, так як тільки свідомий патріотично вихований громадянин-військовик Армії УНР міг до кінця витримати всі випробування тяжких поневірянь на чужині, не піддавшись відчаю й деградації. Закласти підвалини свідомого розуміння державницьких потреб та гідного відстоювання національних інтересів можна було лише шляхом всебічної військово-фахової та загальної освіти козаків і старшин Армії УНР, задоволенням їх культурних потреб. Лише добре освічена людина у військовому однострої могла стати в обороні української самостійницької ідеї в очах всього світу [18, с. 49].

Виходячи з цих міркувань вищий політичний провід УНР та командування інтернованих військ доклали всіх зусиль для забезпечення військово-фахової підготовки вояцтва, та піднесення його загальноосвітнього рівня. З цією метою у таборі Стшалково був створений таборовий культурно-освітній відділ, на який власне й покладалась практична реалізація цих завдань. У цій справі згадуваний відділ мав взаємодіяти з аналогічними структурами окремих частин (зокрема – з дивізійними культурно-освітніми відділами). Останні дбали насамперед про потреби вояків відповідних дивізій, що інколи призводило до зайвого паралелізму в роботі «низових» і «центральної» ланок цієї структури.

Проведення освітньої роботи мало в таборі Стшалково свою специфіку – в ньому діяв й окремий Культурно-освітній курінь, який був утворений після реорганізації колишньої Збірної станиці Армії УНР. Останній, маючи у своєму складі значну кількість старшин з відповідним досвідом, також долучався до реалізації різних просвітницьких та виховних акцій в таборі. Проте успіх проведення освітньої роботи в найбільшій мірі залежав від фінансової допомоги з боку таборового представництва УМСА*, яке істотно долучалось до реалізації переважної більшості освітніх ініціатив.

На кошти цієї харитативної організації закуповувалось необхідне навчальний інвентар та витратні матеріали (папір, крейда, олівці, зошити, карти, фарби тощо); проводився ремонт навчальних приміщень; з її фондів виплачувалась й матеріальна допомога вчителям різних освітніх курсів, що діяли в таборі [39, с. 7]. Визначальним критерієм у питанні надання матеріальної допомоги УМСА завжди залишалась аполітичність змісту навчання, організація охоче підтримувала гуманітарні проекти, і відмовляла у допомозі – коли йшлося про військовий вишкіл інтернованих.

Маючи таку потужну підтримку таборовий культурно-освітній відділ розпочав проведення цілої низки викладів на різні теми, а також регулярного навчання в школах різних типів [24, арк. 23]. В першу чергу командування доклало зусиль для відновлення проведення військових вправ у польових умовах. Для цього начальник групи інтернованих Військ УНР у Стшалково генерал-хорунжий Н.Никонів навіть звернувся з проханням до начальника Української ліквідаційної комісії в Речі Посполитій Польській В.Зелінського.

В такий спосіб він розраховував домогтись згоди польської влади на видачу «певної кількості зброї (рушниць і кулеметів, але без набоїв) для тимчасового користування» під час навчання. Але позитивне вирішення цього питання було неможливе – як йшлося у відповіді В.Зелінського (з грифом «таємно») – польська влада не погодилась на це, аргументуючи свою відмову перебуванням у таборі Стшалково полонених червоноармійців. Всі спроби полагодити цю справу «неофіційним шляхом» теж закінчились невдачею, бо польська комендатура табору відмовила у видачі навіть одиничних зразків зброї [25, арк. 3].

Неготовність польської влади йти на зустріч не змусило командування інтернованих військ відмовитись від інших способів фахового навчання вояцтва. Зокрема, у 5-й Херсонській стрілецькій дивізії було поновлено роботу курсів булавних старшин (засновані ще 22 червня 1921 р. у Ланцуті), які відвідували всі старшини старших рангів, командири куренів і кандидати на

такі посади. Тривалість цих курсів мала становити три місяці, але у зв'язку з переїздами та вимушеними перервами, а також бажанням слухачів «ширше пройти програми і побільше провести практичних навчань» – було вирішено максимально подовжити їх роботу. До викладів на цих курсах були залучені полковники М.Мазуренко, В.Юркевич, С.Мальченко (артилерія, «стрілкове діло», «кулеметне діло», польовий статут); підполковники В.Чабанівський і М.Алексін (тактика, топографія); сотники І.Гончаренко і Гаурінг (військова психологія, фортифікація), урядовець Чернявський (військове господарство). Виклади на цих курсах відбувались щоденно (дві години), а також у вільний для старшин час ввечері [26, арк. 36; 27, арк. 24].

У своєму рапорті (ч.730 від 30 серпня 1921 р.) начальник 5-ої Херсонської стрілецької дивізії А.Пузіцький повідомляв головній команді Військ УНР про те, що на згадуваних дивізійних курсах навчається 48 слухачів, виклади для яких тривали безперервно на протязі серпня 1921 р. [28, арк. 23]. У вересні 1921 р. відбувся чергове зарахування старшин до складу їх слухачів, і весь цей місяць для них проводились виклади лекцій з всіх галузей військової служби, а також вирішувались «тактичні завдання на мапах» [29, арк. 31]. Особлива увага приділялась вивченню статутів (польового, муштрового, залогового та ін.), ці заняття проводились щоденно вранці та ввечері [30, арк. 23].

На повторних курсах військових урядовців 5-ої дивізії навчалось 82 таборянина, яким викладалось діловодство та провадились заняття з військового господарства. У школі підстаршин тривало «муштрове навчання і практичне проходження польового статуту на площі табору, а словесне в баракі». Окремі дивізійні вишколи (гарматний, кінний і технічний) нараховували 72 старшин і підстаршин, навчання в них відбувалось «самим інтенсивним порядком, але за браком належних підручників» теоретична складова викладів не була належним чином забезпечена. Окремо 142 старшинам та урядовцям заходами культурно-освітнього відділу щоденно викладались курси українознавства (українська історія, географія, література і мова). Так само викладами з українознавства були охоплені й козаки, а для неграмотних з їх числа була відкрита школа грамоти [31, арк.31-31зв.].

Найголовнішою перешкодою у роботі всіх курсів була відсутність відповідної навчальної літератури, на що в своєму рапорті (ч.1702 від 16 листопада 1921 р.) до 3-го генерал-квартирмейстера Генерального штабу Армії УНР полковника Сігаріва звертав увагу полковник А.Пузіцький. Він зокрема зазначав, що відсутність українських підручників з більшості дисциплін змушує використовувати деякі старі російські («Наставление для стрельбы»).

Але завдяки поєднанню теоретичних занять та практичних вправ (робота з картами, вирішення тактичних завдань, військова гра) курси допомагали їх слухачам опанувати нові знання з військової царини [32, арк. 36 зв.].

Військове навчання проводилось й в інших підрозділах, розквартированих у Стшалкові. Зокрема, частина старшин зі складу Резервних та місцевих військ проходила повторні старшинські курси, на яких їм, зокрема, викладались такі дисципліни як статuti, топографія і фортифікація, історія і географія, законодавство і господарство. У середині жовтня 1921 р. для перевірки знань їх слухачів була створена екзаменаційна комісія (на чолі з командиром 2-ої резервної бригади полковником Д.Масалітіновим) [33, арк. 26]. У Окремому корпусі кордонної охорони генерал-хорунжий О.Пилькевич провадив «вечірні лекції» з метою перевірки знань старшинами положень військових статутів, які були обов'язковими для відвідування [17, с. 243].

У Стшалково була також продовжена робота заснованого ще у Ланцуті Українського Народного Університету (УНУ), і зокрема – відновлено функціонування його військового факультету. І хоча через віддаленість табору українська професура з Тарнова і Львова сюди вже не доїжджала, згадуваний факультет працював «досить продуктивно», і все це за відсутності «відповідного кадру фахових лекторів, наукових джерел, і підсобних середників, при повній відсутності грошових і матеріальних засобів» [16, с.4-5]. В цій ситуації військовий факультет був змушений цілковито змінити формат своєї діяльності (відтоді його слухачі будували своє навчання на засадах самоосвіти).

Зокрема, вже 15 серпня 1921 р. були проведені «практичні заняття по стратегії і тактиці», наступного дня – відбулась лекція сотника І.Гончаренка з військової психології, після чого поручник Подільський виголосив реферат «Стратегія і тактика та їх взаємовідношення». 18 серпня знову були проведені практичні заняття зі стратегії і тактики, і цього ж дня відбувся й черговий виклад з військової психології. Свої реферати також виголосили сотник Богун («Утримання війська і піддержання його боєздатности на війні», 19 серпня) і сотник Панченко («Війна і значіння збройної сили в життю Держави», 20 серпня) [12].

Навчання на військовому факультеті УНУ тривало до 6 жовтня 1921 р., після чого було перервано у зв'язку із закінченням першого семестру в університеті. Другий семестр розпочався з приходом весняного тепла, при чому наполегливість та сумлінність частини слухачів факультету не залишились поза увагою командування Армії УНР. Освітні здобутки його слухачів та викладачів

були високо оцінені у наказі Головної Команди Військ УНР (ч.22 від 22 травня 1922 р.), де, зокрема, відзначалось, що «ні тяжкі умови життя на еміграції, ні складна ситуація, що інколи панувала у таборах не зломил а щирого бажання слухачів факультету студіювати військово науку, поширювати знання, переводити працю по утворенню військової літератури по усталенню єдиної військової доктрини» [34, арк. 20].

У цьому наказі були відзначені й заслуги декана військового факультету генерал-хорунжого І.Мартинюка, який виявив «особливу любов до справи, великий досвід, хист та розуміння державних потреб», що у поєднанні з «свідомою безмірною відданістю своїй праці слухачів факультету» забезпечило успішні результати навчання. Дуже важливим було те, що попри всі складнощі таборового життя його декан «зумів об'єднати гурток старшин, знайшов можливість безупинно проводити справу навчання та поширення військових знань серед молоді старшинства» [34, арк. 20]. Проте як з'ясувалось пізніше, у цей час І.Мартинюк насправді переймався значно важливішою для нього проблемою – а саме пошуком можливостей для виїзду до радянської Росії, зраджуючи таким чином УНР [35, арк.150зв.].

Повний курс військового факультету УНУ (чотири семестри) завершився 26 червня 1922 р., його прослухали 170 таборян з числа старшин та військових урядовців, щоправда випускні іспити успішно склали лише 11 осіб. Кращі праці випускників факультету університету були надруковані у науковому виданні «Військовий Вісник» – два числа якого вийшли у таборі Стшалково [8, с.35, 39-40]. Разом з тим слід відзначити, що навчаючись на військовому факультеті університету, старшини не здобували (та й не могли здобути) справжньої освіти рівня фахових військових шкіл з огляду на відсутність достатніх лекторських сил та усталених і затверджених державою вимог й положень, які би регламентували його діяльність.

Найгірше виглядала справа з військово-фаховою підготовкою козацтва, що було обумовлено частими відрядженнями їх на роботи, а також необхідністю виконання служби в таборі. Як зазначалось в одному з дописів до таборового часопису «Промінь» – «що до фахового виховання козака, то тут справа оплакана (плачевна – *авт.*)». У таборі було створено дві школи підстаршин, які здійснили один випуск, після чого штаб групи інтернованих цілковито занедбав цей напрям. За оцінкою таборового часопису станом на листопад 1921 р. «це діло зовсім завмерло» [16, с.5].

Але спеціальна освіта вояцтва була лише однією складовою його таборового повсякдення, не менше значення для інтернованих мала їх

загальноосвітня підготовка. В першу чергу командування групи інтернованих військ подбало про облаштування бібліотеки-читальні, яка розпочала свою роботу вже не початку серпня 1921 р. Її було відкрито заходами Культурно-просвітнього куреня (командир – підполковник Таран) за сприяння таборового культурно-освітнього відділу в приміщенні Українського народного університету.

Задля забезпечення зручності користування її послугами для таборян – бібліотека працювала з 15.00 і до 22.30, відвідувати її мали можливість всі бажаючі. В ній можна було відчитати свіжі часописи та усю наявну в її фондах літературу, крім того – існувала можливість випозичення книжок (за умови внесення грошової застави). При бібліотеці діяв буфет, прибутки від діяльності якого спрямовувались на поповнення фондів бібліотеки[11]. Свою лепту в справу збільшення книжкових фондів бібліотеки внесла й УМСА, яка в серпні передала таборянам власний книгозбір [13].

Цілком неприпустимим явищем в таборі залишалась неграмотність декого з числа козацтва (станом на кінець липня 1921 р. у таборі перебувало 98 неграмотних та малограмотних козаків) [36, арк.37]. З метою подолання такого стану речей в Стшалково була створена двоступенева школа грамоти, а до складу її учнів призначались 105 козаків. Але з самого початку на заваді її діяльності стала низька відвідуваність школи – на її перше заняття з'явилась тільки половина, але й в подальшому кількість тих, хто її відвідував – постійно зменшувалась. Повідомляючи про початок її роботи таборовий часопис «Промінь» висловив свій жаль тією обставиною, що командири і начальники підрозділів уникали звільняти учнів школи від виконання нарядів, а також відправляли їх на роботи в таборі та поза табір, що призводило до пропусків занять учнями. Не відвідували школу й джури старшин – одні через своє небажання, інші – з огляду на свою занятість дорученими їм справами. Дехто з командирів вдавався до різних хитрощів, коли до школи з'являлись грамотні козаки – замість неграмотних, які були призначені у наряд [40].

На думку автора одного з листів до редколегії «Променя» – більшість козацтва вважало такі кроки начальства недостойними, вони бажали для себе від старшин не «білого хліба й поліпшення харчів», а «справедливості, братерської згоди і національного освітлення» [12]. Переважна більшість неграмотних або малограмотних таборян буди зацікавленні в отриманні знань, проте на заваді цьому стояла необхідність виконання різного роду робіт та складнощі таборового існування.

Дещо більші можливості у поповненні багажу знань мали інтерновані старшини, особливо з числа тих, хто прагнув продовжити освіту за кордоном, і зокрема сподівався здобути вищу освіту. Вони, зокрема, могли відвідувати у таборі курси мовознавства, бібліотекознавства і бухгалтерії [37, арк.52]. У серпні 1921 р. у Стшалково була відновлена робота й кількох курсів іноземної мови, проте не всі вони проіснували довший час. Як повідомляв таборовий часопис: «курси німецької мови перебрались до Стрілкова (Стшалкова – авт.) й вижили. Курси мови англійської не витримали тутешнього клімату: вмерли. Небіжчиком [став] також есперантський гурток» [16, с.3-4].

Але попри це інтерновані старшини мали можливість зайняти себе на лекціях на відновленому в середині серпня 1921 р. математично-природничому факультеті Українського народного університету. 15-17 і 19 серпня доктором Конашевичем увазі таборян були запропоновані чотири виклади «по анатомії людини» [12]. Щоправда, на заваді інтенсифікації його роботи стояла майже повна відсутність лекторів, що особливо виявило себе восени 1921 р. У цей час його слухачам лише спорадично викладались окремі курси (зокрема, Л.Бачинським було проведено 12 лекцій з курсу зоології).

Водночас на факультеті фізичного виховання виклади відбувались регулярно, його слухачі виконували реферати, зміст яких потім обговорювався на заняттях, а потім передавались до редакційної комісії, яка приймала рішення про їх публікацію у вигляді окремих відбитків або на шпальтах журналу «Науковий Вістник». І це при тому, що «умови, при яких працює факультет «фізичного виховання» [були] найгірші серед всіх інших культурних організацій». Хоча він й мав підтримку з боку таорової УМСА, яка надавала невелику кількість паперу та деякі інші приладдя, цієї допомоги було недостатньо [9, с.4].

Для тих, хто мав повну початкову або незакінчену середню освіту, у таборі поновила свою роботу заснована ще у Ланцуті гімназія ім. І.Стеценка, яка з самого початку її діяльності в Стшалково переживала перманентні труднощі. Спочатку для неї не знайшлося місця – і тільки після низки звернень до польської комендатури гімназії було передано окремий барак. Невдовзі його частина перейшла у користування іншій таоровій установі, але попри все гімназія 20 серпня 1921 р. відновила свою роботу. При цьому умови навчання в ній були цілком неможливі: «не раз до гімназії з'являлась таорова адміністрація і виганяла учнів на роботу, хоч в таборі було кілька тисяч нічим не зайнятих людей». Спроби учнів відмовитись від роботи задля відвідування

гімназії призводили до їх арештів та кількадечного утримання в таборівій «паці» (гауптвахті) [15, с.9-10].

Саме навчання також відбувалось в надзвичайно складних умовах – як з огляду на брак підручників, так і у зв'язку з цілковитою відсутністю матеріальних засобів у гімназії (до початку 1922 р. вона так і не отримала жодної допомоги), і тільки завдяки енергії та відданості своїй справі гурту вчителів – близько 50 слухачів цього навчального закладу мали можливість слухати регулярні виклади. До випускних іспитів (друга половина листопада 1921 р.) кількість учнів скоротилась вдвічі, що й не дивно, бо вчитися в таких умовах, за оцінкою невідомого автора статті у таборовому часопису «Український Сурмач», «могли тільки найбільш уперті, можна навіть сказати – запеклі особи» [15, с.10].

До початку зими 1921 р. «вижили і більш-менш задовольняюче проводили працю» також і початкова школа, яка разом з тим мала долати перманентні труднощі через брак підручників та потрібного для їх роботи шкільного приладдя, «але порятунком для них стала допомога з боку YMCA». Найбільше їх роботі шкодила нестабільність учнівського складу через те, що «багато козаків періодично почали виїзжати на роботи» [16, с.4]. Весь час у таборі діяла й школа для дітей (в ній навчалось 28 підлітків), діяльність якої стала можливою завдяки допомозі Британського комітету для біженців (BCR) [38, арк.25].

Проте з приходом зимових холодів діяльність майже всіх освітніх курсів та шкіл була тимчасово припинена (його слухачам не могли бути забезпечені ogrівані приміщення для продовження навчання). У цей час у найтяжчому становищі опинилась гімназія, бо вугілля у листопаді ц.р. для опалення бараків зовсім не видавалось (обігрівались лише канцелярії), а спроби отримати хоча би мінімальну кількість палива ні до чого не призвели. Наслідком цього стала ухвала педагогічної ради про цілковите припинення функціонування гімназії (24 грудня ц.р.). Проте все ж таки її робота була продовжена після зміни керівництва – і тільки завдяки наданій допомозі з боку таборової філії YMCA (голова – Сергієвський), яка забезпечила учнів необхідним шкільним приладдям. І хоча труднощі супроводжували роботу гімназії й надалі (брак підручників та палива), навчання в ній не припинялось. З настанням весни гімназія провадила свою діяльність цілком нормально, що сприяло збільшенню кількості учнів (до 42 осіб) [15, с.10].

Прихід весняного тепла сприяв активізації роботи двох громадських організацій, що були у різний час створені в таборі. Члени «Спілки вчителів

Армії УНР в таборі Стржалкові, Польща» (голова полковник М.Середа) забезпечували регулярні виклади на більшості таборових курсів. Для тих зі своїх членів, хто мав незакінчений курс в учительській семінарії (гімназії або технічному училищі), Спілка видавала власні посвідчення, які мали значення т.зв. «матурального» свідоцтва, необхідного для вступу на навчання до вищих шкіл європейських країн [1, с.341].

Але отримати таке посвідчення можна було за умови складання іспитів «на відповідну клясу при Гімназіяльних курсах «Єдиної школи» в табор[і] Стрліково по програмі цієї школи». У цій ситуації на допомогу цій категорії інтернованих приходила інша громадська організація – Українська студентська громада, провід якої висловив у травні 1922 р. готовність приймати до її складу осіб з недокінченою середньою освітою (після успішного складення ними іспитів, проведення яких було заплановане на 15 липня)[10]. Тобі ж Громада здійснила спробу відновити роботу математично-природничого факультету УНУ, розпочавши «запись слухачів на університетський і гімназіяльний курси» [14]. Але після того, як в червні 1922 р. стало відомо про скорі переведення інтернованих до таборів у Каліші та Щипіорно, реалізація цих планів стала дуже проблематичною.

У цілком загрозливому становищі вкотре опинилась таборова гімназія з огляду на запланований переїзд частини її слухачів до Калішу, а решти – до Щипіорно. Вже у серпні ц.р. ці плани почали реалізуватись, і у Стшалково залишилась лише менша частина інтернованих (близько 1500 осіб), які працювали поза табором або займались демонтажем таборових будівель. У цій ситуації дехто з учнів гімназії полишив свої ешелони та повернувся до табору, хоча за це на них чекали кілька днів гауптвахти. Гімназія продовжила свою роботу, хоча «як в учнів, так і в лекторів помічалась якась зневіра» – всі розуміли, що дні її існування вже злічені. До того ж – частина викладачів готувалась до переїзду в ЧСР, тому відновити гімназію на новому місці вже не видавалось можливим [15, с.10].

Після виїзду з табору частини інтернованих якихось системних спроб відновлення роботи просвітніх курсів у Стшалково вже не вживалось, хоча діяльність Студентської громади була продовжена, 14 членів якої (з числа 23) у 1923 р. плекали надії поступити на навчання до Української сільськогосподарської академії в Подебрадах (ЧСР) [21, с.42-43].

Висновки. Організація проведення військово-фахової та загальної освіти інтернованих вояків Армії УНР в таборі Стшалково весь час була позначена величезними труднощами, наслідком чого робота більшості освітніх курсів та

шкіл була неритмічною, що звичайно погіршувало й саму якість знань таборян. Першопричиною цього був тотальний брак будь-яких ресурсів на ці потреби у Державного центру УНР в екзилі та неготовність Польської держави забезпечити інтерноване вояцтво з огляду на наростання кризових явищ в економіці.

Але попри таку ситуацію ініціативна меншість таборян спромоглась забезпечити функціонування різних освітніх осередків, даючи можливість решті інтернованих наповнити своє таборове існування конструктивним змістом. Дуже значний внесок у налагодження роботи більшості таборових культурно-освітніх осередків було здійснено американською харитативною організацією YMCA, яка не шкодувала коштів на більшість освітніх потреб таборян.

До активізації просвітньої роботи в Стшалково причинились й таборіві громадські організації (Спілка вчителів та Студентська громада), члени яких були залучені до викладацької роботи з рештою таборян, а крім того докладали всіх зусиль для підвищення власного загальноосвітнього рівня. Саме завдяки такому поєднанню значна частина таборових вчителів зуміла підготуватись до вступу та навчання у вищих освітніх закладах Польщі та ЧСР, адаптувавшись до умов перебування в еміграції.

Примітка

* YMCA – Young Men's Christian Association (Молодіжна християнська асоціація) – харитативна американська організація, яка надавала гуманітарну допомогу полоненим та інтернованим у таборах різних європейських країн.

Список використаних джерел та літератури:

1. Армія за дротами. Збірка документів / редактор-упорядник В.Моренець. – Кам'янець-Подільський, 2018. – 432 с.
2. Вішка О.В. Українці у таборі в Стшалкові / О.Вішка // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія «Історія, економіка, філософія». – К., 1999. – Вип.3. – С.167-174.
3. Вішка О. Преса української еміграції у Польщі 1920-1939 / О.Вішка. – Львів, 2002. – 480 с.
4. Вішка О. Українська студентська громада в Варшаві (1921–1939) // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / pod red. S. Kozaka.* – Warszawa, 2002. – Z.13–14. – S.171–186.
5. Гуменюк О. Молодіжні організації в таборах інтернованої Армії Української Народної Республіки в Польщі / О.Гуменюк // *Poland and Ukraine: Problems and prospects.* Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2019. – P.371–399.
6. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / О.Колянчук. – Львів, 2000. – 276 с.
7. Лист до редакції // Промінь. – Стрілково (Стшалково), 1921. – 14 серпня. – Ч.13 (без посторінкової пагінації).

8. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами / С.Наріжний. – Прага, 1942. – Ч.І. – С.35, 39-40.
9. Народний Університет в таборі Стрільково // Українська Трибуна. – Варшава, 1921. – 17 листопада. – Ч.163. – С.4.
10. Оголошення // Промінь. – Стрільково (Стшалково), 1922. – 28 травня. – Ч.44 (посторінкова пагінація відсутня).
11. Промінь. – Стрільково (Стшалково), 1921. – 1 серпня. – Ч.11 (посторінкова пагінація відсутня).
12. Промінь. – Стрільково (Стшалково), 1921. – 14 серпня. – Ч.13 (посторінкова пагінація відсутня).
13. Промінь. – Стрільково (Стшалково), 1921. – 21 серпня. – Ч.14 (посторінкова пагінація відсутня).
14. Промінь. – Стрільково (Стшалково), 1922. – 7 травня. – Ч.41 (посторінкова пагінація відсутня).
15. Реальна Школа в таб[орі] Щипіорно // Український Сурмач. – Щипіорно, 1923. – 6 травня. – Ч.51-52. – С.9-10.
16. Рік за дротами // Промінь. – Стрільково (Стшалково), 1921. – 20 листопада. – Ч.26. – С.4-5.
17. Семмо О. Хроніка / О.Семмо. – Вінніпег: Інститут дослідів Волині, ч.57, 1987. – С.243.
18. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.) / І.Срібняк. – Київ-Філадельфія, 1997. – 187 с.
19. Срібняк І. Інтерновані вояки Армії УНР у таборі Стшалково, Польща (друга половина 1921 – початок 1922 рр.): моральний стан та умови перебування / І.Срібняк // Проблеми всесвітньої історії. – К., 2017. – № 2(4). – С.182-195.
20. Срібняк І. «Зв'язок з добрармією уже пірвано...» (Створення «української секції» у таборі інтернованих вояків «Збройних сил півдня Росії» у Стшалково, весна – літо 1920 р.) / І.Срібняк // Гуржіївські історичні читання: Зб. наук. праць. – Черкаси, 2017. – Вип.11. – С.104-109.
21. Срібняк І. «Несемо ми хрест... в терновім вінку колючих дротів...» (інтерновані вояки-українці в таборі Стшалково, Польща у 1922-1923 рр.) / І.Срібняк // Київські історичні студії: науковий журнал / Київ. ун-т ім. Б.Грінченка; ред. кол. В.Щербак та ін. – К., 2018. – № 1(6). – С.33-43.
22. Срібняк І. Національно-патріотична та спортивно-оздоровча мобілізація вояцтва у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково (Польща) у 1921-1922 рр.: форми і методи / І.Срібняк // Ідеологія і політика. – К., 2018. – № 2(10). – С.131-146.
23. Срібняк І. «Таборова Мельпомена»: український аматорський театр у таборі інтернованих Військ УНР Стшалково, Польща очима театральних критиків, серпень 1921 – липень 1922 рр. (за матеріалами часопису «Промінь») / І.Срібняк // Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва. – К., 2020. – № 1 (у друці).
24. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.237, арк.23.
25. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.476, арк.3.
26. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.240, арк.36.
27. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.237, арк.24.
28. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.237, арк.23.
29. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.234, арк.31.
30. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.237, арк.23.
31. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.234, арк.31-31зв.
32. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.240, арк.36зв.
33. ЦДАВО України, ф.2439, оп.1, спр.23, арк.26.
34. ЦДАВО України, ф.1078, оп.4, спр.9, арк.20.
35. ЦДАВО України, ф.4, оп.1, спр.826, арк.150зв.

36. ЦДАВО України, ф.1078, оп.2, спр.196, арк.37.
 37. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.824, арк.52.
 38. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.830, арк.25.
 39. Ш.І. Благодійні чужоземні організації та шкільно-просвітня діяльність в таборах інтернованих Українців в Польщі // Український Сурмач. – Щипіорно, 1923. – 6 травня. – Ч.51-52. – С.7.
 40. Школа неграмотних // Промінь. – Стрілково (Стшалково), 1921. – 14 серпня. – Ч.13 (без посторінкової пагінації).
 41. Czerniak B., Czerniak R.M. Obóz jeńców wojennych i internowanych pod Strzałkowem 1914-1918, 1919-1924 / Beata Czerniak, Robert Michał Czerniak. – Strzałkowo, 2013. – 32 s.
 42. Gumeniuk O. Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji / O.Gumeniuk // Historia i Polityka. – Toruń, 2014. – Nr 11. – S.117-124.
 43. Karpus Z. Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924 / Z.Karpus. – Toruń, 1997. – 209 s.
 44. Paszkiewicz K. Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920-1924 / K.Paszkiewicz // Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa / pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń, 1997. – S.329-334.

References:

1. Armiya za drotamy. (2018). Zbirka dokumentiv / redaktor-uporyadnyk V.Morenets'. Kam"yanets'-Podil's'kyy.
2. Vishka, O. (1999). Ukrayintsi u tabori v Stshalkovi *Visnyk Kyyivs'koho derzhavnogo lnhvistychnoho universytetu. Seriya «Istoriya, ekonomika, filosofiya»*, 3, 167-174.
3. Vishka, O. (2002). *Presa ukrayins'koyi emihratsiyi u Pol'shchi 1920-1939*. L'viv.
4. Vishka, O. (2002). *Ukrayins'ka students'ka hromada v Varshavi (1921–1939) Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* / pod red. S. Kozaka, 13–14, 171-186.
5. Humenyuk, O. (2019). *Molodizhni orhanizatsiyi v taborakh internovanoyi Armiyi Ukrayins'koyi Narodnoyi Respubliky v Pol'shchi Poland and Ukraine: Problems and prospects*, 371-399.
6. Kolyanchuk, O. (2000). *Ukrayins'ka viys'kova emihratsiya u Pol'shchi (1920-1939)*, L'viv.
7. Lyst do redaktsiyi (1921). *Promin'*. Strilkovo (Stshalkovo), 13.
8. Narizhnyj, S. (1942). *Ukrayins'ka emigratsiya. Kul'turna pratsya ukrayins'koyi emigratsiyi mizh dvoma Svitovymy viynamy*, Praha, I, 35, 39-40.
9. Narodnyy Universytet v tabori Strilkovo (1921). *Ukrayins'ka Trybuna*, 163, 4.
10. Oholoshennya. (1922). *Promin'*, 44.
11. *Promin'*. (1921), 11.
12. *Promin'*. (1921), 13.
13. *Promin'*. (1921), 14.
14. *Promin'*. (1922), 41.
15. Real'na Shkola v tab[ori] Shchypiorno. (1923). *Ukrayins'kyy Surmach*, 51-52, 9-10.
16. Rik za drotamy (1921). *Promin'*, 26. 4-5.
17. Semmo, O. (1987). *Khronika*. Vinnipeg: Instytut doslidiv Volyni, 57.
18. Sribnyak, I. (1997). *Obezbroyena, ale neskorena: Internovana Armiya UNR u taborakh Pol'shchi y Rumuniyi (1921-1924 rr.)*. Kyiv-Filyadel'fiya.
19. Sribnyak, I. (2017). Internovani voyaky Armiyi UNR u tabori Stshalkovo, Pol'shcha (druha polovyna 1921 – pochatok 1922 rr.): moral'nyy stan ta umovy перебування *Problemy vsesvitn'oyi istoriyi*, 2(4), 182-195.
20. Sribnyak, I. (2017). «Zv'yazok z dobrarmiyeyu uzhe pirvano...» (Ctvorennya «ukrayins'koyi sektsiyi» u tabori internovanykh voyakiv «Zbroynykh syl pivdnya Rosiyi» u Stshalkovo, vesna – lito 1920 r.) *Hurzhiyivs'ki istorychni chytannya*. Cherkasy, 11, 104-109.

21. Sribnyak, I. (2018). «Nesemo my khrest... v ternovim vinku kolyuchykh drotiv...» (internovani voyaky-ukrayintsi v tabori Stshalkovo, Pol'shcha u 1922-1923 rr.) *Kyivs'ki istorychni studiyi*, red. kol. V.Shcherbak ta in., 1(6). 33-43.

22. Sribnyak I. (2018). Natsional'no-patriotychna ta sportyvno-ozdorovcha mobilizatsiya voyatstva u tabori internovanykh Viys'k UNR Stshalkovo (Pol'shcha) u 1921-1922 rr.: formy i metody *Ideolohiya i polityka*, 2(10), 131-146.

23. Sribnyak I. (2020). «Taborova Mel'pomena»: ukrayins'kyu amators'kyu teatr u tabori internovanykh Viys'k UNR Stshalkovo, Pol'shcha ochyma teatral'nykh krytykiv, serpen' 1921 – lypen' 1922 rr. (za materialamy chasopysu «Promin'») // *Tekst i obraz: aktual'ni problemy istoriyi mystetstva*. 1 (in print).

24. *Tsentralnyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrainy (TSDAVO Ukrainy)*, f.1078, op.2, spr.237, ark.23.

25. *TSDAVO Ukrainy*, f.1075, op.2, spr.476, ark.3.

26. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.240, ark.36.

27. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.237, ark.24.

28. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.237, ark.23.

29. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.234, ark.31.

30. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.237, ark.23.

31. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.234, ark.31-31zv.

32. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.240, ark.36zv.

33. *TSDAVO Ukrainy*, f.2439, op.1, spr.23, ark.26.

34. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.4, spr.9, ark.20.

35. *TSDAVO Ukrainy*, f.4, op.1, spr.826, ark.150zv.

36. *TSDAVO Ukrainy*, f.1078, op.2, spr.196, ark.37.

37. *TSDAVO Ukrainy*, f.1075, op.2, spr.824, ark.52.

38. *TSDAVO Ukrainy*, f.1075, op.2, spr.830, ark.25.

39. Sh., I. (1923). Blahodiyini chuzhozemni orhanizatsiyi ta shkil'no-prosvitnya diyal'nist' v taborakh internovanykh Ukrayintsi v Pol'shchi *Ukrayins'kyi Surmach*, 51-52, 7.

40. Shkola nehamotnykh. (1921). *Promin'*, 13.

Ihor Sribniak, Dr. Habil. (History), Professor
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

MILITARY VOCATIONAL AND GENERAL EDUCATION OF THE INTERNED SOLDIERS OF THE UNR ARMY AT CAMP STRZALKOWO IN POLAND (AUGUST 1921 – 1922): REALIZATION PATTERNS

Abstract. *The article deals with the peculiarities of military-professional and general education of interned Ukrainian soldiers in the Strzalkowo camp (August 1921 – 1922). Due to this, the top political leadership and command of the Army of the Ukrainian People's Republic hoped to lay the foundations for a conscious understanding of state needs and the priority of national interests. The task of establishing military-professional and general education of the military in the Strzalkowo camp was entrusted to the camp's cultural and educational department, which was to interact with similar structures of individual units.*

Due to the total lack of any resources for these needs in the State Center of the Ukrainian People's Republic in exile, the activities of educational centers in the Strzalkowo camp were always marked by great difficulties, as a result, the work of most educational courses and schools was irregular, which usually worsened the very quality of knowledge of the campers. But despite this situation, the initiative minority of campers managed to ensure the activities of a number of schools and educational courses, giving the rest of the internees the opportunity to fill their camp existence with constructive content.

A very significant contribution to the work of most of the camp's cultural and educational centers was made by the American Charitable Organization YMCA, which spared no expense for most of the educational needs of the campers. Camp public organizations, whose members were involved in teaching work with the rest of the camp, also contributed to the intensification of educational work in Strzałkowo, and in addition made every effort to improve their own general education level. It is thanks to this combination that a large number of camp teachers were able to prepare for admission and study in higher education institutions in Poland and the Czechoslovak Republic, adapting to the conditions of emigration.

Keywords: *interned Ukrainian soldiers, camp, school, education, Strzałkowo, Army of the Ukrainian People's Republic, Poland.*

Надійшла до редколегії 27.04.2020

УДК 94(4):341.7

<https://doi.org/10.17721/2524-048X.2020.16.13>**Ольга Сухобокова**кандидат історичних наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-4140-3231

ResearcherID W-1566-2019

«ПАПА ДЛЯ УКРАЇНИ»: ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА ВАТИКАНУ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. Стаття присвячена розгляду гуманітарної акції Ватикану «Папа для України», що розпочалася в квітні 2016 р. Для гуманітарної допомоги українцям, постраждалим від війни на сході України на заклик Папи Франциска католицька церква в Європі збрала понад 16 млн євро (дві третини суми – в католицьких храмах Європи і третину виділив фонд Понтифіка).

Метою статті є комплексний розгляд гуманітарної акції Ватикану «Папа для України» в умовах російської агресії у 2016–2019 рр.

Методологія наукового дослідження ґрунтується на основі загальнонаукових і спеціальних історичних методів із врахуванням базових принципів історичного пізнання: історизму, науковості, об'єктивності, системності. Принципи історизму та науковості дозволили відтворити обставини та процес збору коштів і надання Ватиканом гуманітарної допомоги Україні. Принцип об'єктивності дозволив критично проаналізувати джерельну базу, основу якої склали публікації в україномовній та італомовній пресі й інтернет-виданнях. Принцип системності дозволив сформувати цілісну картину надання Ватиканом допомоги українським громадянам, постраждалим від воєнних дій на сході країни.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що тут уперше на основі широкої джерельної бази комплексно розглянуто причини, хід та результати гуманітарної акції Ватикану «Папа для України». Авторка приходить до висновку, що допомога за цим проектом надавалася населенню на прифронтових територіях і непідконтрольній Україні території, а також у низці областей України, куди переїхали переселенці з охоплених війною Луганщини і Донеччини. Вона реалізовувалася технічним комітетом та секретаріатом як через партнерські організації і певні проекти місцевого рівня (наприклад, відбудова соціальних об'єктів у прифронтових містах), так і надавалася адресно – родинам або окремим громадянам. Головними напрямками допомоги стали вирішення нагальних побутових проблем переселенців та населення біля і за лінією фронту (опалення та утеплення будинку взимку), медичні й соціальні послуги та ліки, а також їжа, питна вода, речі першої необхідності. При цьому пріоритет надавався дітям, багатодітним родинам, пенсіонерам, людям з інвалідністю й іншим найбільш вразливим категоріям населення. Загалом за весь період акції допомогою Ватикану було охоплено понад 881 тисячу українців. Водночас у статті акцентується увага на політико-дипломатичному значенні акції «Папа для України» як сигналу для країн Європейського Союзу та світу щодо підтримки України і протидії російській збройній агресії проти неї.

Ключові слова: «Папа для України», Папа Римський Франциск, Ватикан, Україна, гуманітарна допомога, переселенці, російська агресія.

Від встановлення дипломатичних відносин між Україною та Ватиканом (8 лютого 1992 р.) і початку політичного діалогу (з візиту до Ватикану у квітні

1993 р. міністра закордонних справ України Анатолія Зленка та його зустрічі з Папою Іоанном Павлом II), ця держава послідовно підтримує Україну. За оцінками МЗС України та Посольства України при Святому Престолі, що діє з 2000 р. у Римі, співпраця з Україною належить до пріоритетних напрямів дипломатії Ватикану, зважаючи на чисельну католицьку громаду в Україні [25]. Це засвідчила і допомога Ватикану Україні в умовах російської агресії, починаючи з 2014 року, що виявляється в духовній, гуманітарно-фінансовій та дипломатичній підтримці. Так, наймасштабнішим проектом гуманітарної допомоги стала акція «Папа для України», яка стартувала у квітні 2016 році і за понад два роки надала доволі суттєву матеріальну та гуманітарну допомогу громадянам України, постраждалим від воєнних дій.

Історія Ватикану, його дипломатії та українсько-ватиканських відносин знайшла відображення у низці українських досліджень. Переважно вони присвячені різним аспектам церковної історії, взаємин Католицької церкви з УГКЦ [3, 18] та становленню і розвитку міждержавних відносин [5]. Однак винесена в заголовок проблема, попри достатньо широку джерельну базу та актуальність, ще не була предметом розгляду науковців. Певною мірою дотичними до цієї теми можна вважати публікації авторки, присвячені розгляду гуманітарної допомоги європейських країн, зокрема Італії, Україні в контексті російської агресії [20, 21].

Джерельну базу даного дослідження склали офіційні повідомлення Ватикану, заяви Папи Римського Франциска та його представників в Україні (зокрема Львівської архідієцезії Римсько-католицької церкви в Україні), звіти про надану допомогу в рамках проекту «Папа для України», в тому числі на сайті акції «proreforukraine.com.ua», публічні виступи та інтерв'ю членів її технічного комітету і секретаріату в Україні, українських високопосадовців і МЗС України. Також проаналізовано публікації українських й італійських ЗМІ про збір коштів для допомоги українцям та їх розподіл.

Метою даної публікації є розгляд проекту гуманітарної допомоги Ватикану українцям «Папа для України» і його значення в ширшому європейському суспільно-політичному контексті.

Для підтримки України в умовах російської збройної агресії Папа Римський Франциск 3 квітня 2016 року оголосив про акцію «Папа для України» – збір пожертв для українців, які постраждали від бойових дій на Донбасі. «Висловлюю щире побажання, щоб це змогло допомогти без подальших зволікань сприянню миру і пошані до права на цій землі, що зазнала дуже

багато випробувань», – наголосив Понтифік, зауваживши, що Україні належить особливе місце в його серці і що він щодня молиться про повернення миру [12].

24 квітня 2016 р. на заклик Папи Римського в усіх католицьких храмах Європи провели спеціальний благодійний збір коштів для допомоги українцям. До акції долучилися практично всі католицькі парафії Європи. Так, лише у Німеччині було зібрано 500 тисяч євро [29]. До листопада 2016 року проект «Папа для України» акумулював майже 16 млн євро, з яких близько 11 млн було зібрано у католицьких парафіях Європи і ще 5 млн було виділено зі спеціального фонду Понтифіка [7, 30, 32].

Від початку акція перебувала під контролем Папи Римського та апостольської нунціатури. Архієреям Католицької церкви в Україні було доручено попередньо проаналізувати кількість потребуючих допомоги, і передати дані до Ватикану, аби вона була оптимальною. З 1 вересня 2016 р. (фактично – з жовтня) в Україні почав діяти спеціальний орган, відповідальний за збір даних та розподіл допомоги, – технічний комітет. У Ватикані акцію курувала дикастерія зі сприяння цілісному людському розвитку Святого Престолу на чолі з кардиналом Пітером Тарксоном під наглядом державного секретаріату і папської ради «*Cor Unum*» [17].

До складу технічного комітету в Україні увійшли єпископ-помічник Харківсько-Запорізької дієцезії Ян Собіло (голова комітету), Денис Тарасов (юридичні питання), Лілія Христенко (бухгалтерський облік), Руслан Лавлинський (мобільна міжрегіональна координація) та представник міжнародної благодійної організації «Карітас». Офіс комітету розташувався у Запоріжжі. Важливо, що до роботи у комітеті залучили фахівців, добре обізнаних з проблемами постраждалих від війни українців. Так, керівник юридичного відділу Д. Тарасов з 2014 р. займався вирішеннями їхніх проблем, очолюючи громадську правозахисну організацію у Запоріжжі та проекти з правової допомоги під егідою ООН. Відповідальний за мобільну міжрегіональну координацію Р. Лавлинський – вимушений переселенець, колишній викладач Донецького університету, волонтер «Карітас–Україна» [23]. Тож робота в технічному комітеті «Папа для України» стала для них продовженням громадської діяльності, в ширшому сенсі – місією.

З 20 червня 2016 р. до 1 вересня 2017 р. технічним комітетом було попередньо розглянуто понад 400 проектів грантів, і на конкурсних засадах обрано ключових партнерів для подальшої співпраці [1]. Насамперед комітет зосередився на співпраці з організаціями, що надавали гуманітарну допомогу постраждалим на пряму, без посередників (християнські парафії, фонди різних

конфесій, регіональні та міжнародні благодійні організації, що діяли на лінії розмежування). Також на допомогу Ватикану могли претендувати окремі переселенці, сироти, люди з інвалідністю, багатодітні родини тощо [23]. Механізм ухвалення рішення був чітко визначеним: спершу проект організації або запит приватної особи розглядав секретаріат комітету, аналізував його вартість і кількість людей, які могли скористатися з нього; далі його перевіряла апостольська нунціатура перед остаточним затвердженням папською радою. Прозорість процедури засвідчує розміщення всієї інформації про кожен проект на сайті акції «porefo.ukraine.com.ua».

У грудні 2016 р. представники Ватикану повідомили про передачу першого траншу в розмірі 6 млн євро на потреби постраждалих громадян України. Другий транш (понад 8 млн євро) було перераховано громадським організаціям, які опікуються вимушеними переселенцями [17, 11]. У квітні 2017 року, тобто через рік після початку акції «Папа для України», голова технічного комітету єпископ Ян Собіло повідомив, що в межах акції реалізується 60 гуманітарних проектів у різних сферах, і 30% з виділених коштів витрачено на медикаменти та лікування, 35% – на продукти харчування; 25% – на відновлення житла та опалення взимку; 10% – на предмети першої необхідності, одяг, взуття тощо. Отримувачами допомоги на той період стали близько 70 тисяч родин, зокрема 80 тисяч дітей та 50 тисяч пенсіонерів [9]. Важливо, що технічний комітет індивідуально підходив до кожного претендента на допомогу – одним допомагали пережити зиму і опалювати домівки, іншим – знімали житло, для когось купували холодильник, а комусь – ліки або картоплю для посадки. Територіально акція охопила Донецьку, Луганську, Запорізьку, Дніпровську, Харківську області та м. Київ. У першу чергу фінансову допомогу було направлено до Дніпра, Запоріжжя, Маріуполя та Сєвєродонецька.

І хоча збір коштів за проектом «Папа для України» було закрито, все ж гроші з Ватикану продовжували надходити. Уже в травні 2017 р. було реалізовано понад 80 проектів на 18 млн євро на потреби внутрішньо переміщених осіб в Україні (понад 2 млн осіб) [6]. Як заявив на «Радіо Ватикану» апостольський нунцій в Україні владика Клаудіо Гуджеротті, на той час за кількісними показниками це була найбільша гуманітарна допомога Католицької церкви за її історію [26].

Зважаючи на потребу в продовженні допомоги українцям, Ватикан пролонгував акцію «Папа для України» ще на рік. 31 серпня 2017 р. технічний комітет завершив роботу, і з 1 вересня 2017 р. його змінив технічний

секретаріат у Києві, який продовжив співпрацю з організаціями-партнерами акції та доповнив її новими проектами. Координатором секретаріату став єпископ-помічник Львівської архидієцезії Едвард Кава, радником – владики Кеннет Новаковський з Нью-Вестмінстерської єпархії УГКЦ (Канада) [6].

За згоди Понтифіка технічний секретаріат визначив чотири пріоритетні напрямки допомоги: 1) «допомогти людям пережити зиму» (питання опалення); 2) медичні послуги у сірій зоні; 3) забезпечення продовольством; 4) реабілітація дітей [8]. На виконання цих завдань було виділено понад 9 млн євро. До 2018 року вдалося реалізувати у проектах 5 млн євро. В січні 2018 р. надійшло ще 3 млн євро. Зокрема, в лютому 2018 р. почався проект на 1 млн 933 тис. євро для гуманітарної допомоги на підконтрольній Україні території Донбасу та переселенцям у Києві. Ще 1 млн євро Ватикан надав «Червоному Хресту» на закупівлю ліків та харчів на окупованих територіях Луганщини, де була складніша ситуація, порівняно із Донеччиною. Також взимку комітет надавав пріоритет адресній одноразовій допомозі переселенцям та постраждалим на прифронтових територіях на невеликі суми (переважно – на опалення житла). Значна частина коштів була спрямована на забезпечення теплом соціальних об'єктів, встановлення твердопаливних котлів, відновлення та утеплення будівель [27].

Однією з прикметних рис акції «Папа для України» стала особлива увага до потреб дітей, постраждалих від бойових дій. Друга черга допомоги Ватикану охопила насамперед дітей-сиріт та родини з дітьми до трьох років, які опинилися у складних життєвих обставинах. У грудні 2017 – березні 2018 рр. у районах, суміжних з лінією фронту, щомісячно надавалася першочергова допомога у вигляді наборів харчування та гігієни 1000 дітям, майбутнім матерям та новонародженим (по 200 спеціальних наборів). Водночас велику увагу було приділено реабілітації та соціалізації дітей з Донбасу в спеціальних центрах психологічної допомоги, дитячих садках і літніх оздоровчих таборах. Пріоритетом стали діти з сиротинців, прийомних, багатодітних та малозабезпечених родин. Так, на кошти акції близько 300 дітей з інтернатів і дитячих будинків сімейного типу з прифронтових Маріуполя, Волновахи, Бахмута та Слов'янська оздоровилися на дитячих базах відпочинку «Карітас» на Прикарпатті та Житомирщині. Всього завдяки акції близько 15 тисяч дітей пройшли реабілітацію в дитячих таборах і центрах [4, 8, 32].

Також у контексті психологічно-соціальної допомоги варто згадати про Центр психологічного відновлення людей з травмами війни «Промир» у Слов'янську, відкритий у річницю офіційного початку акції «Папа для

України», 24 квітня 2017 року. Обладнаний коштом акції заклад надавав безоплатну психологічну, логопедичну допомогу дітям та дорослим. Лише за перші три місяці фахівці надали 4361 годин допомоги 562 дорослим та дітям [222, 24]. Принагідно зауважимо, що низку заходів у медичній та психосоціальній сферах було реалізовано спільно із одним з головних партнерів акції «Папа для України» Асоціацією милосердя «Еммануїл». Так, майже 2,4 млн грн було виділено на капремонт нею опікового відділення у Краматорську, а 1 вересня 2017 р. у Мар'їнці відкрили дитячий садок, відремонтований асоціацією [16].

Отже, можемо виділити основні напрямки, в яких надавалась допомога, та підсумувати витрачені на неї кошти та кількість бенефіціарів:

1) забезпечення найнагальніших потреб людини (їжа, питна вода, продуктові ваучери, предмети гігієни, товари для новонароджених, соціальний патронаж сімей з дітьми до трьох років, забезпечення людей у селах посівним матеріалом тощо) – понад 5,7 млн євро, охоплено більше 319 тисяч осіб;

2) побутові потреби (особливо в холодну пору року – утеплення та відбудова приватних будинків і закладів соціальної інфраструктури, встановлення твердопаливних котлів тощо) – понад 6,2 млн євро, охоплено 107 тисяч осіб;

3) медична сфера (медична допомога у важкодоступних населених пунктах на лінії фронту, забезпечення медикаментами і медтоварами, лікування в стаціонарах, ремонт та оснащення медзакладів тощо) – понад 2,4 млн євро, охоплено понад 440 тисяч осіб;

4) психологічна та соціальна підтримка дітей (організація дитячих денних таборів в прифронтових містах, підтримка дитячих реабілітаційних центрів, індивідуальна психологічна допомога, консультування сімей тощо) – понад 1 млн євро, охоплено майже 15 тисяч дітей [10, 11, 15, 31, 32].

Таким чином, за понад два роки в рамках акції «Папа для України» гуманітарну пряму і непряму допомогу було надано 881 тисячі постраждалих внаслідок бойових дій громадян України на підконтрольній їй території та у так званих «Л/ДНР».

Поряд з тим акція «Папа для України» стала засобом привернення уваги світової спільноти до збройної агресії Росії проти України та закликом задіяти всі важелі для відновлення миру. «Це жест конкретної підтримки жертв війни, націлений бути насамперед знаком християнської любові, але також і жестом, щоб той, хто страждає, не відчував себе покинутим чи забутим. Щоб міжнародне співтовариство не забувало, що це його обов'язок – докладати всіх

зусиль для досягнення миру в справедливості і солідарності», – наголошувалося у спеціальному повідомленні Папи [29].

Святий Престол намагався не виокремлювати Україну серед інших країн, які опинилися в стані війни. Як зауважив кардинал Пітер Тарксон на прес-конференції з нагоди завершення програми, допомога Ватикану Україні була співмірною з допомогою іншим країнам, які опинилися в стані війни, наприклад Сирією, Іраком, Суданом [2]. Так само у своїх традиційних посланнях Папа Франциск останні кілька років згадує Україну поряд з іншими країнами в найскрутнішій ситуації. Однак важко не помітити, що українське питання впродовж акції займало все більше місця, що знайшло вияв і в ширших згадках українського народу в недільних та святкових молитвах Понтифіка, візитах до найбільшого українського храму в Італії – собору святої Софії в Римі, а також публічних виявах уваги до українських військових. Світлини одного із них стали відомими на весь світ: 25 травня 2016 року на площі Св. Петра Папа Франциск підійшов до групи українських військовиків, поранених ветеранів АТО, привітався та благословив їх [13].

Акція «Папа для України» інтенсифікувала двосторонній діалог Ватикану та України, хоча і до цього він мав позитивну динаміку. Невдовзі після початку проекту, з 15 по 20 червня 2016 року в Україні з офіційним візитом перебував державний секретар Ватикану кардинал П'єтро Паролін. Він відвідав Запоріжжя, Київ і Львів, зустрівся з президентом України П. Порошенком, очільниками МЗС і ВРУ П. Клімкіним та А. Парубієм, представниками місцевої влади і різних церков, переселенцями [23]. Крім практичного завдання візиту – ознайомлення з проблемами українців, постраждалих внаслідок війни, та підготовки до надання їм допомоги, кардинал реалізував і політико-дипломатичну місію, демонструючи світу підтримку Ватиканом України. Так, у Запоріжжі кардинал озвучив два чітких дипломатичних сигнали: по-перше, однозначна підтримка Ватиканом суверенітету і територіальної цілісності України, імператив повернення їй окупованих територій; по-друге, ЄС має відчувати свою відповідальність за Україну як важливу складову європейської спільноти. Загалом візит П. Пароліна до України засвідчив, що папська дипломатія задіяла весь інструментарій для її підтримки та став фактичним закликком Ватикану до світового співтовариства сприяти якомога швидшому завершенню війни [14].

Ще один дуже важливий аспект акції «Папа для України» – постійний контакт та регулярне спілкування Папи Франциска із координаторами проекту в Україні, зокрема головою технічного комітету єпископом Едвардом Кавою,

який особисто інформував його про поточну ситуацію в зоні бойових дій на сході України, про кількість убитих і постраждалих, про вимушених переселенців [8]. Поряд із зусиллями президента України П. Порошенка це активізувало підтримку Ватиканом України і в питанні визволення українських заручників Кремля та «Л/ДНР», а також отримання Україною спрощеного візового режиму з ЄС. Саме про це йшлося під час згаданого вище візиту до України кардинала П. Пароліна, зокрема під час його зустрічі з П. Порошенком 18 червня 2016 р. [29]. Наступним кроком стала передача у Ватикані главою адміністрації президента України Б. Ложкіном Папі Римському списків українських заручників, утримуваних на окупованому сході та в тюрмах Росії [19]. Тема України (поряд з Сирією та Венесуелою) була однією з головних в комплексі питань міжнародних відносин під час усіх трьох зустрічей Папи Франциска та президента РФ В. Путіна в 2014, 2015 і 2019 рр.

Вдячність українців Папі Римському Франциску за надану гуманітарну допомогу та духовну і дипломатичну підтримку знайшла відображення в офіційних заявах української влади та в подяці української громади в Італії. Так, 26 березня 2019 року під час приватного візиту святійшого отця до Папського Латеранського університету в Римі українська меценатка Стелла Беньямінова подарувала йому художнє Розп'яття (скульптор О. Животков) на знак подяки від українського народу за підтримку постраждалих від воєнних дій. Відтоді освячене Понтифіком Розп'яття прикрашає хол університету [10].

Таким чином, акція «Папа для України» стала масштабним та системним проектом Ватикану з надання гуманітарної допомоги постраждалим від війни громадянам України, незалежно від їхньої релігійної чи етнічної приналежності та політичних поглядів. Представники Ватикану і сам Понтифік неухильно підкреслювали, що допомога є «знаком солідарності католицької церкви з людиною страждаючою, незалежно від віри, конфесії, етнічної приналежності чи політичних переконань» [1, 28].

Допомога за акцією охопила 881 тисячу осіб по обидва боки лінії фронту та стала одним з найвдаліших допомогових проектів за весь понад шестирічний час російсько-української війни з точки зору планування, організації та реалізації. Територіально гуманітарна допомога в рамках проекту «Папа для України» охопила всю зону бойових дій і прилеглі території, а також регіони з найбільшим скупченням внутрішніх переселенців – Донецьку, Луганську, Харківську, Дніпропетровську, Запорізьку, Київську області та місто Київ. Стратегія роботи основних координаційних органів акції в Україні – технічного комітету та секретаріату – полягала в тому, щоб через фінансування різних за

напрямами проектів допомогти якомога більшій кількості громадян України задовольнити їхні базові потреби (тепло, їжа, здоров'я, безпека), а також створити умови для відновлення нормального життя та сталого розвитку.

Одним із найважливіших аспектів акції була її дипломатична складова: підтримка України Ватиканом слугувала сигналом для країн ЄС і світового співтовариства про необхідність докладати більше зусиль, щоб зупинити війну та допомогти постраждалим від неї. Тому даний проект потрібно розглядати не лише як фінансово-гуманітарну ініціативу Святого Престолу з допомоги нужденним, а й як цілком продуману складову політико-дипломатичної підтримки України в умовах російської агресії та бойових дій на сході нашої держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акція «Папа для України» [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 26.04.2016. – Режим доступу: http://www.rkc.lviv.ua/category_3.php?cat_1=&cat_2=88&cat_3=171&lang=1 – Дата звернення: 27 квітня 2020. – Назва з екрану.
2. Ватикан за 2 роки виділив постраждалим від війни на Донбасі 16 млн євро [Електронний ресурс] // Цензор.нет. – 17.11.2018. – Режим доступу: <https://censor.net.ua/ua/n3097457> – Дата звернення: 25 квітня 2020. – Назва з екрану.
3. Етерович М. Святий Престол і Україна /М. Етерович. – Львів: Свічадо, 2004. – 232 с.
4. Єпископ Едвард Кава відвідав дітей із зони АТО, які оздоровлюються в Карпатах [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 8.03.2018. – Режим доступу: http://rkc.lviv.ua/news_view-YEpuskop_Edvard_Kava_vidvidav_ditej_iz_zonu_ATO_yaki_ozdorovlyuyutsya_v_Karpatah-ua – Дата звернення: 21 квітня 2020. – Назва з екрану.
5. Іжевська Т. І. Погляд на особливості ватиканської дипломатії / Т. І. Іжевська // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2009. – Вип. 15. – С. 126-128.
6. Ініціатива «Папа для України» переходить на новий етап [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 26.07.2017. – Режим доступу: http://rkc.lviv.ua/news_view-_Iniciatuvu_Papa_dlya_Ukrainu__perexodut_na_novuj_etap_-ua – Дата звернення: 21 квітня 2020. – Назва з екрану.
7. Католики зібрали для України півмільйона євро [Електронний ресурс] // Стожари. – 13.05.2016. – Режим доступу: <http://svitua.org/index.php/novunu/svit/item/3993-katolyky-zibraly-dlia-ukrainy-pivmiliona-ievro> – Дата звернення: 16 квітня 2020. – Назва з екрану.
8. «Коли закінчиться війна»: Перше питання папи Франциска про Україну [Електронний ресурс]. // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 22.03.18. – Режим доступу: http://rkc.lviv.ua/news_view-Kolu_zakinchutsya_vijna_Pershe_putannya_papu_Francuska_pro_Ukrainu-ua – Дата звернення: 21 квітня 2020. – Назва з екрану.
9. Ліки, їжа, житло: на що витрачені 6 млн євро, зібрані Папою Франциском для України [Електронний ресурс] // Vidia.ua. – 10.06.2017. – Режим доступу: http://vidia.org/2017/64155?fbclid=IwAR03BKQRhPVNxB6qeFR6_quOrWP6HmCS9qYXB75nWj1e_E9kuPM05VQS8 – Дата звернення: 21 квітня 2020. – Назва з екрану.
10. На знак подяки за допомогу українському народові Папі подарували цінне розп'яття [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 27.03.2019. –

- Режим доступу: [http://rkc.lviv.ua/news_view-Na znak podyaku za dopomogu ukrainskomu narodovi Papi podarovalo cinne rozpyattya-ua](http://rkc.lviv.ua/news_view-Na_znak_podyaku_za_dopomogu_ukrainskomu_narodovi_Papi_podarovalo_cinne_rozpyattya-ua) – Дата звернення: 23 квітня 2020. – Назва з екрану.
11. «Папа для України»: Ватикан надав 15 млн євро допомоги постраждалим від війни на Донбасі [Електронний ресурс] // Діло Україна. – 17.11.2016. – Режим доступу: <https://www.dilo.ua/ukr/war/papa-dlya-ukrayini-vatikan-nadav-ukrayinskim-biysyam-15-mln-uevro-dopomogi> – Дата звернення: 21 квітня 2020. – Назва з екрану.
12. Папа Римський оголосив збір коштів для постраждалих на Донбасі [Електронний ресурс]. // BBC Ukraine. – 3.04.2016. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/04/160403_pope_supporting_donbass – Дата звернення: 16 квітня 2020. – Назва з екрану.
13. Папа Франциск благословив українських воїнів [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 25.05.2016. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2023577-papa-francisk-blagosloviv-ukrainskih-voiniv.html> – Дата звернення: 27 квітня 2020. – Назва з екрану.
14. Папська дипломатія стане голосом України в Європі, – глава УГКЦ [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 17.06.2016. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2036039-papska-diplomatia-stane-golosom-ukraini-v-evropi-glava-ugkc.html> – Дата звернення: 27 квітня 2020. – Назва з екрану.
15. Підсумки гуманітарної ініціативи Папи Франциска «Папа для України» [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 17.11.2018. – Режим доступу: [http://rkc.lviv.ua/news_view-U Kuyevi vidbulas pres konferenciya na temu Pidsumku gumanitarnoi Iniciativu Papu Francuska Papa dlya Ukrainu yaku dopomogu otrumalu postrazhdali vnaslidok bojovux dij_ua](http://rkc.lviv.ua/news_view-U_Kuyevi_vidbulas_pres_konferenciya_na_temu_Pidsumku_gumanitarnoi_Iniciativu_Papu_Francuska_Papa_dlya_Ukrainu_yaku_dopomogu_otrumalu_postrazhdali_vnaslidok_bojovux_dij_ua) – Дата звернення: 23 квітня 2020. – Назва з екрану.
16. Понад 2 млн грн в рамках Акції «Папа для України» виділено на капремонт опікового відділення у Краматорську [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 21.02.2018. – Режим доступу: [http://rkc.lviv.ua/news_view-Ponad 2 mln grn v ramkax Akcii Papa dlya Ukrainu vudileno na kapremont opikovogo v iddilennya u Kramatorsku-ua](http://rkc.lviv.ua/news_view-Ponad_2 mln_grn_v_ramkax_Akci_Papa_dlya_Ukrainu_vudileno_na_kapremont_opikovogo_v_iddilennya_u_Kramatorsku-ua) – Дата звернення: 23 квітня 2020. – Назва з екрану.
17. Понтифік до Різдва спрямує EUR6 млн Україні [Електронний ресурс] // Інтерфакс Україна. – 23.12.2016. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/392862.html> – Дата звернення: 16 квітня 2020. – Назва з екрану.
18. Пшеничний Т. Роль апостольської столиці (Ватикану) у легалізації греко-католицької церкви: історіографічний аспект СІС [Електронний ресурс] / Тарас Пшеничний // Європейські історичні студії. – 2017. – № 7. – С. 84-102. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/taras-pshenychnyj-rol-apostolskoyi-stolytsi-vatykanu-u-legalizatsiyi-greko-katolytskoyi-tserkvy-istoriografichnyj-aspekt/> – Дата звернення: 1 травня 2020. – Назва з екрану.
19. Савчук А. Україна залучила Папу Франциска до звільнення заручників [Електронний ресурс] / Альона Савчук // Vidia.ua. – 6.07.2016 – Режим доступу: http://vidia.org/2016/58667_06/07/2016 – Дата звернення: 24 квітня 2020. – Назва з екрану.
20. Сухобокова О. Гуманітарна допомога Євросоюзу Україні під час російської агресії (2014 – перша половина 2015 р.) [Електронний ресурс] / Ольга Сухобокова // Європейські історичні студії. – 2015. – № 1. – С. 102-117. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/eu-humanitarian-assistance-to-ukraine-during-the-russian-aggression-2014-the-first-half-of-2015/> – Дата звернення: 3 травня 2020. – Назва з екрану
21. Сухобокова О. Гуманітарна допомога Італії Україні в 2014-2018 рр. [Електронний ресурс] / Ольга Сухобокова // Європейські історичні студії. – 2019. – № 12. – С. 107-124. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/gumanitarna-dopomoga-italiyi-ukrayini-v-2014-2018-rr/> – Дата звернення: 1 травня 2020. – Назва з екрану.

22. «Тут, у Слов'янську, реалізується мрія Папи Франциска», – єпископ Ян Собіло [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 25.04.2017. – Режим доступу: http://rkc.lviv.ua/news_view-Tut_u_Slovyansku_realizuyetsya_mriya_Papu_Francuska-ua – Дата звернення: 21 квітня 2020.

– Назва з екрану.

23. У Запоріжжі представили Технічний комітет акції «Папа для України» [Електронний ресурс] // Credo Україна. – 16.06.2016. – Режим доступу: <http://credo.pro/2016/06/160166> – Дата звернення: 23 квітня 2020. – Назва з екрану.

24. У Слов'янську психологи допомагали постраждалим від бойових дій: Папа для України [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 5.09.2018. – Режим доступу: http://rkc.lviv.ua/news_view-U_Slovyansku_psihologu_dopomagalu_postrazhdalum_vid_bojovux_dij_Papa_dlya_Ukrainu-ua

– Дата звернення: 21 квітня 2020. – Назва з екрану.

25. Українсько-ватиканські відносини Посольство України при Святому Престолі (Ватикан) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://vatican.mfa.gov.ua/posolstvo/3714-ukrajinsyko-vatikansyki-vidnosini> – Дата звернення: 24 квітня 2020. – Назва з екрану.

26. «Це найбільша гуманітарна допомога, яку Католицька Церква зробила за всю свою історію», – апостольський нунцій в Україні [Електронний ресурс] // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 12.05.2017. – Режим доступу: http://rkc.lviv.ua/news_view-Ce_najbilsha_gumanitarna_dopomoga_yaku_Katolucka_Cerkva_zrobula_za_vsyu_svoju_istoriyu_u_Apostolskuj_Nuncij_v_Ukraini-ua – Дата звернення: 22 квітня 2020. – Назва з екрану.

27. Якубовська В. Допомога Папи Франциска для постраждалих від війни на Донбасі: майже 6 мільйонів євро за останні місяці [Електронний ресурс] / В. Якубовська // Львівська архідієцезія РКЦ в Україні. – 18.10.2018. – Режим доступу: http://rkc.lviv.ua/news_view-Dopomoga_Papu_Francuska_dlya_postrazhdalux_vid_vijnu_na_Donbasi_majzhe_6_miljoniv_yevr_o_za_ostanni_misyaci-ua – Дата звернення: 20 квітня 2020. – Назва з екрану.

28. Il Papa ai greco-cattolici ucraini: portate pace e unità dove ci sono guerra e divisioni [Risorsa Elettronica] // Vatican News. – 20.07.2019. – Modalità di Accesso: <https://www.vaticannews.va/it/papa/news/2019-07/papa-francesco-udienza-chiesa-greco-cattolica-ucraina-pace.html?fbclid=IwAR3uqV583BHnXOSm3on3I49KesPBtJAOfReHhVRp6wOc4sYkEwvXkdbtis>

– Data di applicazione: 3 maggio 2020. – Nome dalla schermata.

29. Il Segretario di Stato del Vaticano, il cardinale Pietro Parolin, ha visitato l'Ucraina [Risorsa Elettronica] // Ukraine Crisis. – 25.06.2016 – Modalità di Accesso: https://uacrisis.org/it/44564-italiano-il-segretario-di-stato-del-vaticano-il-cardinale-pietro-parolin-ha-visitato-l-ucraina?fbclid=IwAR1Ez9cgj4wn_avzbGcJfA7gNkRuFDAedkwc2cAamguqQ13BjieMHWAb178

– Data di applicazione: 1 maggio 2020. – Nome dalla schermata.

30. Missione vaticana. «Папа per l'Ucraina». Francesco aiuta poveri, bimbi e donne [Risorsa Elettronica] // Avvenire.it. – 30 novembre 2018. – Modalità di Accesso: https://www.avvenire.it/multimedia/pagine/papa-francesco-per-l-ucraina?fbclid=IwAR1jpeTPhkDY3fjCPfD2MRgh1uP0g1f8oezxT-NzElaxB_gOq7uwtr0rC9Q

– Data di applicazione: 1 maggio 2020. – Nome dalla schermata.

31. Papa per l'Ucraina: la missione umanitaria del Vaticano [Risorsa Elettronica] // Vatican News. – 18.11.2018. – Modalità di Accesso: https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2018-11/papa-francesco-ucraina-vaticano-missione-umanitaria-conflitto.html?fbclid=IwAR1Ez9cgj4wn_avzbGcJfA7gNkRuFDAedkwc2cAamguqQ13BjieMHWAb178

– Data di applicazione: 1 maggio 2020. – Nome dalla schermata.

32. Papa per l'Ucraina: le 2.225 stufe e la danza dei bambini [Risorsa Elettronica] // Vatican News. 25.11.2018. – Modalità di Accesso: <https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2018-11/papa-francesco-ucraina-guerra-progetto-umanitario-colletta->

[aiuti.html?fbclid=IwAR0U_gog5YxHTwvVWdq82kqeRtpXP6_sqCGBNSFHJL8tASILSh9UKJivI](#)
 Ew – Data di applicazione: 1 maggio 2020. – Nome dalla schermata.

References:

1. Aktsiia «Papa dlia Ukrainy». (2016, April). *Lvivska arkhidiitetseziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: http://www.rkc.lviv.ua/category_3.php?cat_1=&cat_2=88&cat_3=171&lang=1
2. Vatykan za 2 roky vydilyv postrazhdalym vid viiny na Donbasi 16 mln yevro. (2018, November). *Tsenzor.net*. Retrieved from: <https://censor.net.ua/ua/n3097457>. [In Ukrainian].
3. Eterovych, M. (2004). *Sviaty Prestol i Ukraina*. Lviv: Svichado, 232 s. [In Ukrainian].
4. Iepyskop Edvard Kava vidvidav ditei iz zony ATO, yaki ozdorovliuiutsia v Karpatakh. (2018, March). *Lvivska arkhidiitetseziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: http://rkc.lviv.ua/news_view-YEpuskop_Edvard_Kava_vidvidav_ditej_iz_zonu_ATO_yaki_ozdorovlyuyutsya_v_Karpatax-ua. [In Ukrainian].
5. Izhevskaya, T. (2009). Pohliad na osoblyvosti vatykanskoj dyplomatii. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 15, 126–128. [In Ukrainian].
6. Initsiatyva «Papa dlia Ukrainy» perekhodyt na novyi etap. *Lvivska arkhidiitetseziia RKTs v Ukraini*. (2017, July). Retrieved from: http://rkc.lviv.ua/news_view-Iniciatuva_Papa_dlya_Ukrainu_perexodut_na_novuj_etap_-ua. [In Ukrainian].
7. Katolyky zibraly dlia Ukrainy pivmilionu yevro. (2016, May). *Stozhary*. Retrieved from: <http://svitua.org/index.php/novunu/svit/item/3993-katolyky-zibraly-dlia-ukrainy-pivmilionu-ievro> [In Ukrainian].
8. «Koly zakinchytisia viina»: Pershe pytannia papy Frantsyska pro Ukrainu. (2018, March). *Lvivska arkhidiitetseziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: http://rkc.lviv.ua/news_view-Kolu_zakinchutsya_vijna_Pershe_putannya_papu_Francuska_pro_Ukrainu-ua [In Ukrainian].
9. Liky, yizha, zhytlo: na shcho vytracheni 6 mln yevro, zibrani Papoiu Frrantsyskom dlia Ukrainy. (2017, June). *Vidia.ua*. Retrieved from: http://vidia.org/2017/64155?fbclid=IwAR03BKQRrhPVNxU6qeFR6_quOrWP6HmCS9qYXB75nWjp1e_E9kuPM05VQS8. [In Ukrainian].
10. Na znak podiakny za dopomohu ukrainskomu narodovi Papi podaruvaly tsinne rozpiattia. (2019, March). *Lvivska arkhidiitetseziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: http://rkc.lviv.ua/news_view-Na_znak_podyaku_za_dopomogu_ukrainskomu_narodovi_Papi_podaruvalu_cinne_rozpyattya-ua. [In Ukrainian].
11. «Papa dlia Ukrainy»: Vatykan nadav 15 mln yevro dopomohy postrazhdalym vid viiny na Donbasi. (2016, November). *Depo Ukraina*. Retrieved from: <https://www.depo.ua/ukr/war/papa-dlya-ukrayini-vatikan-nadav-ukrayinskim-biycyam-15-mln-yevro-dopomogi> [In Ukrainian].
12. Papa Rymyskyi oholosyv zbir koshtiv dlia postrazhdalych na Donbasi. (2016, April). *BBS Ukraine*. Retrieved from: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/04/160403_pope_supporting_donbass [In Ukrainian].
13. Papa Frantsysk blahoslovyv ukrainskykh voyniv. (2016, May). *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2023577-papa-francisk-blagosloviv-ukrainskih-voyniv.html> [In Ukrainian].
14. Papska dyplomatiia stane holosom Ukrainy v Yevropi, – hlava UHKTs. (2016, June). *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2036039-papska-diplomatia-stane-golosom-ukraini-v-evropi-glava-ugkc.html> [In Ukrainian].
15. Pidsumky humanitarnoi initsiatyvy Papy Frantsyska «Papa dlia Ukrainy». (2018, November). *Lvivska arkhidiitetseziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: http://rkc.lviv.ua/news_view-U_Kuyevi_vidbulas_pres_konferenciya_na_temu_Pidsumku_gumanitarnoi_Iniciatuvu_Papu_Fran

cuska Papa dlya Ukrainu yaku dopomogu otrumalu postrazhdali vnaslidok bojovux dij - ua [In Ukrainian].

16. Ponad 2 mln hrn v ramkakh Aktsii «Papa dlia Ukrainy» vydileno na kapremont opikovoho viddilennia u Kramatorsku. (2018, February). *Lvivska arkhidiitsetziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: [http://rkc.lviv.ua/news_view-Ponad 2 mln grn v ramkax Aktsii Papa dlya Ukrainu vudileno na kapremont opikovogo v](http://rkc.lviv.ua/news_view-Ponad_2_mln_grn_v_ramkax_Aktsii_Papa_dlya_Ukrainu_vudileno_na_kapremont_opikovogo_v_iddilennya_u_Kramatorsku-ua)

iddilennya u Kramatorsku-ua [In Ukrainian].

17. Pontyfik do Rizdva spriamuie EUR6 mln Ukraini. (2016, December). *Interfaks Ukraina*. Retrieved from: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/392862.html> [In Ukrainian].

18. Pshenychnyi, T. (2017). Rol' apostolskoi stolytsi (Vatykanu) u lehalizatsii hreko-katolytskoi tserkvy: istoriohrafichni aspekt. *Yevropeiski istorychni studii*, 7, 84–102. Retrieved from: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/taras-pshenychnyj-rol-apostolskoyi-stolytsi-vatykanu-u-legalizatsiyi-greko-katolytskoyi-tserkvy-istoriografichnyj-aspekt/> [In Ukrainian].

19. Savchuk, A. (2016, July). Ukraina zaluchyla Papu Frantsyska do zvilnennia zaruchnykiv. *Vidia.ua*. Retrieved from: http://vidia.org/2016/58667_06/07/2016 [In Ukrainian].

20. Sukhobokova, O. (2015). Humanitarna dopomoha Yevrosoiuzu Ukraini pid chas rosiiskoi ahresii (2014 – persha polovyna 2015 r.). *Yevropeiski istorychni studii*, 1, 102–117. Retrieved from: <http://eustudies.history.knu.ua/eu-humanitarian-assistance-to-ukraine-during-the-russian-aggression-2014-the-first-half-of-2015/> [In Ukrainian].

21. Sukhobokova, O. (2019). Humanitarna dopomoha Italii Ukraini v 2014-2018 rr. *Yevropeiski istorychni studii*, 12, 107–124. Retrieved from: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/gumanitarna-dopomoga-italiyi-ukrayini-v-2014-2018-rr/> [In Ukrainian].

22. «Tut, u Slovyansku, realizuietsia mriia Papy Frantsyska», – yepyskop Yan Sobilo. (2017, December). *Lvivska arkhidiitsetziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: [http://rkc.lviv.ua/news_view-Tut u Slovyansku realizuyetsya mriya Papu Francuska-ua](http://rkc.lviv.ua/news_view-Tut_u_Slovyansku_realizuyetsya_mriya_Papu_Francuska-ua) [In Ukrainian].

23. U Zaporizhzhii predstavlyly Tekhnichni komitet aktsii «Papa dlia Ukrainy». (2016, June). *Credo Ukraina*. Retrieved from: <http://credo.pro/2016/06/160166>. [In Ukrainian].

24. U Slovyansku psykholohy dopomahaly postrazhdalym vid boiovykh dii: Papa dlia Ukrainy. (2018, September). *Lvivska arkhidiitsetziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: [http://rkc.lviv.ua/news_view-U Slovyansku psuxologu dopomagalu postrazhdalum vid bojovux dij Papa dlya Ukrainu -](http://rkc.lviv.ua/news_view-U_Slovyansku_psuxologu_dopomagalu_postrazhdalum_vid_bojovux_dij_Papa_dlya_Ukrainu_-ua)

ua. [In Ukrainian].

25. Ukrainsko-vatykanski vidnosyny Posolsvo Ukrainy pry Sviatomu Prestoli (Vatykan). *Sait Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy*. Retrieved from: <https://vatican.mfa.gov.ua/posolstvo/3714-ukrajinskyko-vatikanskyki-vidnosini>. [In Ukrainian].

26. «Tse naibilsha humanitarna dopomoha, yaku Katolytska Tserkva zrobyla za vsiu svoiu istoriiu», – apostolskyi nuntsii v Ukraini. (2017, May). *Lvivska arkhidiitsetziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: [http://rkc.lviv.ua/news_view-Ce najbilsha humanitarna dopomoga yaku Katolucka Cerkva zrobula za vsyu svoyu istoriy u](http://rkc.lviv.ua/news_view-Ce_najbilsha_gumanitarna_dopomoga_yaku_Katolucka_Cerkva_zrobula_za_vsyu_svoyu_istoriy_u_Apostolskuj_Nuncij_v_Ukraini-ua)

Apostolskuj Nuncij v Ukraini-ua. [In Ukrainian].

27. Iakubovska, V. (2018, October). Dopomoha Papy Frantsyska dlia postrazhdalych vid viiny na Donbasi: maizhe 6 milioniv yevro za ostanni misiatsi. *Lvivska arkhidiitsetziia RKTs v Ukraini*. Retrieved from: [http://rkc.lviv.ua/news_view-Dopomoga Papu Francuska dlya postrazhdalux vid vijnu na Donbasi majzhe 6 miljoniv yevr o za ostanni misyaci -ua.](http://rkc.lviv.ua/news_view-Dopomoga_Papu_Francuska_dlya_postrazhdalux_vid_vijnu_na_Donbasi_majzhe_6_miljoniv_yevr_o_za_ostanni_misyaci_-ua) [In Ukrainian].

o za ostanni misyaci -ua. [In Ukrainian].

28. Il Papa ai greco-cattolici ucraini: portate pace e unità dove ci sono guerra e divisioni. (2019). *Vatican News*. Retrieved from: <https://www.vaticannews.va/it/papa/news/2019-07/papa-francesco-udienza-chiesa-greco-cattolica-ucraina-pace.html?fbclid=IwAR3uqV583BHnXOSm3on3I49KesPBtJAOfReHhVRp6wOc4sYkEwvXkdbtis>

tis [In Italian].

29. Il Segretario di Stato del Vaticano, il cardinale Pietro Parolin, ha visitato l'Ucraina. (2016). *Ukraine Crisis*. Retrieved from: https://uacrisis.org/it/44564-italiano-il-segretario-di-stato-del-vaticano-il-cardinale-pietro-parolin-ha-visitato-l-ucraina?fbclid=IwAR1Ez9cgj4wn_avzbGcJfA7gNkRuFDAedkwc2cAamguqQ13BjieMHWAb178 [In Italian].

30. Missione vaticana. «Papa per l'Ucraina». Francesco aiuta poveri, bimbi e donne. (2018). *Avvenire.it*. Retrieved from: https://www.avvenire.it/multimedia/pagine/papa-francesco-per-l-ucraina?fbclid=IwAR1jpeTPhkDY3fjCPfD2MRgh1uP0g1f8oezxT-NzElaxB_gOq7uwtr0rC9Q. [In Italian].

31. Papa per l'Ucraina: la missione umanitaria del Vaticano. (2018). *Vatican News*. Retrieved from: https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2018-11/papa-francesco-ucraina-vaticano-missione-umanitaria-conflitto.html?fbclid=IwAR1Ez9cgj4wn_avzbGcJfA7gNkRuFDAedkwc2cAamguqQ13BjieMHWAb178 [In Italian].

32. Papa per l'Ucraina: le 2.225 stufe e la danza dei bambini. (2018). *Vatican News*. Retrieved from: https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2018-11/papa-francesco-ucraina-guerra-progetto-umanitario-colletta-aiuti.html?fbclid=IwAR0U_gog5YxHTwvVWdq82kqeRtpXP6_sqCGBNSFHJL8tASILSh9UKJivIEw [In Italian].

Olha Sukhobokova, Ph.D. (History), Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

«POPE FOR UKRAINE»: HUMANITARIAN AID FROM VATICAN TO UKRAINE IN THE FACE OF RUSSIAN AGGRESSION

Abstract. *The purpose of the article is a comprehensive review of the action of humanitarian aid «Pope for Ukraine», which was held by the Vatican to support Ukraine during the Russian aggression in 2016–2018.*

The methodology of scientific research is based on general scientific and special historical methods, taking into account the basic principles of historical knowledge: historicism, science, objectivity, systematization. The principles of historicism and science have made it possible to recreate the circumstances and the process of raising funds and providing humanitarian aid to Ukraine by the Vatican. The principle of objectivity allowed us to critically analyze the source base, which was based on publications in the Ukrainian-language and Italian-language press and online publications. The principle of systematization allowed us to form a holistic picture of the Vatican's assistance to Ukrainian citizens affected by hostilities in the east of the country.

The scientific novelty of the work is that for the first time, on the basis of a wide source base, the reasons, course and results of the Vatican's humanitarian action «Pope for Ukraine» are comprehensively considered. The author concludes that the assistance under the program was provided to the Ukrainian population in the frontline territories and the territory not controlled by Ukraine, in a number of regions of Ukraine, where migrants from the war-torn Luhansk and Donetsk moved. It was implemented by the technical committee and the secretariat both through partner organizations and certain local projects (for example, the reconstruction of social facilities in frontline cities), and provided targeted to families or individuals. The main areas of the assistance were solving urgent household problems of migrants and the population near and along the front line (heating and insulation of the house in winter, clothing), medical services and medicines, food, drinking water, basic necessities etc. Priority was given to children, large families, retirees, people with disabilities and other most vulnerable groups. In total, more than 881,000 Ukrainians were covered by the Vatican help during the whole period of the action. At the same time, the article focuses on the political and diplomatic significance of the «Pope for Ukraine»

campaign, which has become a powerful signal to the European Union and the world to support Ukraine and counter Russian armed aggression.

Key words: *«Pope for Ukraine», Pope Francis, Vatican, Ukraine, humanitarian aid, migrants, Russian aggression.*

Надійшла до редколегії 10.04.2020

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

2020 – № 16

Комп'ютерна верстка: Скульська Ірина Петрівна / Коваль Андрій Павлович

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.